



Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository



Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
նչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

891.99

U-82



ԱՐԱ.ԶԻ

16 DEC 2010

ԼՈՒՅՆԱԴԱՐԱՆ

ՊԵՏԱԿԱՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ
1-9-3-1



891.99
Կ-82

01 JAN 2009

894.99

Q-89

ԱՐԱՁԻ

այ.

15

ԼՈՒՅՍԵՐԸ

ՊԱՏՄԱՆՔՆԵՐ

517

ԵՏՀՐԱՏ

1931

ՅԵՐԵՎԱՆ

RUSS. MAL. 1.0

ԿԱՐՄԻՐ ՀԱՐՍՆԱՑՈՒՆ

190... ԹՎԻ ամառը ուսանող ֆանյանք ագտորվել
ը Մոսկվայից, վորպես հեղափոխական և ապրում էր
Ռուսիկանության հսկողության տակ:

Յերկու շաբաթ անգործ ու անփող թափառելուց
ետ, գտել էր մի մասնավոր դաս և նրա հույսով
արձել սենյակ քաղաքի հետ ընկած թաղում: Սենյակի
խակ պատուհանը նայում էր նեղ ու ծուռ փողոցին,
ոկ հորիզոնը ծածկում էր դիմացի հին տունը, վորի
տար-ծծված յերկար տարիների խռնավությամբ, վա-
ուց էր կորցրել իր յերբեմնի սվաղը, բացելով հին ձեի
պլանների շարքերը: Սենյակն այնքան փոքր էր, վոր
ա մեջ զգալի տեղ էյին գրավում ուսանողի գրքերը:

Տանտիրուհին-հին սովորություններով մեծացած
է կին, յերկյուղ էր զգում այդ հաստ գրքերից, ու մեկ
պատերին կպցրած յերկար մազերով պատկերներից:
այց ամենից շատ նրան անհանդուրժանում էր ուսա-
ողի «անգործությունը» նա ամբողջ որը նստած գրքեր
կարդում: Յերեք որ դիտելուց հետո՝ նա առաց իր
բուռնուն, վորը ճոթեղենի վաճառական էր.

— Գիտե՞ս ես մեր նոր կենողը ուրիշ տեսակ մարդ
յերևում, մի գլուխ գրքեր ա կարդում ու պատերին
կպցրել է յերկար մազերով «Փարիսոսոնների» պատ-
րներ:

ՊԵՏՏՐԱՑԻ ՏՊԱՐԱՆ
ԳԼԱՎԼԻՏ. 0573 (Բ)
ՀՐԱՏ 1781
ՊԱՏՎԵՐ 8719
ՏՐԱԿ 4000



3717
38

— Հիմի ասելը ի՞նչ ա. վախում ես յես ել. ֆարմասին դառնա՞մ:

— Ձե, են եյի ուղում ասել, վար անդործ ա յերեւում. ինչո՞վ պետք ա սենյակի քրեհը տա:

— Հեր սինած, յեքա տղայա, մի հինգ մանեթ էի՞ ճարի վոր տա:

Տանտիրուհին հանդատացավ, նկատելով վոր ամուսինը չի չարանում իր արած սխալի համար: Բայց նրա հետաքրքրութունը զրգուում էր ուսանողի տարրերինակ կյանքը, ուստի և չարունակ խուզարկու հայացքով հետևում էր նրան:

Ամեն անգամ, յերբ ծառան աշխուժ չարթումներով մաքրում էր ուսանողի սենյակը, տանտիրուհին ներս էր մտնում, իբր թե սպանելու համար, բայց իսկապես նրան տանողը կանացի հետաքրքրութունն էր, նոր ուշի ուշով դնում էր ուսանողի սեփականությունը:

Սեղանի վրա մի հաստ գիրք էր. ո՞վ գիտե, «գալուն» էր, ավետարան թե մի ուրիշ, ավելի խորհրդավոր բան... Մի որ ել չհամբերեց, կանչեց հարևանի փոքր տղային ու ցույց տալով գիրքը հարցրեց.

— Յերվանդ, ես ի՞նչ գիրք ա:

— Վրեն կապիտալ ա դրած.

— Կապիտալը ինչ ա:

— Բուսերն ա, չգիտեմ:

Ամբողջ սրբ տանտիրուհին կրկնում էր մտքում «կապիտալը»-ը խառնելով «կապիտոնի» հետ: Յերբ յերեկոյան վերադարձավ ամուսինը՝ նա հարցրեց.

— Մերգո, կապիտալը ի՞նչ բան ա.

— Բա վաճառականի կնիկ ես ու կապիտալը չես իմանում-կապիտալը փողն ա երի...

Փողը... ինչ խելոք տղա ա երի մեր նոր կենողը, մի գիրք ունի վրեն կապիտալ ա դրած, միշտ են ա կարդում:

— Յերեկ ուղում ա հարստանա. ի՞նչ կա վոր հիմի ամենքը գիշեր ցերեկ հարստանալու մասին են մտածում:

«Մելոք տղեն» այդ որվանից նստեց տանտիրուհու մտքում: Շուտով նա ավելի ամրացավ այդ համոզմունքի մեջ յերբ լմացավ, վոր Փանյանը մասնավոր դաս ունի: Այժմ աշակերտը ինքն էր դալիս պարապելու ուսանողի մոտ:

Յեվ քանի վոր տանտիրուհին մի անբժշկելի հիվանդութուն ուներ՝ իր բարեկամներին ու ծանոթներին ամուսնացներու հիվանդութունը, ուստի այդ տեսակետից ել սկսեց մոտենալ և Փանյանին:

«Մելոք տղա յա, ուշք ու միտքը փողի վրա... ես պես տղին կապի մեր Նատալիյեն... Մեղք ա քուրս, աղջիկը հասել ա, չի իմանում վորնեց ճամբու գնի»...

Յեվ ահա այդ մեծ հարցը սկսվեց քննության առնվիլ յերկու քույրերի մեջ: Տանտիրուհին հայտնում էր քրոջը իր դիտողութունները ուսանողի մասին, մասամբ, ծածկելով թերի կողմերը:

Ծրագիրն իրադրվելու համար տանտիրուհին յերբեմն հրավիրում էր ուսանողին թեյի կամ սուրճի, հյուրասիրում՝ քաղցրավենիներով, թխվածքներով ու զգուշութամբ հարցեր տալիս, նոր «հանդամանքներ» իմանալու համար:

— Վոր ուսումն՝ ավարտեք, ի՞նչ պետք ե պառնաք.

— Աղավակատ եմ լինելու:

— Լավ գործ ա, Ասլանովի պես սեփական տուն, սեփական կառք կունենաք:

— Հա, ի հարկե, համաձայնում եր փանյանը, ժպտալով:

— Բայց մենակությունը լավ չի... ինչի՞ չեք պըսակլում:

— Յես վոչ թե աղվակատ, այլ վարդապետ պեաք ե դառնամ,—կատակով պատասխանում եր փանյանը:

— Ձե հանաքը դենը, յեթե մի լավ նախուհով աղջիկ ըլի,—որինավոր ընտանիքից, բաժինքով, չեք ուզի՞ր...

Ուսանողն զգաց, վոր «ցանց» ե պատրաստվում, բայց իրեն չհասկանալու տվեց:

— Հա, յեթե մի ենպես աղջիկ պատահի,—հարուստ, գեղեցիկ սեմաչյա կամար հոնքերով են ժամանակ կմտածեմ...

Տանտիրուհին ժպտում եր, հյուրասիրում բազմատեսակ մուրաբաներով ու մտքում ասում:

— Կամաց—կամաց կկակղես... մի որ ել վտոդ թեկ կկապենք...

Ամառվա արեւը մայր մտնելու մոտ եր: Քաղաքի փողոցները, տները, կարծես մեծ հրդեհից հետո անդրաշարժնում ելին կուտակած տաքությունը, ջերմ ալիքներով վողողում անցորդներին:

Ուսանող փանյանը վերջացրել եր իր դասը, մի ժամ ել կարդացել Բեռտովի գրքերից—պատմական մատերիալիզմի մասին ու դուրս յեկել փողոց:

Վերջերս նրան տանից դուրս վանողը իր վողրալի

Ֆինանսական վիճակն եր. յերկու որ ե, չեր ճաշել, իսկ ախոր հավաքել եր թամբաքվի վերջին փշրանքները ու հաղիվ մի անգամ ծխել: Սենյակի վարձն ել պայմանավորվել եր սկզբից վճարել, սակայն բացի խոստումներից դեռ վոչինչ չի տվել: Լավ ե, տանտիրուհին, նրկատի առնելով, վոր ուսանողը փեսացու յե, շատ քաղաքավարի ե փափուկ ձեմով եր հիշեցնում, թե չե այս կողմից ել դրությունը վողբերդական կլիներ:

Միակ հուշար մասանվոր դասն եր, բայց սա ել թարսվել եր. ամեն ոք մտադրվում եր վոզն ուղել, բայց հենց վոր մոտենում եր ասելու բնական, հետաձգում եր մյուս ուրվան: Ուրեմն մնում եր պարտք անելը, բայց ո՞ւմից... բոլոր աղքատները արդեն սպառված ելին: Այնուամենայնիվ նա դուրս եր գալիս փողոց, հուսալով, վոր կհանդիպի վորեմի ընկերոջ կամ ծանոթի ե կիրկվի այս դրությունից:

Նրա արտաքինի վրա աղքատ ուսանողի դրոշմ կար. հագած եր ուռնական ձեւի կապույտ բլուզ, ու վրան կապել փնջավոր, բարակ քամար: Շալվարը մաշված եր, օվաղված ու «հայելի» դարձած. ուսանողական գլխարկը խուճացել եր կապույտից կանաչի փոխվել, իսկ կոշիկները բավականաչափ կարկատաններ նունեյին:

Փանյանի դեմքը իր խոժուած, խիտ հոնքերով, ակնոցների տակից նայող ըննական հարձակողական հայացքով «ժխտողական» արտահայտություն ուներ: Մեջը վխտացող նոր գաղափարներից թեւալորված, նա պահանջ եր զգում վիճելու, նոր հավատի բերելու ամենքին, տապալելու բուրժուական ամբությունները:

Փողոցի անկույնում նա կանգ առավ, վորոչեւ

Համար, թե ո՛ւր պիտի գնա, ո՞ւմ պիտի դիմի պարզ անեղութեամբ, բայց զբաւ փոխարեն հիշեց նոր կարգացած գիրքը:

— «Թեղիս, անտիթեղիս, սինթեղիս» կրկնում եր նա մտնում նոր կարգացած գրքի ազդեցութեան տակ, ձեռնադրածով խփելով գետին: «Ամեն ինչ, վոր գոյութիւն ունի խելացի յե... իմ անփողութիւնն եւ գոյութիւնն ունի,— ուրեմն— խելացի յե...»

Ամենայն շուքից ամեն քայլի հետ քրտիքնը վրա յեր տալիս: Նեղ փողոցների ծանր, դարչահոտ ողը ճնշում եր չնչառութիւնը: Հասնելով փողը հրապարակին, փանայնը հանկարծ ցնցվեց.— «Ելի ես կողմովն անցա... գրողը տանի, չե՞ վոր վճռել եյի դեսը չգալ,...

Նրա շփոթութեան պատճառը պատահանից նայող որիորդն եր, իր տանտիրուհու քրոջ աղջիկը: Որվա վոր ժամին եւ անցնելիք, կանանկիք նրան հրապարակի կողմի պատահանից դիտելիս: Նայում եր աչքի տակով, բայց նկատում ամեն ինչ, կարծես լուսանկարում եր անցորդներին:

Ամեն անգամ, յերբ փանայնն անցնում եր այս տան առաջից, նա ընկնում եր շփոթութեան մեջ: Այնպես եր թվում, թե որիորդը նկատում ե նրա արանքինի վրա ինչ վոր ծիծաղելի բան,— թվում եր, թե շորն ե պատուած (մանավանդ շաւլաբը, վորն արդեն հոգեվարքի մեջ եր), կամ մի բան թարս ե հագել, բլուզի տակից չափիկն ե յերեւում, ե այլն ե այլն. յերեւակայութիւնը պատկերացնում եր մի շարք այսպիսի պատահարներ:

Հենց վոր որիորդը նկատում եր ուսանողին, նա մի առանձին հետաքրքրութեամբ սեւեռում եր նրա վրա

իր դալուկ դեմքը ե աչքերը չուսմ ազահութեամբ, սեսս վախենալով, վոր կարող ե մի բան բաց թողնել աւանց նկատելու:

Ու ամեն անգամ իրար տեսնելիս, նրանց մեջ ըսկըսվում եր մի տարորինակ լուռ խոսակցութիւն, վորն այս անգամ կարելի յեր թարգմանել այսպես.

Որիորդը— Ի՞նչ ես ավարտ ման դալիս— սոցիալիստութիւն անում... պատկվիր հետս... փող, բաժինք կրերեմ, տուն կղնեո-կհարստանաս...

Ուսանողը— Քո բաժինքի հետ դու կրերես .և քո սահմանափակ, քաղքենի տեղեղը...

Որիորդը— Ի՞նչ ես շատ յերեւակայում— տես կոչիկդ պատուել ե, սպիտակ դուլպան յերեւում ե... (աչքերը չուած դիտում ե ուսանողի կոշիկները):

Ուսանողը— (չփոթվում ե, կարմրում մինչև վիզը) փո՛ւհ, մոռացա, վոր կոչիկս պատուած ե... դոնե թանաքով սեւացնելի սպիտակը...

... «Պետք ե վերջ տալ այս կոմեդիային», ասաց ինքն փանայնը, անցնելով որիորդի «քաղաքանից»: Սակայն նա միշտ այսպես վճռում եր ու հետո մոռանում, իսկ տանտիրուհին շարունակում եր հարսնախոսութիւնը, չնկատելով ուսանողի գտնուողական վերաբերմունքը:

Որիորդը արդեն դիտեր հարսնախոսութեան մասին: Ամեն որ մայր ու աղջիկ կռադատում եյին ուսանողին, մեկ վողեվորովեղով նրա ապագա դիրքով, մեկ կասկածելով: Սակայն զրահանը միշտ հաղթում եր բացասականին, ե փանայնն որ որի վրա ամրանում եր փեսայի դիրքում:

Նեղ փողոցից դուրս գալով, Փանյանն ընկավ խանութների շարքը: Վաճառականները նոր դարձած հեռազայա քնից, նստել ելին խանութների առաջ ու թմբած աչքերով նայում ելին դիմացը, թույլ ծուլ հովհարելով թաշկինակներով բաց կրծքերը: Պիղժակները համած, ժիլեաների կոճակներն արձակած, նրանք գերադասեցում ելին իրար փքված փորերով, կախ ընկած թշերով ու հաստ, արյունակալած վզերով: Յերբեմն նրանցից մեկն ու մեկը կոպիտ ձայնով կանչում եր դորձակատարին, ապալքում դավարար խմիչքներ, ու բերելու պես խմում ուղղակի չչերից:

Փանյանն անցնում եր, թունոտ հայացքներ ձգելով ճարպակալած դեմքերին, ու խորհրդածում եր— «ա՛խ, հեղափոխությունը, ո՞ւր ես մի դուրս չարտես այս գիշատիչներին իրենց վորջերից»...

Մինչդեռ նա անցնում եր այսպես խորհրդածելով, հանկարծ նկատեց, վոր իր շուրջը իրարանցում ե ընկել: Վաճառականները շտապ-շտապ, վեր ելին թռչում, հազնում պիղժակները ու կանդնում խանութների առաջ:

Ուսանողը հետ նայեց: Հայտնի հարուստ Թարխանյանն եր գալիս: Սյուրր նա բախկան ուշ եր վերադառնում իր գրասենյակից, յերեվի մի անակընկալ լուր եր ստացել:

Նրան ուղեկցում ելին մի խումբ աչքի ընկնող վաճառականներ, վորոնք սովորաբար միանում ելին չքախմբին իրենց խանութներից: Համբարձում Գերասիմիչին մեծարելու, նրա աչքը քաղցրացնելու համար:

Թարխանյանը գալիս եր ծանր, նշանակալից քայ-

լերով, ու քայլերի հետ զուգընթաց կանոնավոր շեշտով խփում եր գետնին իր արծաթազուխ ձեռնափայտը: Միահեծան իշխանի նման նա ծանրացնում եր իր ամեն մի շարժումը և թունոտ հաճույքով ընդունում եր իր վրա դարձրած հպատակվող հայացքները: Նրա զոռոզ, դեմքը— իր խոթոռած հոնքերով ջղուտ կնճիռներով ու գազազած աչքերով մի ձգտում եր ցուցադրում— ընկճելու, ստորացնելու մարդկանց: Խանութների առաջ շարված վաճառականները խորը գլուխ ելին սալիս, բայց Թարխանյանը՝ ձեկացնում եր, իբր չեր նկատում: Իր շուրջը պատած վաճառականները, մեկ մեկու առաջ կտրելով, խոսում ելին հետը, ամեն կերպ աշխատելով իրենց վրա դարձնել ուշադրությունը, բայց նա չլսելու յեր տալիս ու աջ ու ձախ դարձնելով դեմքը, մեքենաբար հարցնում եր.

— Հը՞.

Խոսողը նորից եր կրկնում իր ասածը, բայց Թարխանյանը իր արհամարհող բարձրությունից վողորմության պես ուշադրության մի փչրանքն եր ձգում ու համարյա մեքենաբար կրկնում.

— Հա՞...

Ու այս «հը» և «հա»-ի մեջ նա գլրիթյորի նման դեկավարում եր չրջապատի թծնող յերօժշտությունը:

Մի բոպե Թարխանյանի և ուսանողի հայացքներն իրար հանդիպեցին Թարխանյանի մեջ մի անախորժ զգացում անցավ Փանյանի չխտնարհվող դեմքից, վորը նրա աչքի համար անսովոր ու խորթ եր:

— Ես վարժապետի սիլաթին մոտիկ, ասաց նա իր կողքի վաճառականին, հենց իմանաս վեկտիլը «պրոտեստ» ե գնացել...

— Քաղցած ստուգենա ե յերեւում, ժպտալով ուզեցից վաճառականը:

— Հաշիվը մեկ աս, մագերը յերկար, չեբը՝ դատարի...

Ուսանողը կանգնել եր հարարտ ու ձիգ և հեղնող ժպիտը դեմքին, շեշտակի նայում եր Թարխանյանին ու ասում մտքում.

— Պատմության դիալեկտիկան քս գերեզմանն և փորում որ ու գլխեր...

Թարխանյանի շքախումբն արդեն անցել եր, բայց փանյանը մի քանի րոպե դեռ նայում եր յետեւից: Ասլա սթալվելով, նա ամուր խփեց դետին ձեռնափայտով, ու շարունակեց իր ճամբեն:

Մեծ հրապարակի անկյունում նորից փանյանի աչքին ընկավ «Պարիկմախեր ժորժ»-ի ցուցանակը: Բացի ճակատի մեծ ցուցանակից, կար և մի փոքրը վարսավիրանոցի անկյունի ուղղությամբ: Քամին ծռել եր ցուցանակը և «պարիկ-մախերի» տեղ թողել միայն «մախերը» բայց ինչպես յերեւում եր ժորժը (կամ Ղադախեցի Մուքելը) դրա մասին իսկի չեւ հլ մտածում:

Ուսանողը ներս մտավ վարսավիրանոց: Նրա առաջ բացվեց մի հոյակապ տեսարան— մեծ հայելու առաջ, գլուխը մարմարե սեղանին հենած, քնել եր ժորժը ու խոմփացնում եր իր մեծ ըխով այնպես ուժգին, վոր հայելիները դողդողում եյին: Մի առանձնահատուկ վարսավիրային անուշահոտություն եր տիրում ներսը, վորից այդ չոզ սլահին կարելի չի ուշաթափվել:

Ուսանողը մտադիր եր հիմնովին սարքելու մորու-

քըն ու րեխերը, դեմքը փոփոխելու նպատակով, վորովհետեւ յերեկոյան պիտի գնար բանվորական ժողովի: Բայց ժորժի քունը այնքան համոզիչ եր, վոր նա սիրտ չարավ դարձեցնելու, մանավանդ վոր ապառիկ պիտի սափրվեր:

— Ո՛վ սուրբ անդորրություն... — Ահա մի մարդ, վորին հեղափոխություն չի հարկալոր, ասաց փանյանը, ինքն իրեն ու ժպտալով դուրս յեկավ վարսավիրանոցից:

Անցնելով բուլվարը, նա ըստ սովորության կանգ առավ դրախանութի առաջ, նոր լույս տեսած գրքերին աչք անելու համար: Յերբ ուղում եր անցնել վիտրինայի յերրորդ մասը, հանկարծ նկատեց աջ կողմից մի մարդ, վորը կասկածելի թվաց. թեպետ հագել եր բանվորի հասարակ չորեք, բայց յերեւում եր, ինտելիգենտ եր բայց իրեն բանվորի յեր ձեմպացնում:

Նրան մատնում եյին իր դադանի հայացքները, վոր նա մեկ-մեկ աչքի տակով դարձնում եր ուսանողի վրա ու շինծու անտարբերությունը, — իբր թե իսկի յել չեւ քնտաքըքրվում փանյանի դոյությամբ և միայն գըրբերն եր նայում:

«Գաղտնի վոստիկան ե» անցավ փանյանի մտքով. նա մի քանի րոպե դիտմամբ կանգնեց վիտրինի առաջ, իբր թե չի նկատում վոչինչ, ապա հեռացավ դանդաղ քայլերով վորպեսզի կասկած չը հարուցի, մինչև վոր հասավ դեպի աջ թեքվող փողոցին:

Այստեղ նա մատնեց իր անիորձությունը— թեպետ գիտեր, վոր չպետք և հետ նայել բայց չհամբերեց հետ նայեց: Գաղտնի վոստիկանը դարձյալ կանգնած եր վիտրինի առաջ և աչքի տակով հետեւում և ուսանողին:

Ծոփելով ճամբեն դեպի աջ, Փանյանն արագացրեց քայլերը. չափ չանցած, նա ընկավ նեղ փողոցներիցանցը ու պտուկտ տարով նորից դուրս յեկավ քաղաքի կենտրոնը:

«Սա յեւ մի բան չեր, մտածեց նա. — փոխանակ հեռանալու կենտրոնից, նորից յեկա այստեղ»:

Նա ներս մտավ Ժորժի վարսավիրանոցը և սպիւրը-վելուց հետո՝ շտապեց դեպի քաղաքային փողերիկ այգին, վորտեղ պիտի հանդիպեր բանվոր Մարգարին:

II

Մի փողերիկ այգի յեր, այնքան փոքր, վոր միայն անճարացած քաղաքացին կարող եր նրան այգի համարել: Մի քանի շփոթված ծառեր, մի քանի մարգեր, նստարաններ: Ծրջապատի փողոցների փոշին ու աղ-մուկը ազատ մուտք ունեյին այնտեղ, այնպես վոր կարելի յեր նույնիսկ հարց տալ, ինչո՞վ և զանազանվում այգին փողոցից: Կարճ ասած, — փողերիկ այգին այն Ֆիքցիաներից եր, վորոնց մարդիկ հավատում են, ուստի և նա լավ եր կատարում իր դերը:

Սմառվա յերեկոներն այստեղ եյին հավաքվում համեստ կարողության և համեստ յերեկակայության տեր մարդիկ — մանր տնատերեր, յերեսու՜ն-քառասուն ստացող ծառայողներ, կոտր ընկած վաճառականներ, հանգստացող ծերունիներ:

Կար մի խումբ, վորը համարյա ամեն յերեկո գալիս եր, գրավում միեւնոյն նստարանն ու զրուցում, սկսելով յեղանակից, ապա անցնում արտաքին քաղաքականության, կրկնելով քաղաքի փողերիկ լրագրի փողերիկ դատողութունները Անդլիայի, Ֆրանսիայի ու Գերմանիայի մասին:

Այնուհետեւ պատմում եյին պատերազմներից, հին-հին բաներից ու վերջը գալիս, կանգ առնում հարուստների վրա, խոսում նրանց նիստ ու կացի բնավորութիւնների, թողած կտակների մասին:

Զրուցում եյին հանգիստ տոնով, առանց շտապելու ու մեջ-մեջ բարձր ձայնով հորանջում: Այնպիսի անդորրութիւն եր տիրում, ասես վաղուց սահմանված կարգով մի հին սրբապործված պատմութիւն եյին կարդում:

Ու ամեն յերեկո, նույնպես վորոչ կարգով գալիս կանգնում եր յերկնքում, այգու դիմաց, Մեծ Արջի համաստեղութիւնն, ու Ժպտալով նայում եր ներքեւ իր յոթն աչքերով, կարծես ուրախանալով, վոր յերկրի վրա յեւ կան համաստեղութիւններ, նույնպես հաստատուն և կանոնավոր ընթացքով:

Ներս մտնելով այգին, Փանյանը յերկու անգամ պտուկտ արավ, բայց չհանդիպեց բանվոր Մարգարին: Ծառուղիյով անցնելիս՝ նա հանկարծ դիպավ իր ընկերոջ, — Միքայելյանին:

— Բարեւ, Աշոտ:

Միքայելյանը կարծես վեր թռավ:

— Փանյան, դու յե՞ս հարցրեց խանձված ձայնով:

— Հը՞ վո՞նց ես... բեր մի ծխեմ. եսոր յերջանիկ դրության մեջ եմ — վոչ ճաշել եմ, վոչ կարգին ծխել:

Միքայելյանը հանելով գրպանից ծխախոտի տու-վիր — ապա մի թղթադրամ ու դրեց Փանյանի ձեռքին:

— Ուրի՞շ ինչ կա, հարցրեց Փանյանը մեծ բավա-կանությամբ ներս քաշելով թամբաքվի ծուխը:

— Նույն դրութիւնը շարունակվում է, տխուր պատասխանեց Միքայելյանը:

— Յերեմիայի անքան ևս տարված, վոր ել ուրիշ բաների մասին չես մտածում. կարդացի՞ր են... հարցրեց նա ցած ձայնով:

— Կարդացի, բայց ուշքս վրեժ էր. դիտես Լեվոն, սրբի կասեմ— ինձանից սոցիալիստ չի դուրս գալ. թե-կուզ գլուխս սոցիալիստ դառնա, մարմինս կմնա բուրժուա...

— Ուրեմն դեռ ելի վատով-գլխով տարված ես:

— Ե՛հ ի՞նչ ասեմ, — հառաչանքի տոնով պատասխանեց Միքայելյանը, ձեռքը հուսահատորեն շարժելով վերեվից ներքևով:

— Դեհ, ցտեսություն, — ասաց փանյանը չուզե-նալով խանդարել նրա միայնությունը:

Միքայելյանը հազիվ լսելի ձայնով հրաժեշտ ավեց ու շարունակեց հետ ու առաջ քայլել:

Արդեն մի չարաթից ավել ել, Միքայելյանը այն-քան հաճախ եր գալիս այստեղ, վոր համարյա իր տունն եր դարձրել այս փոքրիկ այգին:

Նրա գաղտնիքն այն եր, վոր սիրահարվել եր դե-մացի տանն ապրող որիորդի վրա, բայց նրա ծնողնե-րը, իրենց «լայեղ» չտեսնելով Միքայելյանին, խստիվ արգելել էին որիորդին տեսնվել նրա հետ, նույնիսկ վերջերս տանից դուրս չեյին թողնում:

Ամեն յերեկո մի քանի անգամ որիորդը յերեվում եր այդու դիմացի պատշգամբում, կանգնում եր լապ-տերի մոտ վորպեսզի «նա» տեսնի ու իր լուսնի նման սպիտակ, թախծոտ դեմքը դարձնում եր դեպի այգին:

Նույն բոպեյին ուսանողն ել դուրս եր գալիս այ-գուց ու կանդնում փողոցի լապտերի տակ, վորպեսզի

«նա»-ն տեսնի, ու սիրաբարբոք հայացք եր նետում դե-պի պատշգամբը, մրմնջալով սիրային խոսքեր:

Այսպես նայում էին իրար, մինչև վոր որիորդը հիշում եր փոքր խոստովությունը ու ներս մտնում սենյակը:

«Լուսինը» մայր եր մտնում և Միքայելյանը սրբ-տակոտոր վերադառնում եր այգին ու շարունակում եր քայլերը մինչև ուշ գիշեր, լցնելով ծառուղին իր ախ ու վիշով ու թամբաքվի քուլա քուլա ծխով:

Բաժանվելով Միքայելյանից՝ փանյանը տխուր մտածմունքներով մեջ ընկավ. — Ահա կանգնեն որեր, ասում եր ինքնիրեն, որիորդի ծնողները կհաչալեն, Միքայելյանն ել կավարտի, կամուսնանա ու կդառնա մի դոնտիկավոր քաղքենի... Այո, նա ել այնտեղ նըս-տած «համաստեղությունն» ե պատկանում, դուր եմ տալիս այն գրքերը...

Իսկ «համաստեղությունն» արդեն հավաքվել եր, բաղմել նստարանի վրա: Բայց այսորվա խոսակցության մեջ ինչ վոր անհանդատություն եր նկատվում ու ձայ-ներն ել սովորականից բարձր էին հնչում:

Խոսում եր տնատեր Բուդաղյանը:

— Ախպեր, յես ասել եմ, և կասեմ— որենքը պետք ա ենպես արնդ ըլի, վոր ես ձամբից դուրս յեկած մարդկանց հախիցը դա: Հմի խոսքս ի՞նչի վրա ա, — իմ տունը, կարելի ա տեսած ըլեք— լավ տուն ա, և՛ հ լավ կենդանի ել շատ եմ ունեցել: Բայց հիմի մի բան— վոր ա ապրում ներքևի սենյակում, — ի՞նչ ասեմ, թամամ աստծու կրակ ա... Առաջվա ժամանակը ո՞վ կլսեր բանվորի կամ արհեստավորի ձենը: Սա մի ուրիշ բան ա. ել դադար չի տալիս:

— Ի՞նչ ա ուզում, հարցրեց կողքին նստող Նաիր-
կին՝ վաճառականը:

— Ինչ ա ուզո՞ւմ դաժմադալ ա ուզում. մեկ ա-
սում ա. տունդ խոնավ ա, ի՞նչի առաջուց իմաց չա-
րիք, միթա՞մ յես խաբել եմ...: Են որն ել կանգնել ե թե
տունդ ձեղքված ա, պետք ա կամխա կանչել տամ,
վոր քնե՞ն, տեսնե՞ն: Մեկն ասի— առաջինը՝ իմ տունը
քանդվելու ի՞նչ ունի, դրանից ել լավ տո՞ւմ... վրա
յերկուան ել ապրանքը իմր չի՞, հավանում չե՞ս,— դնա
ուրիշ տեղ, թող իմ խոնավ սենյակը ինձ մնա...

Հանկարծ նստարանի առաջ պայթեց մի անսովոր,
ուժեղ ձայն, վորը բոլորովին խորթ եր համաստեղու-
թյան կարգերին:

— Ստի հերն անիծած, թե քո տունը չի քանդվում:
Բուզադյանը վեր թռավ տեղից.

— Եստեղ ել դադար չես տալի՞ս. գրգռված պա-
տասխանեց նա, ի՞նչ քո դործն ա թե ում տունն ինչ-
պես ա, չես ուզում դնա ենտեղ վորտեղից յեկել ես:

— Չեմ դնա, մինչև գլխիդ կամխա չբերեմ. ինձ
վոր խաբեցիր, խոնավ տունդ «սաղաքրիք» բա քեզ
կմարսեցնե՞մ:

— Ապրանքը իմր չի՞... դնա ելի, թե չես ուզում:

— Ի՞նչ ապրանք, եղ վորտեղի՞ց ա, ապրանքը քո
ձեռքով ա չինված. թե՞ ինձ պեսներին:

— Եդ խաբարները դնա քու համփսոններին ասա.
եստեղ քու ուզած մարդը չկա:

— Գնա ելի, «են թավուրներին» ականջներին փըս-
փըսա, կարելի ա փող ել տան, լավ փեշակ ա...

— Խաթա յես գլխիս. ի՞նչ ես կուտրի նման կպել.
յես գիտամ, դու ուզում ես իմ տան գլխին խաթա բե-

րես, համա ներողություն կանես,— հենց դուրս անել
տամ քեզ, վոր իմանաս թե որենքը վորտեղ ա:

— Ո՞ւմ դուրս անե, մի փորձի տեսնեմ...

— Ախպեր, գնանք, եստեղ ել չեն թողնում մարդ
հանգստանա...

Ու արագ քայլերով դուրս գնաց այգուց: Նրան հե-
տեվեցին համաստեղության մյուս անդամները, վա-
խենալով վորեւե անկարգությունից:

Փանյանը հենց սկզբից նկատեց, վոր խոսողը բան-
վոր Մարգարն եր: Յերբ Բուզադյանը դուրս գնաց այ-
գուց, նա մոտեցավ Մարգարին ու թեվքից քաշեց:

— Ես ո՞ւր ես, չերեվացիր ժամանակին:

— Դո՞ւ յես Լեւոն... չճանաչեցի: Գնանք խոսե-
լով:

Նրանք դուրս յեկան այգուց և կանգ առան մոտա-
կա վոչ բանուկ մի փողոցում: Խոսում էյին ցածր
ձայնով:

— Ժողովը հետաձգեցինք վաղվան, նույն ժա-
մին: Եսոր չհաջողվեց:

— Ես ի՞նչ կուլի մեջ էյիր:

— Վոր իմանաս, թե ինչ ավագակ մարդ ա իմ
տան տերը, չես դարմանալ, եղ լիրբը գնացել ա մատ-
նել, թե մեր տանը ժողովներ ենք անում: Լավ ե առա-
ջուց իմացա (թե ինչպես, հետո կասեմ) թե չե կարող
էյինք խաթի մեջ ընկնել: Յեկան խուզարկեցին, բան
չգտան, դե իհարկե, առաջուց մաքրել էյի:

— Հա, մի քիչ անդգու՜ւ էյիր խոսում:

— Բայց ասեմ— ենպես կատաղած էյի եղ անիծա-
ծի վրա, վոր հենց նրա աղաւթի ձենը լսեցի թե չե ել

չկարողացա համբերեմ, վոր կախաղան ել տանե՞լին, ելի կասեյի: Ա՛խ, մի դրա դատաստանն ինձ տան, յես գիտամ, թե ի՞նչ կանեմ:

— Բայց ես յերեկո նրանց «դատուն» խանդարեցիր:

— Հա, լավ են իրար գտել, սրանք վոր կան— են մեծ բուրժուաների մանր մուկնր տակաճենքն են, բայց նրանցից ավելի յեն հարահարաց անում: Սոցիալիստների գործադուլի մասին, վոր լուում են, ենպես են խելքները կորցնում, հենց իմանա ահեղ դատաստանն ա դալիս: Սրանք հեչ, ավելի մեծերը, ուժեղները կան— նրանք են մեր գլխավոր թշնամիները...

— Ուրիշ, ընկերները վո՞նց են.

— Լավ են. հետեզհետե գործադուլի արամադրություն ե ստեղծվում: Ե՛հ, պետք ե ուժեղացնենք կոիվը, միշտ պատրաստ պահենք մեր զենքերը... Ընկ. Լեվոն, ճիշտ ե, մենք տանջվում ենք, բանտարկվում, աքսորվում, բայց վերջը կհաղթենք, ես ձեռքը վկա, կհաղթենք... Ասաց ու բուռնցքը ուժեղ թափահարեց:

Տիրեց բոպեյական լուռթյուն: Մարդարը ուշադրությամբ նայում եր փողոցի ուղղությամբ:

— Տենո՞ւմ ես Լեվոն, ասաց նա հրեն մեկը են անկյունից մեզ հետեվում ա կամ ինձանից ա կպել կամ քեզանից. ասենք դու «նորընծա» յես դժվար թե չուտ նկատես:

«Նոր ընծա» խոսքից ուսանողը կարմրեց, ինչպես յերբեմն կարմրում եր, յերբ ասում ելին— «բեխերդ նոր են դուրս յեկել»: Չնայած, վոր նա նոր եր հեղափոխության ասպարեղ իջել, բայց իրեն փորձված հեղափոխական եր հաշվում:

— Եսոր մեկն ել ինձ եր հետեվում:

— Դե, ցրվենք, թե չե կկալչի: Յը, ուրեմն վաղը, ելի նույն տեղը ժամի 9-ին: Դու աջ զնա յես՝ ձախ:

Մարդարը հեռացավ արագ քայլերով, իսկ ուսանողը մի քանի փողոց անցնելով, մտավ առաջին պատահած կաթնատունը, չտապ չտապ կերավ մի բաժակ թածուն, դնեց ծխախոտ ու քայլերն ուղղեց դեպի տունը:

Լուսինը դուրս յեկավ, մի առանձին խորհրդավորություն ե քնքշություն փոխելով ամեն ինչի վրա: Ուսանողը գնում եր տունը ամայի փողոցներով, ծխում եր ու խորհրդածում: Այսուհետեվ իր կյանքի նպատակը թվում եր վորոշ—նա պիտի արթնացներ ժամանակիս հակային— պրոլետարին, ու ցույց տար նրան իր պատմական ուղին: Նա իրեն կոչված եր համարում մի մեծ, բայց չարքաշ գործի համար, ե ողջում եր, վոր այդ գործը նախ ե առաջ պահանջում ե անձնագոհություն: Ու յերբ մտածում եր անձնայրահության մասին՝ թեթեվ ամպի նման մի տխրություն եր իջնում. թվում եր թե կասկածում ե իր ուժերի վրա ու հարց եր տալիս ինքն իրեն, արդյոք պատրաստ ես գոհվելու...

Տխուր ամպը դալիս ե, անցնում... Իհարկե, նա պատրաստ ե գոհվելու այդ մեծ նույնիսկ մեծագույն գործի համար... Ինքնասիրությունը չոչլում եր, վոր վաղվանից պիտի ուժեղացնի իր գործունեությունը:

Լուսինը նայում եր վերելից ու թվում եր, ավելի յեր վեհացնում հավերժացնում նրա մտքերը: Յերեվակայությունը թռչում եր հեռու, ու մեկը մյուսից ամիւրի գրավիչ պատկերներ ստեղծում...

Ահա ընդհանուր գործադուլ ե.— Ընկեր Լեվոնի

դեկլարությամբ խմբվել և քաղաքի հսկայական բան-
վորութիւնը... Հանկարծ նա նկատում է, վոր զորքը
չըջապատել է իրենց. այն վճռական մոմենտն է,
յերբ զորքը պիտի համադարկ տա, ու նա, ընկեր լե-
վոնը, մի բարձր տեղից դիմում է զինվորներին.

— Ընկեր զինվորներ. յեթե ձեր մեջ չի ցամաքել
պրոլետարական արյունը, դարձրե՛ք ձեր զենքը մեր
ընդհանուր թշնամու դեմ...

Յեւ հանկարծ... զինվորները ձգում են զենքերը
ու դրկախառնվում բանվորների հետ... Հեղափոխու-
թյունը հաղթանակում է ու ընկեր լեվոնը հայտարա-
րում է բանվորական դեկլատուրա...

Տարված յերեվակայությամբ՝ փայտանը չէր նկա-
տել, վոր իր բնակարանից առաջ է անցել։ Նա կանգ
առավ մի փակուղու առաջ ու հետ դարձավ։

Նորից մտավ իր փոքր սենյակը ու նորից վողդու-
նեցին նրան Մարքսը, Պլեխանովն ու Լենինը։

Կարդում էր ու յերբեմն կանգ առնում. թվում էր,
թե մի ձայն կանչում է հեռվից — մենք կհաղթենք...
ես ձեռքը վկա, մենք կհաղթենք...

III

Ժողովը քողարկելու նպատակով բանվոր Արամը
սեղան էր սարքել, դրել էր մի քանի շիշ գինի, յերշիկ,
պանիր, կանաչի, սեղանի մեջտեղն էլ բազմեցրել էր
մեծ հեշտայեռը։

Դրսում նա կանգնեցրել էր իր տասյերկու տարե-
կան տղային, վորպեսզի վոստիկան կամ ուրիշ կասկա-
ծելի մարդ տեսնելուն պես՝ իմաց անի։

Ժողովականներից արդեն վեց հոգի յեկել էին։

Վերջապես յեկավ և յոթերորդը — Պետրոսը, ~~պաշտոն~~
դեմքով բեխերը ցած թողած ու մի աչքը չիլ արած։

— Բոլորդ հավաքվե՛ր էք.

— Դեղ ենք սպասում, ասաց Մարգարը։

— Հը, դուրսը կասկածելի մարդ հո չտեսա՞ր.

— Չկար։ Յեւ հենց դիտմամբ ուշ յեկա, վոր մի
լավ աչք ածեմ։

— Եդ չները, ինչպես յերեվում է, դործադուլի
հոտն առել են, ել դիշեր ցերեկ դադար չեն տալիս։

— Եդ նրանից ա, Մարգար, վոր մենք պահավ նանի
նման մի գլուխ զրից ենք անում ու հետաձգում դործա-
դուլը, — ասաց բանվոր Ստեփանը, վորն ամենից ջա-
հեղն էր նրանց մեջ. խփենք դնա, դործադուլ ենք ա-
նում — անենք. ել ի՞նչ ենք մի ամիս փիլիսոփայո՞ւ-
թյուն անում։

Նա վեր կացավ ու ձեռքերը դրպանում սկսեց քայ-
լել սենյակում. լիքը թմբկիկ մարմինը դղրդում էր
քայլերից.

— Դու յել հենց թո ձին ես քչում, — պատասխա-
նեց Արամը, քառասունի մոտ լանվոր, մորուքի ու բե-
խերի մեջ կորած դեմքով. մի չորս կողմդ ել նայի, տես
ինքան անդիտակից ընկերներ ունենք. առանց պատ-
րաստելու չի կարելի սկսել դործը.

— Ե՛հ, դուք ել միշտ հին յերգն էք յերգում, ա-
սաց Ստեփանը կանգնելով Արամի դիմաց. — պա՛րտաւո՞թ
չեն... Եդ վաղուց ենք լսել. իսկ յես ասում եմ, պատ-
րաստ չեն լինիլ. դու պետք է թո հետեւից քաշես նրանց։

— Քաշելուն կտրվել էլ կա. պիտի ամուր կապենք
հետներս.

— Զարմանքի յա, ինչո՞ւ ամուսնացած բանվորների
ընդ եղպես կամաց եք չարթվում:

Բանվոր Մարգարը մոտեցավ Ստեփանի յետեվից
ու նրա ախանջից քաշեց.

— Դե, դե քաջ Ստեփան, չառ մի բռնութալ. դու
դեռ ժամդարմի ու բանտի յերես չես տեսել և լավ կա-
նես քո փորձված ընկերներին հետեվես. չտապողին
տղա չի ըլիլ.

— Իսկ կամաց գնացողին իսկի աղջիկ ել չի վնիլ:

— Դե Ստեփան, բազար մի չաղացնի, ասաց բան-
վոր Արամը, ընկերներ սկսե՞նք, առաջարկում են նա-
խագահ՝ ընկեր Մարգարին:

Մյուսները համաձայնվեցին և Մարգարը նստեց
սեղանի մոտ:

Ուսանող փանյանը նստել եր թախտի վրա ու հեռ-
ված մութաքին, մտքում կրկնում եր զեկուցման սկիզբը
դանազան վարիանտներով:

— Խոսքը Զերն ե, ընկեր Լեվոն, ասաց Մարգարը:

Փանյանը յերկու անգամ հազաց, դապելով իր չը-
փոթությունը ու սկսեց, բայց վոչ այնպես ինչպես ին-
քը յենթադրում եր: Մի քանի րոպեից հետո չփոթու-
թյունն անցավ և զեկուցումն ընկավ իր բնական հունը:
Նրա վողեվորությունը հետզհետե աճում եր, բերած
սրինակները մեկ մյուսից պերճախոս աղացուցում էին
նրա տեսակեար:

Ունեղիւթները հետաքրքրությունը լարած լուռ
էին ու վարակվում նրա վողեվորությամբ: Պրոլետա-
րիատի անցած դորժադուները, անցած արյունոտ կը-
ռիվները մշուշապատ հեռվից հանձնարարում էին չա-
րունակիլ պայքարը, մինչև վերջնական հաղթանակը:

Մեջները կուտակված դժգոհությունը բռնկվում եր ու
պահանջում— «Պետք ե կռվել, պետք ե գործադուլ
հայտարարել— այս ե մեր ճամբեն»...

Փանյանը վերջացրեց իր զեկուցումը կոմունիստա-
կան մանիֆեստի խոսքերով— «Պրոլետարները վոչինչ
չեն կորցնի, բացի իրենց չղթաներից»: Ու քրտինքի
մեջ կորած կանգ առավ:

Վերջացնելուն պես բանվոր Ստեփանը վեր կացավ
տեղից ու փանյանի ձեռքը պինդ սեղմելով, սկսեց թու-
փահարել:

— Ընկեր Լեվոն, չնորհավորում եմ. տղամարդի
պես խոսեցիր...

Բանվոր Պետրոսը ձայն խնդրեց Մարգարից:

— Ընկերներ, յես կարծում եմ, վոր մենք այսպի-
սի մանրամասն զեկուցում լսելուց հետո՝ ել հարցերով
չգրադեցնե՞նք ընկեր Լեվոնին, այլ անցնենք գործնական
խնդիրներին:

— Ուղղակի խոսենք գործադուլի մասին, միջա-
մայ Ստեփանը:

Այդ ժամանակ հանկարծ ներս մտավ Արամի տղան
ու չնչասպառ ասաց.

— Մեր կողմը սրվիցա ա գալիս...

Բոլորը վեր թռան:

— Լավ տեսա՞ր, հարցրեց Արամը:

— Հա. յերեք հոգի էլին:

— Ընկերներ, պետք ե ցրվել, ասաց Մարգարը.

— Գուցե ավելի լավ ե, նստենք իրր թե քեֆ ենք
անում, առաջարկեց Արամը. — միևնույնն ե, արդեն
ուշ ե, փողոցում առաջներս կկտրեն ու կբռնառեն.

— Զե, եղպես կարող ենք բոլորս թալան ընկնել.

ասաց Մարգարը թող յերկուսը մեզանից դուրս գան, տեսնեն պոլիցիան վորտեղ է, հետո յեւ դնան մնացածները:

Ուսանողը և բանվոր Պետրոսը Արամի տղայի--- Սուրենի հետ դուրս յեկան դալիթ: Սուրենին ուղարկեցին հետախուզելու: Նա լուր բերեց, թե պոլիցիա-կանները հարեւան տան մոտ կանգնած դռնապանին են կանչում:

— Դե, Սուրեն դնա ասա, վոր բոլորը դուրս գան շուտով, ապապրեց Պետրոսը, իսկ ինքը ուսանողի հետ դուրս յեկավ փողոց:

— Դու առաջ գնա, պատվիրեց նա փանյանին:

Մի քանի րոպե առաջ դնալով, փանյանը առանց յերկար մտածելու, ճամբեն ծուկ դեպի կողքի փողոցը, բայց շուտով նկատեց, վոր առաջը փակուղի յե: Յետ դառնալը վտանգավոր համարելով, նա ուղղակի ներս մտավ դիմացի տան դալիթը: Նրա բախտից տու-նը մուտք ունեւ և մյուս փողոցի կողմից: Արագ քայ-լերով փանյանը դուրս ընկավ փողոց, ուշադրութեամբ չդարձնելով շան հաջոցի վրա:

Լուսինը դեռ չեւ ծագել: Փողոցը մութն եւ ու խորթ ու բորթ: Շտապելուց նրա վտար փոսն ընկավ, և հալսասարակչութեամբ կորցնելով, փովեց փողոցի խիտ փոշու մեջ: Իսկույն վեր կացավ, շտապ-շտապ թափ տվեց շորերը ու շարունակեց ճամբան:

Վերջապես հոգնած ու քրտինքի մեջ կորած նա հասավ իր բնակարանը:

Տուն վերադառնալով, փանյանը նկատեց սան-դուխների և պատշգամբի վրա արտակարգ լուսավորու-

թյուն: Տան տիրուհու բնակարանից անսովոր ձայներ ելին լսվում: Ըստ յերեւութի չյուրեր կային:

Մտնելով սենյակը, ուսանողը մեկնվեց մահճակա-լի վրա ու մտածում եւ. իր ընկերների մասին--- թե արդոյդ կարողացա՞ն աղատվել: Մտածում եւ նույնպէս թե վորտեղ անցկացնի այս գիշեր, թե գուցե կարելի յե մի ավելի ապահով տեղ գտնել:

Դուռը ծեծեցին: Նա վեր թռավ, կարծելով, թե փոստիկանութեանն է իր հետեւից յեկել, բայց դուռը բացելով, տեսավ տանտիրուհուն:

— Ես ո՞ւր ես, ինչքան ժամանակ սպասում եմ. հա-ճեցեք մեզ զմոտ, հյուրեր ունեմ:

— Շնորհակալ եմ. գլուխս ցավում է, չեմ կարող:

— Եհ, ջահել տղեն կասի՞, թե գլուխս ցավում է... ա՛րի, ա՛րի, դնանք որիորդներ չեմ ծանոթացնեմ:

— Շնորհակալ եմ, — նորից կրկնեց փանյանը:

— Ձե, չե անպատճառ պետք է գաս. ես ի՞նչ է վեր ես ընկե՞լ, ինչու յեն շորերդ կեղտոտվել:

— Ձե, փողոցով կառք եր անցնում, նեղ տեղն ըն-կա, պատին քափեցի:

— Դե--- արի դնանք:

— Լավ, մի քիչ կարգի բերեմ շորերս ու կգամ:

«Սա լավ առիթ է» մտածեց փանյանը, տանտիրու-հու դուրս դնալուց հետո. «պետք է բուրժուական կյանքով ապրել, հեղափոխական գործունեյութեանը քողարկելու համար թե չե վոստիկանութեան տեսակե-տից յես կասկածելի կյանք եմ վարում»:

Շորերն ու կոշիկները մաքրելուց հետո՝ նա գննեց ամեն ինչ լամպի մոտ, վորպեսզի «չխախտաւկվի» վորեւ պատուածից:

Յերբ նա ներս մտավ, դահլիճում արդեն հավաքվել էին մոտ տասնհինգ հոգի: Բոլորը հանկարծ լռեցին, հետաքրքիր հայացքները դարձնելով Փանյանի վրա:

Ուսանողի բնական շփոթությունը կրկնապատկվեց, յերբ հյուրերի մեջ նկատեց տանտիրուհու քրոջ աղջկան:

— Խնդրեմ, ծանոթանաք, — ասաց տանտիրուհին — քրոջ աղջիկն է, որիորդ նատալիան:

Փանյանը կարմրած մոտեցավ որիորդին ու առանց նայելու նրա դեմքին, ձեռքը մեկնեց: Ապա տանտիրուհին մոտ տարավ նրան բոլոր հյուրերին ու ծանոթացրեց:

Յերկու որիորդ էլին հրավիրել, սեվուկ ու տղեղ, — որիորդ նատալիային «Փոն» տալու համար, վորպեսզի նա ավելի դեղեցիկ յերեվար: Կային տիկիներ, դիմնազիստներ, մի զինվորական դպրոցի ուսանող ու տանտիրոջ խանութի դործակատարը:

Որիորդ նատալիան նստած էր մի առանձին լարված, ձգված պողպատի, կարծես մի դեր էլին հանձնել նրան և շարունակ կասկածում էր — կարո՞ղ է արդյոք կատարել այդ դերը: Կարճ մարմինը կորստի մեջ ճնշվում էր, շնչառությունն արգելում: Շփոթությունից կարմրում էր ու քողարկում իր բնական դալուրթյունը:

Փանյանը նստեց ազատ աթոռներից մեկի վրա: Դիմացի յերկու տիկիները սկսեցին քչիչալ, մեկ-մեկ հայացքը դարձնելով ուսանողի վրա:

«Յերեվի արտաքինս են բամբասում, մտածում էր փանյանը. ի՞նչ հիմարություն արի, վոր յեկա պարզ է, բերել են այս նատալիայի հետ ծանոթացնելու և «գործը» սարքելու համար»...

— Ինչի՞ եք սուս կացել, ջահելներ չե՞ք. ինչ յեղավ ձեր խաղը, — ասաց տանտիրուհին:

Դիմնազիստները վեր կացան ու շարունակեցին ընդհատված խաղը: Նորից սկսվեց շարժումն ու աշխույժ ծիծաղը: Ուսանողը ինքն իրեն ստիպելով մի կերպ մտնակցում էր, միտրինակ ժպիտը պահելով դեմքին:

Խաղերից հետո մի տիկին նստեց խանդաված պիանինոյի մոտ ու սկսեց տրեկտրնկացնել վալսի յեղանակ:

Ձուլգերը սկսեցին պտտվել: Որիորդ նատալիան սպասում էր, վոր Փանյանը իրեն կառաջարկի պարել, բայց ուսանողը չմասնակցեց պարերին:

Յերբ որիորդ նատալիան սկսեց պարել, դիմնազիստներից մեկի հետ, Փանյանը դիտելով նրա կարճ, ճնշված հասակը, ներս ընկած վիզը, խղճահարվեց ու տխրեց. — Աղջկան ուզում են մի կերպ սողացնել և չեն կասկածում, թե վո՞րքան հեռու յեմ յեմ փեսայի դերից»...

Ընթերթի ժամանակ առաջուց ծրագրված «գուգադիպուկթյամբ» որիորդ նատալիան և Փանյանը իրար կողքի ընկան: Թամաղա ընարվեց տանտիրուհու առաջարկությամբ իրենց դործակատարը, վորին առանձին հրահանգներ էլին տված կենացների վճարբերմամբ:

Խոսակցությունը որիորդի և ուսանողի մեջ չեր կապվում, վորովհետեւ որիորդը վախենալով տղետ յերեվալուց, շարունակ «այո» կամ «վոչ» էր պատասխանում, իսկ ուսանողը մտադրաղ էր և դժվարությամբ էր նյութ գտնում խոսելու համար: Հաճախ նրա յերեվակալությունն անցնում էր նոր խափանված ժողովին, պատկերացնում էր, թե ի՞նչպես ընկերները դուրս են դալիս փողոց, դիտում են չորս կողմը... իսկ հետո, ո՞վ դիտե, ինչ...

Կենացները զուգե՛ զուգե՛ Եյին առաջարկում և ամեն
անգամ յերգում Եյին ազգային ու սիրային յերգեր։ Մի
առանձին վոդեկվորությամբ և աղմուկով խմեցին ու
բիրորդ Նատալիայի և Փանյանի «Թանկագին» կենացնե-
րը։ Բոլորը ցանկանում Եյին, վոր «նրանք հասնեն իրենց
մուրազին» ծաղկեն ու առաջադիմեն։ Մեկը նույնիսկ
այնքան վոդեկվորվեց, վոր ասաց—«Թող յերկուսով դը-
նան դեպի ապագան ձեռք ձեռքի տված»։

Ուսանողը ընկել եր տրագիկոմի քական դրության
մեջ։

«Պետք է վերջ տալ այս հիմար դրության»...
«վաղվանից բոլոր թելերը կը կտրեմ»...

«Թանկագին կենացի» վրա որիորդ Նատալիան խեղ-
դվող կատվի ձայնով յերգեց «Ձայն տուր ով ծովակ»։
Վիզը ձգելով, ճիգ թափելով նա յերգում եր—

«Արդյոք գալո՞ւ յե մի որ, ժամանակ տեսնել Մա-
սիսի գլխին մի դրոշակ»...

Իսկ ուսանողը մտածում եր—«Հիանալի պատ-
կեր... Նատալիան կինս կլինի, Մասիսի գլխին ել մի
դրոշակ»...

Վերջապես հյուրերը վեր կացան։ Տիկինները հրա-
ժեշտի ժամանակ հրավիրում Եյին ուսանողին իրենց
տուն «Որիորդ Նատալիայի հետ միասին» պատճառա-
բանելով, թե նա գիտե իրենց տունը։

Յերբ բոլորը գնացին, տանտիրուհին մոտեցավ ու
ասաց Փանյանի ակաջին,

— Հավանեցի՞ր.

— Ո՞ւմ.

— Որիորդ Նատալիային. վոր գիտենաս ի՞նչ վոս-
կի աղջիկ է. սաղ քաղաքում սրա հատը չի գտնվի։

Ուսանողը ծիծաղեց և շնորհակալություն հայտնե-
լով, դնաց իր սենյակը։

— Ուհ, վերջապես աղատվեցի ես կոմեդիայից,—
ասաց ինքնիրեն ձգվելով մահճակալի վրա։ Մտածում
էր, թ ինչ ձեվով վերջ տա այս հարսնախոսությանը,
վորը հանաքից դանակի եր անցնում։ Սակայն հոգնա-
ծությունից նա չէր կարողանում մտածության թելը
առաջ տանել և ասում եր—«վաղը կմտածեմ»...

Անհատելի կերպով նրա բունը յեկավ բայց մի
քանի բոպեյից հետո հանկարծ զարթեց։

Մուտքի դռան դանդը պինդ քաշեցին։

«Գալիս են խուզարկելու» անցավ նրա մտքով, բայց
տեղից չչարժվեց։

Մի քանի բոպեյից հետո դռսի դուռը ծեծեցին։
Լսվեցին վոտնաձայներ։ Ծանր կոշիկներ Եյին, բայց
զգուշ Եյին քայլում։

Ականջները լարած—Փանյանը հետեւում եր քայլե-
րին։ Սիրտը անասելի ուժով բարախում եր։

Ահա բարձրանում են պտուղամբը, մոտենում են
իր սենյակին...

Հանկարծ կոպիտ ձեռքով դուռը թխթխկացնում են։

— Ո՞վ է, հարցրեց Փանյանը։

— Վոստիկանությունն է, բացե՛ք.

— Որդեր ունե՞ք.

— Ունենք. շուտ արե՛ք.

Դուռը բացվելուն պես ներս խոտեցին ժանդարմա-
կան սպան, և վոստիկանները չըջապատեցին ուսանողին

ու սկսեցին խուզարկել, նախ իրեն, հետո՝ յեւ սենյակը: Գրքերեցին գրքերը, անկողինը, սպլառակեղենը:

Փանյանն իրեն համարում էր փորձված և գգույշ հեղափոխական, բայց վորքան յեղավ դարմանքը, յերբ հանկարծ գրքերից մեկի մեջ գտնվեց մի նամակ... այն եւ չառ վտանգավոր:

Ինչպես եւ մոռացել այդ նամակը... գործը կը բարդանա... նամակով կկապեն կենտրոնի հետ...

Սուզարկությունից, յերբ արձարագրություն ելին կազմում, ներս կանչեցին տանտիրուհուն: Յերեւում էր, նա չէր հասկանում գործի ելությունը, վորովհետեւ վտանգավորներից մեկը հանդատացնելու նպատակով ասել էր նրան, թե ուսանողին վկա յեն կանչում մի գործի համար:

Յերբ ամեն ինչ վերջացավ, ուսանողը հանձնեց իրեղենները տանտիրուհուն, ասելով թե ինքը գնալու յե, և կկարդադրի, վոր դան վերցնեն:

Տանտիրուհին աչքերը չուց.
— Քա գնում ե՞ս... եւ չէս դա՞րու... բա հարսնացո՞ւն...

Նա այնքան միամտորեն ասաց այդ, վոր ուսանողը չկարողացավ ժպիտը պահել:

— Իմ հարսնացուն... կարմիր հարսնացու յե... ասաց նա խոսքերը ձգելով:

— Վո՞ւյ քա, ուրիշ հարսնացու յես ու՞նե՞ս... բա ինչի՞ չեյիք ասում, լացակամած վրա տվեց տանտիրուհին:

Просту не разговаривать... հրամայական տոնով ասաց ժանդարմական սպան:

Ուսանողին տարան բանտը:

1927

32

ՄՈՌԱԿԱՆ ԶԲՋԱՆՈՒՄ

Ժողովը նշանակված էր ժամի 7-ին, բայց յեկողները զգում էին, վոր չի կայանալու: Եկել էին միայն—հին բանվոր Մադաթը, վորն ըստ սովորության յերեք չէր ուշանում և յերկու կոմյեբիտականներ, վորոնք աշխատում էին առանձնապես ճշտապահ լինել:

Մադաթը թիկնել էր աթոռին և հանդատացող աշխատավորի լարյացակամ ժպտով նայում էր ջահելներին:

Նավթահանքերում յերկար տարիներ աշխատելուց հետո Մադաթի դեմքն իր չեկ մորուքով ծծվել էր դորզ դույնով ու տեղ-տեղ սևին էր տալիս մանրիկ բծերով: Յերեմի կապտաւուն, վճիռ աչքերը պղտորվել էին, կուպերը կարմրել ու թերթեղունքները նոսրացել:

Նա նայում էր ջահելներին ու խորհրդածում, թե ժամանակը փոխվել է, ու սրանք եւ կեպես չեն ապրում, ինչպես ինքը և իր ընկերները տասնյակ տարիներ առաջ:

— Ընկեր Մադաթ, մի բան պատմիր հեղափոխական անցյալից, ասաց Ռուբենը:

— Այ ջահելներ, եղ վոր անցյալից տեղյակ եք ապիս, անցյալի դպրը իմանո՞ւմ եք:

— Ինչպես չէ, ընկեր Մադաթ, մենք չառ բարձր

33

ենք զնահատում մեր հին ընկերներին,—ասաց Ռու-
բենը թատրոնական տոնով:

Մյուս ընկերը սև ակնոցների տակից խորհրդավոր
ժպտում էր, կարծես համաձայնվելով Մադաթի հետ:

— Հենց, որինակի համար ես մեր Վաղոն, չարու-
նակից Մադաթը ձեռքն ուղղելով նրա կողմը, նստել է,
փառավոր վստը վստի վրա դրել, գոգեթ ա կարդում.
խակի մտածո՞ւմ ա, վոր առաջխառ ժամանակը յեթե
ժանդարմը եզ տեսակ գաղեթի մի պուճուրը կտորը
դանելը բանխորի մոտ, բանտում կիթացներ նրան. բայց
հիմի վոր Վաղոնին խոսացնես, կասի Մադաթը հին
մարդ ա, կոմունիզմը լավ չի հասկանում...

Վաղոն լսելով խոսակցությունը, լրագիրը թողեց
ու մտեցավ Մադաթին:

— Չե՛, չե՛ ընկեր Մադաթ, քու անուճը ա՛յ ես-
տեղ եմ պահել, ասաց նա, ձեռքը դնելով սրտի վրա:

Մադաթը ժպտաց դեմքի խորը ծալքերով ու մատ-
նեց ինքն իրեն:—Պարզ յերևում էր, վոր նա չեր նե-
ղանում ջահելներից, այլ ենպես վրտակով էր խոսում:

Բազմաչափ նայելով Վաղոնին, Մադաթը թեթև
տիրեց:

— Քեզ վոր տեսնում եմ, Վաղո, միտս ա գալիս
մեր հին ընկերներից մի լավ տղա.—մի քիչ դու նրան
նման ես տալիս. ենպես կուղեյի, վոր նա ել մեր մեջ
լիներ...

Տղաները դալով, վոր Մադաթը պատրաստվում է
պատմելու, նստեցին նրա շուրջը:

— Լավ միտս ա, չարունակեց Մադաթը, աշունք-
վա վերջին էր, են թոռ ու թացին, վոր յեկավ են տը-
ղեն, ծառայության մտավ Բալայանցի նավթահանքե-

չդարձնելով ցեխի վրա, վորն ահագին ձուճեր էր
կուտակում նրա վոտքերի վրա:

Տաք ամիսներին նա գալիս էր այդի ամենից վաղ
և վերադառնում ամենից ուշ, մթնով: Շատերը չտե-
նելով նրան վերադառնալիս, կարծում էյին, թե նա
դիչեր-ցերեկ այդումն է անց կացնում, բայց այս յեն-
թադրությունը սխալ էր.— նա միայն խաղողի հատած
ժամանակ էր գիչերում այդում:

Գյուղում ասում էյին ծիծաղելով, թե Փուչ Արե-
լը չի մեռնելու, քանի վոր չի կարող բաժանվել իր
այգուց—կամ հետը պիտի տանի, կամ ինքը մնա նրա
հետ...

Ճնշող լուսթյուն էր տիրում Արելի այգու շուրջը:
Բայց բավական էր, վոր ճամբով անցնողը մի փոքր
կանգ առներ նրա ցանկապատի մոտ, իսկույն նրա
ականջին կալայթեր մի դարզանդ ձայն.

—Արա, եղ ո՞վ ես. ի՞նչ ես չինում ետեղ:

—Քեզ ի՞նչ, յես ճամբովն եմ գնում:

—Ձահրումար գնաս. թե միտքդ ծուռ չի ի՞նչի
յես կաղնել:

—Ճամբեն ել հո քոնը չի. դու քո բաղին մտիկ ա-
րա...

—Հա՛յ չու՛ն... չա՛ն...—վրա յեր տալիս Փուչ
Արելը իր ամենաընտիր հայհոյանքները: Յերբեմն
նրան ձայնակցում էր իր վիթխարի դամփուր, վորի
հաջոցը թնդանոթի ձայնի նման ցնցում էր լսողին:

Ահաբեկված անցորդը շտապում էր հեռանալ,

հետզհետե արագացնելով քայլերն ու ինքն իրեն նախատրվով, թե ի՞նչու խոսքի տնայեց եղ «բայդուռ» մարդու հետ:

Արեւի մասին այն կարծիքը կար, թե նա ստուախի նման յերևում է աշնանդ, վորտեղ խկի չես սպասում Յերբեմն խարվելով լուսնյունից, կածելով թե Արեւը այդում չի, յերեխաները դրսից քար ելին նետում նրա ծիրանու կամ քնկուղենու վրա: Բայց հանկարծ, կարծես դետնի տակից լուս եր քնկում փուշ Արեւը, գիշատիչ գաղանի արագութեամբ հարձակվում յերեխաների վրա ու արյունաշաղաղ անելով, թողնում, հեռանում:

Ավելի մեծ ահ եր աղբում յերբ նա բաց եր թողնում, այդում կապած կատաղի դամփոխն, վորից տղաներն ավելի ելին, վախում, քան դայլից ու արջից:

Սակայն տղաները յերբեմն վրեժը հանում ելին Արեւից. նրանք յերկու խճի ելին բաժանվում ու, ստաջուց ապահովելով իրենց փախուստի տեղը, բարձր ձայնով կանչում ելին իրար.

— Եհե՛յ... տեսա՞ր...

— Ո՞ւմ, ո՞ւմ...

— Ո՞ւմ, ո՞ւմ...

— Փուշ Արեւի՛ն... փուշ Արեւի՛ն...

Հա՛յ չուն... չուն... իսկույն արձագանքում եր Արեւի ճղղոցը, բայց, ավա՛ղ, նա վռչինչ չեր կարող անել—տղաները իսկույն ինքնավում ելին մոտակա ալ գում:

Այս հանգամանքը սովորական եր և չըջախա այդի-նելում բանող գյուղացիները հաճախ իրար ձայն ելին տալիս նույն ձևով: Արեւի ավելորդ անունը դիպչում

եր նրա ամենախոցելի կետին: Յեթե հնար լիներ, նա հազար դամփո բաց կթողներ այդ հանդուգն մարդկանց դղելու, խեղդելու համար:

II

Ամենվա ամիսներին, յերբ փուշ Արեւն իր այգին ջր դնում, նրա տունը դառնում եր մի կատարյալ ամբողջ: Յեթե նրա բացակայութեան ժամանակ այս կամ այն բարեկամի կինը դալիս եր նրա կնոջ մոտ, այժմ այդ ել եր կարվում: Այսպեղ ել, ինչպեղ և այդում, Արեւը կուսկածում եր իր տան մոտ անցնող ամեն մարդու, ու շան հաջոցի հետ ինքն ել եր ճղճղում ու հայտնում:

Ուրիշ մարդկանց դուր եր դալիս սոխակի, սարյակի ձայնը, իսկ Արեւի ամենասիրած ձայնը իր շան հաջոցն եր: Քոսի շատ եր հաջում շունը, նա ավելի յեր խրախուսում նրան ու կերակրում:

Այդ ամենվա որերին գյուղի վերի կողմից շարունակ լսվում եր փուշ Արեւի գիլ ձայնը: Որական քա՛նի անգամ նա դուրս եր դալիս, կանդնում ձորափին ու դիտում վերեկից իր այգին: Յեթե պատահամբ մի ճամբորդ իր եղով կամ յեղներով կանդ եր առնում այդուցանկարատի մոտ, փուշ Արեւն արդեն «իրեն ուտում եր»:

— Եհե՛յ... դուում եր նա, դղրդացնում ձորը, ու յեթե ուշը չեյին դարձնում, մահակն առած իջնում եր, ձեռում թե տիրոջը, թե անապուններին:

Իսկ տանը նա կովում եր ու բղավում ամենաչնչին տոկթով, — ինչո՞ւ կինը բան է տվել մաշառը, ինչո՞ւ յեն հաց տվել տղքատին, ինչո՞ւ շանը լավ չեն նայել, և հազար ու մի այսպիսի պատճառներով:

Այս ամեն բանի պատասխանատուն վերջ ի վերջոյ իր կինն էր, վորի անսպառ համբերությունը միայն կարող էր գիմանալ Արեւի անվերջ կռիւներին:

Նա մի հյուսելով, վտակրացած աշտերով կին էր, ամառ-ձմեռ գլուխը վաթաթած հաստ շալով, աչքերը միշտ կարմրած ու լացակումած, ասեա թանձր ծուխի մէջ էր ման գալիս:

Նա չարունակ ահարեկված էր իր ամուսնուց ու չղկված ծառայի նման չղիւտէր, ի՛նչ անի, վոր դոհացնի նրան: Միշտ ցրված, ինքն իրեն խոսում էր ձայնով, այնպես վոր յեթե մեկը նրան ծածուկ հետեւէր, կարող էր այդ մենախոսությունից իմանա, թե ինչ է կատարվում Արեւի տանը:

Յերբ փուշ Արեւը վերադառնում էր աշուց, նա դեռ տուն չհասած դռում էր փողոցից:

— Ե՛ր, չնե, դուրս յեկեք:

Կինը, յերբեմն հարեանն ու աղջիկը դուրս ելին ընկնում լեղապատառ: Մանավանդ կինը այնքան էր ինքն իրեն կորցնում, վոր շվարած կանգնում էր առաջը:

— Ի՞նչ էս աղոթած ելի նման կաղնեւ, ծաղրում էր Արեւը, տա՛ր է էս խուրջինը:

Խուրջինը տանում էր, ելը կապում, առաջը խոտ դցում, հետևում, վոր մարդու ամենաչնչին հրամանը կատարվի, բայց Արեւի փնթփնթոցը չէր դադարում:

— Ես խոտը վո՞նց էս ածել... ա՛յ սատկեք դուք... տամ սպանե՛մ...

Այնուհետեւ կռվի հերթը գալիս էր իր տղաներին: Նրանք հոգնած, ջարդված, վրտնեղ լվանալուց հետո թիկնում էին թախտի վրա, մութաքին: Արեւը խեթում

էր նրանց, համարելով այդ անթույլատրելի ծուլություն:

— Ա՛յ գյաղեք, են արտը վարեցի՞ք, հարցնում էր նա հենց առաջին խոսքից:

— Հա, կեսը պրծանք:

— Հայ թամբալ եք ե՛... Բա են Մադոննից կողմից ի՞նչ արիք:

— Ենպես թողինք,— պատասխանում է մեծ տղան, վորը իր արտաքինով հոր նմանակն էր և նրա նման ճղճղան:

— Բա կարացիք վո՛չ նրանց արտից միխելի մեջ գցե՞ք:

— Ուզում էս մեզ տան սպանե՞ն... նրանք շատ վոր են ե՛,— ձայնը բարձրացնելով պատասխանում է մեծ տղան:

— Կորեք ե՛... ձեր հերն ել կասի, թե տղերք ունեմ:

— Ի՞նչ էս շատ խոսում, դնա դու ինքդ արա՛ թե ուզում ես:

Ու յերկուսն էլ սկսում ելին աղմկել, հին ու նոր հիշել, իրար հայհոյել: Դրսից այնպես էր թվում, թե հայր ու տղա պետք է իրար սպանեն:

Մյուս ուրը հայրը հեաները դնում էր, հարեանի արտից բավական տեղ վարում, իրեն արտին միացնում: Այդ պատճառով սկսվում էր մի արյունալի աուրուդորոց ու յերկու կողմն էլ ջարդված գլուխներով վերադառնում էլին տուն:

Դուռը արդեն բոլորը համոզված էլին, վոր փուշ Արեւի հետ հարեւանություն անելն անկարելի յե, վորովհետեւ սահմանափճերն ու կռիւներն անսպառ ելին: Առաջներում նա կռվով ու ծեծով իր այդու յերկու

հարեաններ զգուխը կերել եր» — մեկի ուսը ջարդել, մյուսի աչքը կուրացրել: Ամեն տարի նա նորոգում եր իր ցանկապատը և հարեանի հողից «գալթում»: Վերջը յերկու հարեաններն ել, ահարեկված լինելով, բատիպված ելին չնչին գներով ծախել իրենց ալգինները Արեւի վրա:

Արեւի համար սովորական բան եր և մշակների հետ կովելը: Առանց վարձը կտրելու և ծեծելու նա յերբեք մշակ չեր արձակել. մշակները փորձում ելին դանդաղ վել, բայց թե դյուղում, թե նրանից դուրս բոլոր իշխանությունները ձեռք ելին քաշել Փուշ Արեւից և աշխատում ելին ազատվել նրա «գործից»:

Տանըցիք միշտ ահ ու սարսափի մեջ ելին նրա անվերջ կռիվներից: Հենց վոր մի տեղից կովի ձայն եր դալիս, Արեւի կինը խկույն թուլանում ընկնում եր դետին ու ծնկներին վեր հատում:

— Վա՛յ քոտանամ յես, երեխանցս, մարդիս սպանեցին... հասե՛ք, ոգնեցե՛ք...

Ասում եր ու նվաղում: Յերեսովը ջուր ելին տալիս ու հաղթի ուշքի բերում:

Կովում եր Արեւը ումեն տեղ — ալգում, արտում, տանը: Նրա համար կռիվը նույնքան սովորական եր, ինչպես հացն ու ջուրը:

III

Բայց հիկներ զաւուց Արեւը սխալվեց. նա կարծում եր, թե դալիս են առաջվա ուռնոները և չեր հասկատում այն ամենին, ինչ վոր նրանց մասին պատմում ելին: Առհասարակ նա անհավատ եր հենց հեղափոխության սկզբից. դուրսը պտտվող լուրերը նրա մի ահանջից մոռնում, մյուսից դուրս ելին դալիս:

Յերբ նրան ապացին, թե թաղավորին վեր են դրցել, հարցրեց.

— Բա նրա տեղն ո՞վ ա, ախպերն ա՞, թե՞ տղեն:

— Ոչով, հենց ընենց, առանց թաղավորի յեն կառավարվելու:

— Ի՞նչ ես սարսաղ խոսում, հարձակվեց Արեւը, սկի մի բաղն առանց տիրոջ չի/կառավարվում, մի թաղավորություն կկառավարվի՞...

Մի բան նրա համար պարզ եր, — պատերազմից սկսած՝ ժամանակը խառնվեց, հացը պակսեց, մշակը յերես առավ, իրեն թշնամիներն ու վնասողներն շատացան:

Արեւի գործն այդ տարիներին բավական դժվարացավ, — առաջվա նման ել չեր կարողանում մշակի վարձը կտրել, և մեծ ճիգեր թափելով եր պահպանում իր բարձր ցանկապատը, վորը կարծես առաջվա դուրսությունը կորցրել եր և ել չեր վախեցնում մարդկանց:

Յերբ յեկան բայց հիկները, և Արեւը համոզվեց, վոր նրանք իր ուզած մարդիկը չեն, մի մուսլ ամպ լուջավ նրա վրա: Նա տապ արավ, թաքնվեց իր ալգում ու մտածում եր, թե դուցե ես «պատուհասն» ել անցնի, հարկավոր ե միայն աչքի չերևալ, վոր իր վրա ուշք չդարձնեն, իր ունեցած հարստությունը չխլին:

Նա իր ականջները փակել եր «դրսի» խոսակցություններից, վորովհետև նրանք թշնամուց ելին դալիս, իրեն հակառակ ելին:

Ու փակված իր ալգում, տեսնելով, ինչպես բույսերը, վաղո՞ւց սահմանված կարգով զարնանը կանաչում, ծաղկում ելին ու աչնանը, թառամում, թվում

եր նրան, թե աշխարհումն ել վազինչ չի փոխվել ու ելի
հին, հաստատված կարգով կշնա...

Շատ անգամ նա նույնիսկ սիրտ եր առնում, մտա-
ծում, թե ո՞վ պիտի խլի իր այգին, չե՞ վոր գյուղա-
ցիները, իսկ նրանցից նա յերբեք չի վախեցել, միշտ
ինքն է նրանց ճնշել, ինքն է ուրիշից բաղերը խլել, ել
ո՞վ կհամարձակվի մոտ գալ իրեն...

Այդ ժամերին նա մոռանում եր դրսի ալեկոծ,
խառնիխուռն գործերը, դգում եր իրեն իր թաղավո-
րության մեջ— ելի են վաղներն եյին, են ծառները,
ելի են Աբելն եր, հրամայող ու տիրություն անող Ա-
բելը...



Անշանմեղմ, ամպած որ եր: Այգիներում դեղնած վազ-
ներն ու ծառերն ասես տապ արած սպասում եյին, թե
յե՞րբ կիջի դորեղ քամին, տերեաթափ կանի իրենց:

Աբելի այգու առաջ կանգնած եյին չորս հոգի—
գյուղխորհրդի քարտուղարը, յերկու կատարածու և մի
միլիցիոներ:

Դուռն ուժգին թակում եյին ու ձայն տալիս Աբե-
լին:

— Ո՞վ ես, ի՞նչ ես ուղում,— լսվեց հանկարծ Ա-
բելի ծղրտոցը:

— Միլից ա յեկել, բաց արա:

Կատարածուն դիտմամբ սկսեց «միլիցից», վորով-
հետև Աբելը կարող եր հակառակվել, չբացել դուռը:
Այդ խոսքը նրան կակղացրեց— դուռը ճոռալով բաց-
վեց ու յեկվորները կռանալով ու կողքերը քսելով ներս
մտան:

Աբելը կռակածոտ հայացքով դիտում եր նրանց

վորտից ցզլուխ, աշխատելով իմանալ նրանց գալու նը-
պատակը:

Քարտուղարը,— մի ցածրահասակ, խոնարհ դեմ-
քով յերիտասարդ,— Աբելին տեսնելուն պես շփոթ-
վեց, կարծես պիտի հրացանաձգություն սկսվեր: Նա
իսկույն բացեց իր հասարակ կտորից չինած թղթապա-
նակը և ողնության կանչեց թղթերին:

— Աբել, մենք յերկու անգամ քեզ կանչել ենք,
բայց դու չես ներկայացել: Հիմա յեկել ենք հայտնելու
գյուղխորհրդի վորոշումը. ահա կարդում եմ...

Նոր եր սկսել կարդալ քարտուղարը, յերբ Աբելն
դալով մի հարագուշակ բան, իսկույն կտրեց թելը.

— Ինչի՞ մասին եք յեկել:

— Գյուղխորհուրդը վորոշել է քո այգին հանձնել
Կարոցին, իսկ քեզ նորմայով տալ...

— Ի՞նչ,— ծղրտաց Աբելը, վառողի նման բռնկ-
վելով: Նա ավելի շուտ կհավատար, վոր ինքն այդ
որը պիտի մեռներ, քան թե այս վորոշմանը:

— Ո՞ւմ բաղն ես տալի... Քո հոր բաղն ա՞, թե
տերը մեռած ա...— դուռում եր նա:

— Ուրեմն դու չես ուղում կատարել գյուղխոր-
հրդի վորոշումը,— ասաց քարտուղարը, վարակվելով
Աբելի հուզմունքից:

— Արա, ի՞նչ ես գլխիս պատարագ անում, յես
սաղ տեղովս բաղ չեմ տալ, իմանում ե՞ս թե չե...

— Դե սրան տարեք գյուղխորհրդի գրասենյակը,—
կարգադրեց քարտուղարը:

Անմոռանալի տեսարան եր: Աբելին բռնած դուրս
բերին: Նա ենպես եր ճղճղում, կարծես չիկացած յեր-
կաթով դադում եյին: Քաշքշում եր, աքացում ու փր-
փրած բերանով հայհոյում: Յերբեք կատարածուններն

ու միլիցիոներներն աշտակեա ծանր գործ չէին սենեցել:

Յերբ նրան ներս տարան դյուղխորհրդի գրասենյակը, կարծես միանգամից հարյուր մարդու ձայն ներս խուժեց:

— Հայտնեցի՞ք մարտչումը, — հարցրեց նախագահը, աշխատելով լուրջ տեսք տալ իրեն, բայց չհամբերեց և ասաց իր կողքին նստած կենտրոնից նոր յեկած ընկերոջ տկանըին.

— Ի՞նչ ձուկն են բռնել... կուլակների թաղամարն է...

— Այո, հայտնեցինք, բայց չի ուզում կատարել, — ասաց քարտուղարը:

— Գործը հանձնեցեք միլիցիային, որա հետ մարդավարի խոսելն անկարելի չէ, — կարգադրեց նախագահն ու շարունակեց իր ընդհատած խոսակցությունը:

Մի շարաթ ուղղիչ տանը նստելուց հետո Արեկը դուրս գալուն պես՝ վազեց դեպի այգին: Յերբ նա տեսավ դուռը կիսաբաց, նոր միայն դռաց, վոր իսկապես մի դժբախտություն է պատահել իր այգուն: Ներսից լսվում էին աշխույժ ձայներ: Այնտեղ աշխատում էին աշակերտները դյուղատնտես ուսուցչի ղեկավարութեամբ:

Կատաղությունից ինքն իրեն կորցրած — Արեկը ներս մտավ ու մի ձող հանելով գետնից, վազեց հայհոյելով դեպի աշակերտները:

Վաղուց ծանոթ այդ դաժան ձայնից սարսափած, աշակերտները մի անկնթարթում ցրվեցին վազների մեջ, ուրուրից հալածված ճուտերի նման: Ծառու-

ղիւս մնաց միայն ուսուցիչը, վորն ոտաւ լինելով, չդիտեր, թե ինչ է կատարվում:

Հանկարծ ձողի ծանր հարվածն իջավ նրա ուսին: Սաստիկ ցավից նա ճչաց:

— Սրիկա. ի՞նչպե՞ս էս համարձակվում...

Ու յերկու ձեռով պինդ բռնեց ձողից: Արեկն սկզբնեց քաշքշել ձողը և մոտ եր հաղթելուն, յերբ աշակերտները նկատելով ուսուցչի կռիվը, ամեն կողմից դուրս թափվեցին ու չըջապատեցին Արեկին: Վո՛րր փեշից բռնեց, վո՛րը ձեռից, վոտից ու բոլորովին կաշկանդեցին նրան:

Արեկը հրում եր աշակերտներին, արագում, բայց նրան չեր հաջողվում ազատվել այդ փոքրիկ, բայց բազմաթիվ ձեռքերից:

Ուսուցիչն արդեն ազատվել եր Արեկից ու սաստիկ հուզված գոռոտում եր. — լի՛րբ, սրիկա՛, դու գիտե՞ս, ում հետ պործ ունես... յես քեզ ցույց կտամ...

Իսկ Արեկը մի գլուխ գոռում եր.

— Բաց թողեք ե՛, մի տամ սպանեմ ե՛... եղ ո՛ւմ բաղն էս յեկել...

Շուտով դուրս յեկան և մնացած աշակերտները, նրանց մի մասը պիտոներների նման ձողերն առած՝ սլահակ կանգնեցին: Հենց վոր Արեկը շարժվում եր, նրանք ել իջեցնում էին ձողերը և սախում նրան հանդարտվելու: Կատաղությունից նա հայհոյանքներին եր զու տալիս:

— Յերկու հոգով գնացեք իմաց արեք գյուղխորհրդի նախագահին, — կարգադրեց ուսուցիչը:

Աշակերտներից յերկուսն իսկույն վաղեցին դեպի դյուղը:

Վերջապես յեկան կատարածուններն ու միլիցիո-
ները և տարան Աբելին նույն աղմուկով ու տափանա-
կիր չարչարանքով, ինչպես սոսիին անգամ: Ալեկի
հեշտ եր հարյուր մարդ տանել, քան թե Փուշ-Աբելին:

IV

Աբելը յերկրորդ անգամ նստեց ուղղիչ տանը և
դուրս յեկավ այնտեղից շատ ընկճված: Նա այժմ հա-
մոզվեց, վոր իր այգին խել են, և վոր ինքն իր ուժով
—վո՛չ փայտով, վո՛չ խանչալով ու հրացանով չի կա-
րող վերադարձնել...

Նրա մեջքը կոտրում է այն, վոր հույս չունեն
նույնիսկ իր տղաների վրա: Ընդհակառակը, նրանք
խորհուրդ եյին տալիս համաձայնել ամեն ինչի հետ:
Մինչև անգամ ամենախիստ կերպով արգելել եյին
վորեն «ղալմաղալ» անել այդու մասին: Ու նա ստիպ-
ված լուծում էր, ու զգում էր իրեն սղմված ու ճնշված,
ինչպես այն ուրը, յերբ ամեն կողմից չրջապատված էր
աչակերտներով:

Նրա ձեռքը գործի չեր կաշում: Շարունակ ման էր
դալիս մտամուրթ, չռած աչքերը դետնին հառած, ա-
սես մի թանգադին ակնեղեն էր կորցրել ու փնտրում
էր յերկար ու անհույս: Քայլում էր աննպատակ, հե-
տո նստում մի քարի վրա, աչքերն ուղղում մի կետի,
հետո վեր կենում, նորից քայլում, ախ ու վիչ անելով:

Յերբմի իջնում էր ձորը, մոտենում իր այգուն,
տեսնում էր իր բարձր ցանկալատն ու դարմանում, վոր
այդ ցանկալատն այժմ իրեն տիրոջ դեմ է, իրեն ներս
չի թողնում...

Ինչ անի, կոտրի՞ դուռը, պատուի՞ չափարը (ցան-

կապառը)... չե, նա եղպես բան չի անի... Նա ավելի
չուտ ժամ կկողոպտի, քան թե իր չափարի վրայով
կանցնի:

Ախ եր քաշում ու մեծ սգավորի նման ընկճված
վերադառնում տուն, վոչ վոքի չնկատելով ճանապարհ-
հին:

Նրա կինն արդեն թաղուն սուգ էր անում մարդու
վրա, համարելով նրան խելագարված, ու մի ճար էր
փնտրում աղատելու համար: Գրքացն ասել էր, թե խա-
չիցն է, պետք է մատաղ անել, բայց այդ բանը դժվար
էր իրագործել—Փուշ Աբելի հետ խոսելն անկարելի
էր:

Մի ուր ել, նկատելով, վոր Աբելը ման է դալիս
տատանվելով աջ ու ձախ, կինը լեղապառառ վագեց
տեղերի մոտ:

—Տերտեր ջան, մի տիրություն արա, մարդս ձե-
ռիցս դնում ա...

Ու սկսեց իր սգավորի լացը:

Տերտերն սկզբում չվարեց, վորովհետև ինքն էլ—
կորցրած նախկին «ժողովուրդն» ու փառքը, Աբելից
վատթար դրության մեջ էր, բայց իր հին փեշակը հի-
շելով, խոստացավ ճանապարհի բերել Աբելին: «Ելի
ինչքան չի, մի կրճունք մնացած կլի ինձ համար»,
մտածում էր նա, հույս տածելով, վոր կարող է ոգտ-
վել Աբելից:



Նոր էր տերտերը պատրաստվում Աբելի մոտ գնա-
լու, յերբ ինքն Աբելը ներս մտավ, ձեռին մի կապոց
բռնած. բերել էր մի գավաթ գինի, հաց և մի յեփած
հափ:

Առանց «որհնյա ի տերի» նա լուռ հասեց թախտին և Տերտերի աչքերը փայլեցին, կապոցը տեսնելով:

— Աբել, խեր ըլի, եղ ինչի՞ եղպես տիուր ես...

Աբելը լուռ եր:

— Ես այլևայլեր առա տանեն պատրաստեն, — ապա Աբելը խոժոռած դեմքով:

Տերտերն իսկույն կանչեց տիրուհուն ու պատվիրեց սեղան սարքել ու ավելի վողկորվեց, ուշքի չեկավ, ինչպես շոգից խեղճացած բույսը՝ անձրևից հետո:

— Աբել, փոքր փոր տեսնում եմ, չառ ես քեզ դարձին տուր տալիս. մի՞թե չես տեսնում՝ ամենքս ել նեղացած ենք, բայց համբերում ենք. մտքիդ յետևից մի ընկնիր. հալաթ մի որ աստոծ քաղցը աչքով կնայի մեզ վրա ու կարողութունը յետ կտա...

Աբելը լուռ եր: Նա չէր նկատում՝ ինչպես տիրուհին սուսերեն դռնում եր, ինչպես տերտերն ազանությամբ ուռում եր ու իրեն ել հյուրասիրում: Նա ուշքի չեկավ այն ժամանակ, յերբ տերտերն ուժով նրա ձեռքին դրեց հավի մսի կտորը հացի հետ:

— Տերտեր, մի խորհուրդ ունեմ քեզ հետ, — ապա Աբելը յերեսը ծովոսելով, կարծես ինչ վոր կծու բան եր ուտում:

Տերտերն արդեն կատարը տաքացած, ըստ սովորության սկսեց մորուքը շոյել:

— Խորհուրդ մարդո, կամք ասածո, մի աստ տեսնանք...

— Տերտեր, քու խելքդ վո՞նց ա կտրում, ես մեր աշխարհը տեր ունի՞, թե չե:

Տերտերը մի քանի անգամ շոյեց միրուքը:

— Դե առաջ աստված յերկնքից եր տիրություն անում, թաղավորն ել յերկրից. հիմի թաղավոր չու-

նենք, յերկիրն տեսներ ա մնացել: Աստված ել խոսվել ա մեր գլխին:

— Բա ասում են Լենինն ա մեզ կատավարում ու չառ ել խելքդ մարդ ա...

Տերտերը դարձացած նայեց Աբելին, բայց իսկույն հարձարվեց:

— Հա, տեսնք թաղավորի տեղ Լենինն ա, ուղիղ ա, բայց ի՞նչ... Նրա ասածները չեն կատարում. բա նա ասել ա, թե ժամը թատրոն չինքնիք...

— Յես ել եղ եմ մասձում. թե նա աշխարհիս դուրսին ա, խելքդ մարդ ա, բա կհրամայեք, վոր իմ բաղը խլե՞ն... Նա վոր իմանար, կհրամայեր, եղ բանն անողներին Սիրիբ դարկեն:

— Ուղիղ ես ասում, Աբել: Դրանից ա ես մեր անաքանդությունը, վոր Լենինի հրամանները ծուռ են կատարում:

— Ի՞նչ ծածկեմ քեզանից, տերտեր... Ուղում եմ դնամ Լենինի մոտ դանդառն անեմ, հասկացնեմ... բաղրս ազատեմ եղ տնաքանդներից:

Տերտերը նորից դարձացած նայեց Աբելի վրա. «Ես Աբելից չի. վո՞նց թե եսպես բան»... անցավ նրա մրաքով:

— Կավ ես ասում, — համաձայնից նա, — բայց առաջինը, վոր Լենինը, ասում են, հիվանդ ա, յերկրորդն ել՝ նրա տեղը հեռու ա, ծախս չառ կուղի:

— Ինչ անեմ. հիվանդի մոտ կդնամ, վրտները կընկնեմ, աղաչանք կանեմ... ինչ ունեմ-չունեմ կծախեմ, կդնամ. յես առանցի իմ բաղի չեմ աղբի... մենակ մի բան եմ խնդրում— վոր մեծ աղիս համողես... մի խոսքով կասես— թե վոր չեն թողնի դնամ— թող

մի թվանք տան ինձ, գլուխս տամ սպանեմ: Եսպես ա բանը...

— Լավ, աչքիս վրա, կխոսեմ, կաշխատեմ համոզել,— համաձայնվեց տերտերը, զարմանալով այս տարրինակ մտադրութեան վրա: Ու շորերը կարգի բերելով, դավադանն առավ, դուրս յեկավ տնից Աբելի հետ:

V

Ձյունը հանդարտ դալիս էր ու փափուկ նստում, կարծես մոռացութեան ծածկելով ամեն ինչ: Աբելը նստել էր մոխրադուլին ձիու վրա, հաստ քուրքը հագնել, մեծ փափախը գլխին, վերեւից ել բաշխողը կապած: Իր հագած հաստ շորերով նա համարյա յերկու անգամ ավելացել էր մարմնի ծավալից:

Ձին դանդաղ քայլում էր, իսկ Աբելը տարվել էր իր մտածմունքներով: Նա գնում էր յերկաթուղու կայարանը, այնտեղից ել պիտի գնար Մոսկվա, Լենինի մոտ: Գնում էր վորպես ուխտավոր, լցված մեծ սպասելիքներով:

Ի՞նչ դժվարութեամբ գլուխ բերեց այս բանը— տղաները մի շարաթ էր, կովում եյին, չեյին թողնում, վոր դնա, բայց չկարողացան «կտրել», համոզել նրան:

Քանի հեռանում էր գյուղից, այնքան ավելի նրա մտքերը թռչում եյին հեռու: Ահա նա մտածում էր, թե ինչպես կհասնի Մոսկվա, կգնա Լենինի տուն, փափախը կվերցնի ու խորը դուռն տալով կգնի վոտների առաջ ու կտաի:—

— Պարոն Լենին, ապառժ հաստատ պահի ջո կառավարութիւնը. դու հրամայել ես, վոր ամենքն իրմ գեղ ասեն. բայց յես վո՞նց կարամ քեզ հընդեր ասեմ.

դու վո՞րտեղ, յես վո՞րտեղ... յես քու վոտի թողնեմ... («պետք է մարդու պատիվը պահես, վոր նա յեւ խնդիրքը լսի քաղցր աչքով») ... Պարոն Լենին, թեկուզ հրամայիր գլուխս կտրեն, միայն թե ես խնդիրս կատարիր... Քու մարդիկ խել են իմ աչքի լիս բաղը... դու նրանց հրամայել ես, վոր մեր ունեցածին մի բան ել ավելացնեն, բայց նրանք ջո հրամանը չեն կատարում, ելածն ել խլում են... (հստեղ Փուշ Աբելը լաց կլի, վոր Լենինի սիրտը մղկտա):

— Քու փամիւն ի՞նչ ա, դու վո՞ր դեղիցն ես... կհարցնի Լենինը:

— Իմ փամիւն Աբել Քաչքոտյանց ա, ավել անուամ ել թե հարցնես— Փուշ Աբել են ասում... մեր դեղն ել Տանձակոթն ա...

Լենինի աչքերը պեծին-պեծին կանեն, նա չարացած վոտները դետին կթակի ու կհրամայի:

— Ես ո՞վքեր են իմ հրամանը վոտնատակ տվել, ի՞նչպես եք համարձակվել էսպէս պատվաբոր մարդուն նեղացնել... Ես ըոպեյին թելդրամ տվեք, վոր Տանձակոթի խորհրդի մարդկերանց չաթեն ու բերեն հստեղ, վոր յես խոտ պատիժ տամ...

Ու Լենինի ոգնականները վախից դուռնները կկախեն ու աչքի տակով մտիկ կանեն Աբելին, վոր իրենց խղճա, մի քիչ բարեխոս ըլի:

— Պարոն Լենին, կատի Աբելը, — դու ինձ մեռած տեղից կենդանացրիր. ջո լավութիւնը հավիտյան չեմ մոռանալ. միայն թե եղ ջո մոտի մարդկերանց բաղչի, դրանք չեն մեղավորը, մեր Տանձակոթի մարդիկ են պատճառը...

Աբելի մտածմունքները կանգ առան, յերբ նրա

դիմաց յերեաց կայարանի կարմիր շենքը: Յերբ մոտեցավ, տեսավ մի խումբ շահեղներ դրոշակը բարձրացրած՝ կանգնել են շենքի առաջ:

«Ձիւնի թե իմացել են, վոր յես Մոսկով եմ գնալու ու յեկել են ճամբես կտրեն, խափանեն...»

Իսկույն ձիու յերեսը շուռ տվեց ու յերկար պառլտանելով դնաց յերկաթգծի մյուս կողմն ու կանգ առավ խանութի առաջ: Ձին հանձնելով խանութպանին, ինքը դանդաղ քայլերով, վախվիտելով դնաց դեպի կայարանը:

Նորից նկատեց մի ուրիշ խումբ բանվորների, վորոնք գնում էին դրոշակը բարձրացրած: Նա թաքնվեց պահեստի յետեն ու դադտադրդի դիտում եր այդ յերթը:

Հանկարծ շոգեկառքը սուլեց: Կարծելով թե դնացքը մեկնում է, Աբելը դուրս յեկավ թաղստից ու շտապեց դեպի կայարանի շենքը:

Ճանապարհին պատահեց սլաքավարը:

— Պոնդզի ժամանակն ա՛յ, — հարցրեց:

— Ձե՛:

— Ես ի՞նչ խաբար ա, ինչի՞ յես բայրաղներով գնում:

— Բա իմացել չե՞ս... Լենինը մեռել ա...

— Գժվել հո չե՞ս... Ի՞նչ ես մարդկերանց խաբում:

— Ի՞նչ խաբել, հեռագիր ա յեկել:

— Ի՞նչ ես ասում... ո՞ւմ ես խաբում...

— Ուղում ես, գնա հեռագիրը տես. ա՛յ, դրոշակներն ել սևով են պատել...

Աբելի ծնկները թուլացան. կարծես ամեն ինչ խափարեց աչքին:

Նա որոգվելով մի քանի քայլ արավ ու հանկարծ ընկավ գետին:

— Վա՛յ, տունս քանդվեց, վա՛յ, Լենինը մեռավ... կանչում եր նա ու ձեռներով գլխին վեր տալիս ու նորից կանչում:

Աղմուկի վրա հավաքվեցին նրա շուրջը կայարանի ծառայողները և գնացքին սպասող ճամբորդները: Ծառերը կռանում էին, հարցնում.

— Ի՞նչ է պատահել:

Բայց նա վռչինչ չեւ պատասխանում: Հարցնում էին ուրիշներից. նրանք ել չգիտեցին՝ ինչով բացատրել նրա բացը:

Իսկ Աբելը շարունակում եր իր կոծը— վոդկում եր վոդկում եր Լենինի մահը, իր շուրջը զրավելով նորա-նոր մարդկանց

ՃԱՄԱՐԻՆ

I

ՎԵՐՋԸ ԳՐԱԲԱՐ ԽՈՍԵՑԻՆ

Յերեկոյան գնացքն արդեն անցել երբի քանի կայարան: Վազոնի կուպեններէն մեկում չորս ճամբորդներէն յերկուսն արդեն պառկել էյին վերելի դարակներէ վրա, իսկ մյուս յերկուսը դեռ նստած էյին պատուհանի առաջ, վտըրիկ սեղանի մոտ: Նրանք արդեն ընթերի էյին ու այժմ առատորեն ծխում էյին: Մեկը բանվոր Վասկանն եր-քառասունին մոտ, նիհար կենարտնացած գեմքով, իսկ մյուսը-ընկեր Թամիրջանը-կլոր, մաքուր սաիրված գեմքով, սև ու խոշոր աչքերով մի յերիտասարդ: Յերկուսն էլ գնում էյին գործարան, վարպետ հարվածայիններ, բայց զանազան հիմնարկներէն:

— Ա՛յ թե, ի՞նչ դժվար տեղ էյինք. մ'... Են ժամանակվա կառավարիչներէն մեկն ասում եր-ես գործարանը մեկ էլ Գրիստոսի յերկրորդ գալուստանը կաշխատի, այսինքն—յերբեք: Բայց մենք էլ մերն արինք, նպատակին հասանք. լավ միտս են մեր առաջին քայլերը, յերբ վճռեցինք արհեստանոցը բանացնել: Ժողով արինք, խելք-խելքի ավինք, բայց դե հնար չկար գործն սկսելու,—չատ բան եր պակաս: Տեսա, վոր բան չի դուրս գալիս, դուր տեղն օրերը կորչում են, գնա—

ցի ասի-ընկերներ, ինձ ուղարկեք կենտրոն, գնամ, ինչ վոր հարկավոր ա արհեստանոցի համար-բերեմ: Բուրը համաձայնվեցին, ու յես էլ ճամբար ընկա, հետս վերցնելով մի գորեղ մանդառ ու մի մեծ ցուցակ, վորի մեջ մանրամասն հիշված եր, թե ի՞նչ ու ի՞նչ պիտի բերեմ:

Են ա, վոտս դուրս դրի-սկսվեց իմ տանջանքը: Գիշերը կոտրած, անքուն տեղ հասա, ու հենց կայարանցից գնացի մեծ պահեստը-ասի մի աչք անեմ, տեսնեմ, ի՞նչ ունեն, վոր նրա համեմատ էլ պահանջեմ: Հետո գնացի վարիչի մոտ, ներկայացրի մանդառս ու ցուցակը: Դեռ բավական ժամանակ ուշադրութուն չեր դարձնում, հետո նայեց ցուցակին ու քիթը ծռմուկով ասաց.

— Ես բաները մեղ մոտ չկան:

— Վո՞նց թե չկան,— ասում եմ,—ախր յես ինքս աչքովս եմ տեսել պահեստում:

— Դու ի՞նչ իրավունք ունես մեր պահեստը նայելու, թողաց վարիչը.— դո՛ւր, շատ դուր ես գնացել:

— Դե վոր իդուր ա, էլ ի՞նչ ենք խոսում,—ասացի,—են ա գնամ նախադահի մոտ, թող մի անգամից մերժի, յես էլ կվերադառնամ...

Նախադահի անունը վոր տվի, ես մեր ջահել բյուրոկրատը կակղեց.

— Պետք է անմիջապես ինձ դիմեք,— ասաց, այդ դեպքում կարող եք ստանալ...

Ուզում էյի ասել-ա՛յ անհոտ ծաղիկ, նոր չե՞ր ասում էյիր, թե եղ ասլանքները չունենք, բայց դե մտածեցի-ի՞նչ յերկարացնեմ, մանավանդ վոր գործը հաջողվելու վրա յեր:

Ցուցակը խոշոր տառերով մակագրեց. վերցրի ու

վաղեցի պահեստը: Ապրանքը տեղավորեցինք արկղներում, մեխեցինք, դրինք ֆուրգոնի վրա: Բայց մի շարք մանր-մունր, կոտորվող ու թափվող բաներ կային, վորոնց ստիպված էյի ձեռներով տանել:

Հիմի դու տես-նասե՞լ եմ ինչ վոր արկղի նեղ ուսին, ձեռներէս բռնած եղ մանրուկներ: Ֆուրգոնը քարերին դիպչում ա, վեր-վեր թռչում ու թափ տալիս ինձ, նրս-տատեղա ջարդում, ձեռներս ել ազատ չեն, վոր մի բանից բռնեմ, մի քիչ դինջացնեմ մարմինս:

Նստեա ջարդ ու փշուր լինելով, վերջապես հասա կայարան: Տեսնեմ-ենտեղ լիքն ա, լի՞նց ա լիքը մարդկանցով: Բազաժի մասում ուղղակի պատի նման առաջս կապված եր: Մի տղայի ողնաթիլա՞ր բերինք իրենդեններս, թափեցինք դռների մոտ: Հիմա մնացել եմ մոլորված, մտածում եմ-վոր եսքան տարանքը մնա թափթիված ու կորչի՞-ով ա պատասխանատուն...

Չգիտեմ, վո՞րտեղից գլխիս փչեց, սկսեցի դառալ: Թե ի՞նչ էյի ասում-եակի չեմ ել հիշում, միայն թե իմ ձեռից վախեցած-առջևս կանգնած մարդիկ հեռ-հեռ էյին նայում, ու մինչեւ անգամ ճամբա էյի տալիս ինձ. քիչ-քիչ ներս խցկվելով, յեկա հասա բազաժի մասը:

Նստեղ ել սկսեցի իմ բղավոցը: Յերեվի շատ էյի ջղայնացած, վորովհետեւ բազաժ բնդունող տղան, վորը տոնաց են ել շմած եր չորս կողմի աղմուկից, վեր թռավ տեղից, հենց իմանալով, թե մի դժբախտություն ե պատահել: : Վերջապես մի կերպ հասկացավ իմ ուղածը ու կարգադրեց, վոր իրեղեններս դնեն կշեռքի վրա:

Նեղ վոր ասեց, նոր միայն շունչը հեռ յեկավ: Իսկույն բազաժի թուղթն առա ու վաղեցի դեպի վաղոնը: Նն առաջին տարվա յերկաթուղիների դրությունը հո

միտղ ա... Գնացի տեսա-վաղոններում ենքան մարդկար, վոր իսկի դռների մոտ ել հնար չկար կանգնելու: Դե արի ձեռքերդ զբաղված բարձրացիր սանդուղտներով ու տեղ բռնիր: Իմ բաղդից կանդուկտորը յեկավ, մտավ վաղոն, (վա՛յ են մտնելուն), յնս ել նրա յետե-վից յերկու քայլ առաջ դնացի: Հենց կանգնեցի ու են-պես ել մնացի, վոնց վոր ցից փետ... վոչ կարողանում էյի շարժվեմ, վոչ ել գոնե ծնկներս ծալեմ, մի քիչ հանգստանամ:

Մոռացա ասեմ, վոր հետս տանում էյի ե հինգ հարյուր միլիոն փող. են ել ամեկ էյի մի պարկի մեջ ու ձեռիս կախ բռնել: Շնպես էյի հողմեւ, վոր չեյի նստել, եղ հինգ հարյուր միլիոնանոց պարկը անպատիվ ընկել եր վոտներին տակ...

Վերջպես, ի՞նչ յերկարացնեմ, եղպես տանջանքի մջ, գիշերվա ժամի յերկուսին եր, թե յերեքին— տեղ հասա: Դե հիմի թե աղա յես, արի եղ մարդկանց պատերը ճեղքիր ու դուրս յեկ. դես բոթելով, դեն բղավելով, դուրս արծա եղ վաղոն-բաղնիսից ու դեռ ուշքի չեկած, քրտինքի մեջ կորած, — վաղեցի դեպի կայարանը: Վոչ վոք չկար ենտեղ, բացի հեռգարական մի ծառայողից: Մինչեւ դես ու դեն ընկա, տեսնեմ—դնաց-քը շարժվեց:

Նոր միայն դուրս յեկավ քնաթաթախ կայարանա-պետը: Հարցրի բազաժիս մասին. դլուխը շարժեց, մթամ չի ստացել: Ուրեմն պարզ եր—բազաժը ցած չեյին բերել... ահա քեղ շարժարանքիդ վարձը...

— Հիմի ի՞նչ պիտի անենք, — հարցնում եմ:

— Հեռագիր կտանք:

Հեռագիր տվինք, վորպեսպի հեռ ուղարկեն, ու վեր կացա, սիրտս կոտրած դնացի տուն: Սաստիկ հոգ-

նած, ջարդված եյի, բայց աչքս չէր կաշում: Շուտ ու մոտ եյի գալիս անկողնում ու երվում, վաւում, թե ես ի՞նչ փորձանքի մեջ ընկա:

Առավոտը վեր կացա, տեսա մեր տղերանց: Դե հասկացողը հասկանում եր, բայց մեջները կային մի քանի խային սրտով մարդիկ, հենց են ա, ամբողջ որը մտածում եյին, թե ո՞ւմ մի լավ խայթեն: Մեկ-մեկու յետևից գալիս հարցնում եյին.

— Հը՛, Վոսկան, ի՞նչ արիր, բերի՞ր են այլն-ոյինը...

— Բերի, համա ամակս ջուր կտրեց. — բազաժը ցած չեն դրել:

— Ա՛յ քեզ քամբաղդություն. ես նեղ մաջալին եղ եր պակաս:

Ասում եյին եսպես, մթամ ափսոսում, ցալում են, բայց հետեւից բամբասում եյին, — ո՞վ ա իմանում, — ասում եյին, — կարելի ա ապրանքը ծախել ա ու կերել...

Դե վատ խոսքն ել կաշող ա, մին-յերկու վոր ա-սում են, լավ մարդուն ել են հավատացնում: Հեռագրի պատասխանը ուշանում եր, լակ բամբասանքը որ-որի վրտ ինձ սեւացնում եր:

Հենց եղ նեղ որերին մի նոր փորձանք ավելացավ գլխիս. հիմի ել կենտրոնից յեկած ռեվոլյուցիոն ճանկն ընկա: Մի ակնոցավոր տղա եր, կանչեց ինձ, հարց ու փորձ արավ: (Ինչպես յերևում եր, նրա ականջին ար-դեն փսփսացել եյին):

— Դուք ապրանք ստացել ե՞ք, հարցրեց:

— Այո, ստացել եմ:

Պատմեցի ամեն ինչ, հասկացրի հանդամանքը:

— Բայց ո՞ւր են պահեստից ստացած փաստա-թղթերը:

Ա՛յ քեզ փորձանք. դե են զաւմաղալի մեջ ո՞ւմ միտն ա, թե ի՞նչ թուղթ են տվել ինձ և վո՞րտեղ եմ դրել: Բայց նրա ի՞նչ վեջն եր, — «փաստաթղթերը բե-րեք, — և ուրիշ վոչինչ»:

Յերկու որ եր, մնացել եյի կրակի մեջ, — ապրանք չկար, փաստաթուղթը չկար... դե՛. արի, բանվոր Վոսկան, սեւացիր քո բանվորական գիկտատուրայի ես հարսանիքի որերին...

Մտածեցի, մտածեցի, վերջը վեր կացա, ուղղակի դնացի ակնոցավոր տղայի մոտ:

— Դիտե՛ք, ի՞նչ կա, ընկեր, ստացի. — հիմի դեռ խառը ժամանակ ա, շատերը չեն հասկանում իրենց դե-րը, և, որինակի համար — փոխանակ ամեն մեկը իրան ճամբով գնալու: — հավաքվում են մի ճամբի վրա ու զուր տեղը իրար բոթրոտում: Յսպես ժամանակ յես դնա-ցել եմ ապրանք բերելու գործարանի համար. յես ել եմ լավ արել, ինձ ուղարկողն ել. բայց դե ասենք որի նակի համար — դալիս են ու ինձ պատվիրում — ընկեր Վոսկան, դնա՛, ես ինչ բանը են ինչ տեղից բեր. ճանա-պարհին ել, ասենք թե ցեխոտ ա. ինչքան ել մաքուր չորեր ունենամ, եղ ճամբին ցեխոտվելու եմ, չե՞: Հի-մի, ընկեր, բանը յեկել հասել ե եղ տեղը, — յես ցե-խոտվել եմ, այսինքն մեղավորվել եմ... Դուք փա-տաթուղթ եք ուզում — իրավունք ունեք, մերոնք ել ապրանք են ուզում — նրանք ել իրավունք ունեն: Հիմի վոչ ես կա, վոչ են... Որեմն, դե վոր մեղավոր եմ, տարեք բանտարկեցեք ինձ. դրանով համ իմ հարցը կվերջանա, համ ել մեր արհեստանոցի գործը չի կանդ-

նկւ.— Կարող ա ինձանից հաջողակ մի մարդ գնա, բանն ավելի լավ դրստի...

— Ես վոր ասեցի, տղան մնաց զարմացած. մի քիչ յերեսիս լուռ նայելուց հետո ասաց.

— Դեռ հարցը քննվում ե. հեռագիր ենք ուղարկել ստուգելու համար, յերբ կստացվի, վորոշում կկայացնենք, ձեզ կհայտնենք...

— Ուրեմն պիտի սպասե՞մ:

— Այո, պիտի սպասեք:

Վեր կացա, վոր դուրս գնամ, մեկ եր հանկարծ նա ինձ կանգնեցրեց.

— Ընկեր, ասաց, — ձեր պենջտիկի մեշի տակից ինչ վոր թողլի ե դուրս յեկել. կարող ե կորչել, վերցրեք:

Թղթերը հանեցի, մտիկ արի, բայց զլիւի չընկա, թե ի՞նչի մասին են: Տվի իրեն: Նայեց ու ժպտաց, յիւրեւր բաց արավ.

— Ես ձեր փաստաթղթերն են, ասաց:

— Վո՞նց թե եղպես...

— Հա՛, եղպես...

Հիմի նայում ենք իրար յերեսի ու ծիծաղում, չենք իմանում, ի՞նչ ասենք:

Ուրախ-ուրախ դուրս յեկա փողոց: Դե՛, ընկեր Վոսկան, — ասացի ինքս ինձ — ելի դուխդ բարձր պահիր ու ղոչաղ քայլի քո դիկտատուրայի հետ. — ամպերն անցնում են սարի զլիւից...

Յեկ ճիշտ վոր, հետեւյալ ուր կայարանից տեղեկություն ստացա, թե բազաժը ստացվել ա...

Եսպես, զլիւիցս ամպերն անցան, ազատվեցի շառից. իսկ չարչարանք գե կար ու կար: Թե վոր նստեմ պատմեմ մնացածը, յաղ զիշերը բավական չի: Միայն ես կատեմ, վոր յերբ մի ուր տեսա զործարանի ծխի սյունը

բարձրանալիս, եզ ըոպեյին — ինչպես ծանդականը յերեսային գրկելով, մոռանում ա իր ցավերը, յես ել ամեն ինչ մոռացա ու յերջանիկ եյի...

Գործարանի բացման ուր, ժողովում, ընկերներից մեկը վեր կացալ — թե «ես մեր սոցիալիստական չինարարության ճամբին մենք ունեցել ենք հերոսներ և ղեկերորներ. հերոսների թվին են պատկանում ես ինչ, են ինչ ընկերները... — ու իմ անունն լ մեջ բերեց: Յես ել ձայն խնդրեցի, ասի — ընկերներ, ինչո՞ւ յեք զբարար խոսում, հերոս ու ղեկերոր անուններ տալիս, ավելի լալ չի՞. ասենք — մինը մի քիչ շատ ա աշխատել, մեկն ել յոլա ա տարել իրան ուժերի համեմատ:

Բայց գե ելի վերջը զբարար խոսեցին, իրանցն արին — տարան իմ անունը մի քանի ուրիշ ընկերների հետ կարմիր տախտակի վրա գրեցին:

— Ուղիղ եմ ասում, թե՛ չե, — հերոս, ղեկերոր, մարդիկ — դրանք զբարար են, բանաստեղծների համար են, իսկ մեզ չեն սաղում:

— Իհարկե, ուղիղ ես ասում, — մեքենայարար պատառխանեց թամաքյանը, կարմրելով, — նրան թվաց, թե Վոսկանը, «ղեկերոր» ասելով — իրեն անցյալին և ակնարկում:

— Եզ ի՞նչու ունքերդ կիտեցիր հանկարծ:

— Մի բան հեշեցի:

— Դե պատմիր տեսնենք:

— Չարժե պատմել, ասաց թամիրյանը, ու ըոպեյապես տառանվեց — պատմի՞, թե՛ չպատմի. բայց իսկույն զդաշով, վոր անկարող ե այդ անել, հետ դարձրեց այդ միտքը:

— Դե վոր չարժի, թող եղուցվան, իսկ հիմա քնենք...

Վոսկանը պատկեց ու քիչ անց արդեն խամփացնում էր, իսկ թամիրյանը պատկած մտադրաղ ծխում էր։ Դնացքի միալար աղմուկի մեջ նա վերհիշում էր մոտիկ անցյալը, և իր ճամբան—նույնպես դեպի գործարանը... Չե, ընկեր Վոսկանը իրեն չէր կարող ակնարկել, վո՞րտեղից կարող էր նա իմանալ այն դեպքի մասին... չե՛, ինքը, ինքը թամիրյանն է կասկածոտ, ինքն է քշվորում հին վերքը...

II

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՄԱՄԵՆՏԸ ՅԵՎ ԹԱՄԻՐՅԱՆԻ ԶԻԳՁԱԳԸ

Նրա առաջ պատկերանում էր ընկեր Ռհանյանը,— նստած սեղանի մոտ, առջևիվ դրած մի խոշոր ծրար։ Նա խոսում է ինքնավստահ, հովանավորող տոնով։

— Ընկեր թամիր, քեզ ուղարկում ենք գործարան մի քանի ոլոմ-այս ծրարը կհանձնես կառավարչին. սրա մեջ գործարանի նախապատրաստական աշխատանքների պլաններն են, վորոնց հետ քեզ կձանոթացնի մեր քարտուղարը։ Այդպես ուրեմն, սրանով մենք սկիզբ ենք դնում գործարանի վերականգնման, և ինչպես տեսնում ես, այդ նշանակալից, պատմական մոմենտը քո ձեռքով ենք սկսում...

Թեպետ Ռհանյանի վերջին խոսքերում կատակ էր հնչում, բայց թամիրյանը թե՛լ առավ այդ առաջարկությունից.— այն հանգամանքը, վոր իրեն հանձնում են այսպիսի մի կարեւոր գործ, չոյում էր նրա ինքնասիրությունը։

Հետեւյալ ուրը նա ճանապարհ ընկավ յերկաթուղով։ Նստեց փափուկ վագոնի կուպեյում, սկզբից ըն-

դամելով լուրջ գործով ուղարկված մարդու պողա—
թլուխը բարձր, դեմքը խոփոռած, վոտը վոտի վրա, ու ծնկներին դրած իր փայլուն պորտֆելը։ Ամեն ինչ նոր նոր էր նրա հազին— վերնագրեւոր, տուփուրկան, յերկարավիզ կոշիկներն ու կեպին։ Այդ բոլորի հետ նոր էր և նրա կյանքը— հաղիվ քսան տարեկան։

Կուպեյում, բացի իրենցից, յերեք հոգի կային, վորոնցից մեկը կին էր. նա նստած էր անկյունում, կախված վերարկվի մոտ։ Դեմքի մի կողմը ծածկված էր ձեռքի ափով, վորի վրա հենվել էր, իսկ մյուսը— վերարկվի փեշով։ Թվում էր, թե նա խորչում է կուպեյի հասարակությունից և աշխատում է իրեն անթառչելի արտահայտություն տալ։ Յերկու տղամարդիկ ագրոնոմներ էյին, վորոնք շարունակ խոսում էյին դուռը անտեսական հարցերի, ոռոգիկների ու իրենց անդամոխտման շուրջը։

Թամիրյանն այնպես էր տարված իր նշանակալից միսիայով, վոր չէր հետաքրքրվում վո՛չ ճամբորդներով, վո՛չ նրանց խոսակցությամբ։ Նա հանեց պորտֆելից կայարանում գնած պատկերադարձ ժուռնալը ու սկսեց թերթել։ Բայց այդ ել նա անում էր մեքենայաբար, զբաղված լինելով իր առանձին, կարեւոր մտքերով։ Նա շարունակ յերեւակայում էր, թե դնում է գործարան, ներկայանում է կառավարչին, հանձնում է ծրարը, ու ասում... Բայց այստեղ նա ընկնում էր բարձր վոճի չրջանը ու իր դիմումը դարձնում մի ծաղկավոր ճառ։

Այնուհետեւ պատկերը փոխվում էր— նա «հերոսական», «սոցալիսարարություն տեմպով», վառում է բանվորներին... Գործը ընթանում է թռիչքներով, ու այն, ինչ պիտի իրադրվեր մի օրում, կատարվում

ե մի ամսում... գործարարներ զուրեկիան սուրբոյ, աշխույժ ազմուկով, աշխատանքի յե կանգնում... ու այս բոլորից հետո, նա, Թամիրյանը, ամենաբարձր տրամադրութեամբ վերադառնում և ու զեկուցում:

— Ընկեր Ոհանյան, գործարարը պատրաստ ե... իմ պատմական միասխան ավարտած եմ համարում...

Բայց ահա կայարաններից մեկում ազդրոնոմները ինչ վոր հեռագիր ստացան, ու իջան դնացից և Թամիրյանը մնաց կուպեյում մենակ կնոջ հետ:

Կինը, վոր մինչ այդ կարծես թաղնվել էր անկյունում, այժմ առաջ շարժվեց, փոքր ինչ բարձրացրեց ճակատից գլխարկը, ցուցադրելով իր նուրբ, զեղեցիկ դեմքը, վորը սաղավարտածով գլխարկի տակ, չըջանակված սև մազերի դանդուր ծայրերով— հիշեցնում էր հին հունական արձանները: Աչքերը սև, յերկար թերթերունքներով, փաղաքշող ու թովիչ տպավորութիւն ելին անում:

Թամիրյանը հանկարծակի յեկավ կնոջից, կարծես նա նոր էր հայտնվել կուպեյում. «Ի՞նչպես և, վոր չեմ նկատել, դարձանում եր նա— սա մի հաղմադրու ազդեցիկութիւն և... այս թավիչ աչքերը ուղղակի մարդու ներս են թափանցում»:

Մի քանի րոպե յերկուսն էլ զազադողի, չեղ հայացքով դիտում էլին իրար, ստեղծելով լարված դրութիւն: Թամիրյանին համակեց մի անհանգիստ, վորս սորդին հատուկ զգացում, վորն առաջանում էր այդ կնոջ հետ մենակ լինելուց:

Անհարմար դրութիւնից ազատվելու համար նա նորից սկսեց թերթել իր ժուռնալը, հետո յե անդիտակցաբար հանեց պորտֆելից իր ծրարը, ու սակ ու զլուխ դեպելով, նորից տեղը դրեց:

«Ի՞նչի՞ եմ պատում, պետք ե ոկսել»,— անցավ նրա մտքով, բայց մի դավառական ամոթխածութիւն ժայլի նման առաջը կտրում էր, կասեցնում նրա կամքը, անկարելի դարձնելով նույնիսկ սովորական մի խոսակցութիւն: Մի կողմից նա ասում էր ինքն իրեն— «Ի՞նչ կա վոր, սովորական և, տղամարդ ու կին— կխոսեն, կմերձենան»... բայց հենց վոր բանը հասնում էր իրադրոճման, իսկույն լեզուն կապվում էր ու դեմքը շառագունում:

Նա այժմ ինքն էլ չէր դիտակցում, վոր անխորթ նայում և կնոջը, իսկ նա համառ հայացքից խուսափելու համար մերթ իջեցնում էր աչքերը իր փայլուն կոշիկների վրա, մերթ բարձրացնում, նայում կուպեյի պատին:

Վերջապես Թամիրյանը արագ, ջգային շարժումով ճիւղից ձեռքի ժուռնալը, դրեց պորտֆելի մեջ, մտքում վճռելով անպատճառ «ոկսել», ինչ էլ վոր լինի: «Պրոտէյտներով կմոտենամ, իսկ յեթե պարզվի, վոր բերդն անմատչելի յե, նույն պրոտէյտներով էլ հետ կհաճանջեմ... այն ո՞վ էր ասում— ամոթխածութիւնը դարձան ձյունի պես չառանցուկ և...»

Բայց մինչ նա մտածում էր այդպես, հանկարծ լսվեց կնոջ քնքուշ ձայնը, վորը այդ լարված յութիւն մեջ հնչեց լուսաբացի թռչնիկի ճովողութիւնի նման:

— Յեթե կարելի յե, ցած բերե՛ք այն սակվոյածը...

Թամիրյանը իսկույն վեր թռավ, ուղեց իր ճարտիկութիւնը ցույց տալ, բայց վրիպեց և սակվոյածը ցած բերելիս ըսվեց կնոջ թեմքին, մեծ լավակահութիւն պատճառելով իրեն:

Կինը բացեց սակվոյածը, ինչ վոր շորեղեն հանեց, ապա վերցրեց գլխարկը, բացելով իր քնքուշ դան-

գործները: Մինչդեռ նա այդպես դադարում էր, Թամիրյանը ազահուլթյամբ կլանում էր նրա արտաքինը, հիանալով թե՛ նրա դեմքից և թե՛ չքից հաղուստից, վորը նրա աչքում նուրբ ճաշակի հատկանիշ էր:

Վերջապես Թամիրյանը շփոթվելով հարցրեց կնոջը, թե ո՞ւր է գնում, վորտեղ է յեղև, ի՞նչ տպավորություններ է ստացել յերկրից, ու նման մի շարք շարուն հարցեր տվեց, վորոնց նշանակությունը միայն այն էր, վոր ստեղծում էր ցանկալի մերձեցումը:

Պարզվեց, վոր ամուսինը ինժեներ է, յեկել է Մոսկվայից ինչ վոր գործերով, իսկ ինքը ուղեկցել է նրան, միայն ճանապարհորդելու նպատակով, և այժմ վերադառնում է:

— Իսկ դո՞ւք, յերեվի գործուղված եք կարելով գործերով, — հարցրեց կինը, շեշտելով «կարելով» վրա:

Թամիրյանը պահանջ դրաց իրեն ցուցադրելու ամենալավ կողմերով, — նա ասաց, վոր գործուղված է արտակարգ հանձնարարությամբ, վոր իրեն վճռին են սպասում մի շարք չափազանց կարեւոր գործեր, վորոնց մանրամասնությունները նա չի կարող պատմել... Նրա բացատրությունից ստացվեց բարձր բառերի կուտակում, վորից իր դերը ավելի քան փրվեց:

— Ո՞ր, յես ձեզ նախանձում եմ, դուք յերջանիկ եք, վոր դադարում եք այդպիսի լուրջ և կարեւոր գործերով: Ինձ չափազանց դժուր է են այդ հարցերը...

Թամիրյանը զգացվեց այդ խոսքերից. նրան թվում էր, կինն ասում է — «յես ուրախությամբ ձեզ հետ ձեռք-ձեռքի տված կաշխատեմ այդ առաքարիդում»...

— Ուրեմն ճի՞շտ, ձեզ դժուր է են այդ հարցերը, դուք կուղեյի՞ք աշխատել այդ առաքարիդում:

— Ո, ամբողջ հոգով... նոր կայնքի կառուցման խնդիրները միայն կարող են լցնել մարդու հոգին ամենաբարձր յերջանկությամբ...

— Հապա ինչո՞ւ չեք դնում այդ ուղիով. ի՞նչն է ձեզ խանգարում...

— Շատ բան, — ասաց կինը թեթևիկ հառաչելով — կյանքը շատ արդելքներ է դնում մեր առաջ...

— Կարելի է՞ հետաքրքրվել, թե ի՞նչ արդելքներ են:

— Ե՛ր, դա շատ հեռու կտաներ... վերջապես ինչ հետաքրքրություն կարող է հարուցել մի կնոջ անհատական կյանքը այս խոշոր հարցերի շրջանակում...

— Ինչո՞ւ չե, ընդհակառակը... չե՞ վոր անհատականը բղխում է հասարակականից...

Կինը ժպտաց համեստ, իսկ Թամիրյանն ավելի խորացավ իր զգացումների մեջ. — նա այժմ իրեն տեսնում էր կնոջ աղատադրողի դերում, մի կնոջ, վորին նա կարող է «սիրել», և վորը «կաշխատված է հին կենցաղի շղթաներով»:

— Ինձ մեծ ուրախություն են պատճառում ձեր ձգտումները. յեթե դուք ինձ հետ գործելիս լինեյիք, յես ինձ չափազանց յերջանիկ կզգայի:

— Դուք յերեվի կատակ եք անում...

— Ո՞ր, վրչ. յես առաջին անգամ եմ պատահում ձեզ նման մի կնոջ. ձեր մեջ կա մի արտակարգ դրավճուլություն:

— Սխալվում եք, յես մի սովորական կին եմ... վերջապես միթե՞ կարելի յե դրավճել թեկուզ դեղեցիկ կնոջով. դրավճել կարելի յե միայն լուրջ գործերով...

Յեվ նա հայացքը հառեց Թամիրյանի պորտֆելի

րա: Թամիրյանը չհասկացավ այդ հայացքի նշանա-
լուծությունը:

— Դուք ինձ չափազանց դուր եք գալիս. յես կու-
նայի ալիքի մոտ լինել ձեզ...

Ու կարծես ապացուցելու համար իր այդ ցանկու-
թյունը, նա տեղափոխվեց դիմացի նստարանը ու նրո-
տեց կնոջ կողքին:

— Հա՛... հա՛... — սկսեց ծիծաղել կինը. դուք
սուր ռինակ բաներ եք ասում. մի՞թե ձեր լուրջ գոր-
ծի մեջ կարելի բան ե...

— Լուրջ գործերի ալ սննդում — ինչո՞ւ չէ:

— Լուրջ գործերի արանքում կարող են սնտանա-
ներ դոյանալ...

Յես ստատաններից չեմ վախենում՝ մանավանդ
յիթե ձեզ հետ եմ լինում. բայց ինչպե՞ս յերևում ե, դուք
իսկ խոսքերին չեք հավատում:

Ինչպե՞ս հավատամ, քանի վոր մի յերկու ժամ ա-
ռաջ այնքան ձյլը տարվել ձեր պորտֆելով, վոր նույն-
իսկ չեյիք նկատում ձեզ մոտ նստողներին:

— Բայց չե՞ վոր դուք ել թաղնվել էյիք անկյու-
նում...

— Ուրեմն դուք ինձ նկատե՞լ եք:

— Մասամբ, վորովհետեւ ձեր գեմքը ծածկ-
ված եր:

Ուրեմն ձեր համակրությունը ծագեց մի կես
ժամում...

— Դուք չար լեզու ունեք, ձեզ կարելի չէ լռեցնել
մ'աչն համբույրներով:

— Այդ ե՞լ ե մտնում ձեր գործուղման մեջ:

— Վուչ, դա ծրագրից դուրս ե...

— Ուրեմն և լրջությունից դուրս ե, դուք պատ-
րաստվում եք կատարկերգություն խաղալու:

— Ինչ անուն ուզում եք տվեք, մեր խաղին, միայն
թե նա փոխադարձ լինի...

— Փախադարձ... յերկասյրի տոնով ասաց կինը,
կիողելով աչքերը, — դուք բավականին համարձակ եք
յեղել...



Ուշացած, ջղային, գնացք եր, — շտապում եր ու
կայարաններում կանգնելու ժամանակամիջոցից դողա-
նում: Թամիրյանը տարված եր զգացմունքներով, մոտա-
ցել եր, վորտեղ ե ինքը, և ո՞ւր ե գնում նա կողեր իր
իջնելու տեղը հեռո՞ւ — հեռու լիներ: Ամեն տեղում, յերբ
գնացքը կանգ եր առնում, կինը կրկնապատկում եր իր
փաղաքշանքը, վորպեսզի հաներ նրա մտքից իջնելու
ցանկությունը: Մի անգամ միայն Թամիրյանը դուրս
նայեյ պատուհանից, բայց միջնում չկարողանալով դա-
նազանել, թե վո՞ր կայարանն ե, ասաց ինքն իրեն, —
«համենայն դեպս սա իմ կայարանը չե»...

Բայց ահա գնացքը աղմուկով մոտեցավ մեծ լու-
սավոր կայարանին: Վազոնի կորիզորով յերկու մարդ
անցան բարձր խոսելով, ու Թամիրյանի ականջին հա-
տավ կայարանի անունը...

Նա հանկարծ ցնցվեց, վեր թռավ տեղից ու չլմած
դուրս ընկավ վազոնից, ասես հրդեհից եր փախչում:

Նա իջավ ներքեւ ու մնաց չլմած — այո՛, ճիշտ
եր — նա իր կայարանից յերկու կայարան ել առաջ եր
անցել...

Կարծես կայարանը մթնեց աչքերին — ամեն ինչ
թվում եր ալիքորդ, անմիտ ու գողգող: Ու հանկարծ
Արազի «Լույսերը» — 4

մեջը բռնկվեց մի ատելութիւն դեպի այն կինը, վորի քնքույշ, դուլթող արտաքինի տակ նա այժմ տեսնում էր մի «դիվային» սիրտ...

Այս դրութեան մեջ նրա համար ամենադժուարն այն էր, վոր սլափի բարձրանար վագոն, տեսներ այդ կնոջը, ու խնայաւորութեամբ ճմլելով, հրաժեշտի ձեռք տար նրան:

— Ի՞նչ ե պատահել, ինչո՞ւ եք այդպես հուզված, — հարցրեց կինը կարեկցարար, յերթ թամիրյանը ներ մտալ կուզեն:

Վոչինչ, իմ կայարանն անցել եմ, — պատասխանեց թամիրյանը, հաղիվ դասելով իր գոգոտմը:

— Ա՛հ, ի՞նչ ցաւալի յե, — վշտացած տոնով սասց կինը:

Թամիրյանին կեղծ թվացին այդ խոսքերը, և չկամենալով վորեւ խիստ արտահայտութեամբ խախտել իր քողարկված հանգստութեանը, նա հանկարծ ձեռք մեկնեց:

— Գնաք բարով...

— Մնաք բարեւ... նամակ կգրեք այն հասցեով...

Շտապ քայլերով դուռն դալով վագոնից, թամիրյանն անցավ գնացքի ուղղութեամբ, բայց հաղիվ մի տա սր քայլ արած — հետ դարձավ, ինքն եւ չիմանալով թե ի՞նչու: Յերթ մոտեցավ իր կուզեյին, հանկարծ կանգ առավ, յանդիմ ապտուհանի թիկն խկոցը: Կինը ձեռքով կանգելու նշաններ եր անում ու խուլ ձայնով կրկնում:

— Զեր պորտֆելը... Զեր պորտֆելը մոռացել եք...

Վերադարձնելու սուր խայթը ցնցեց թամիրյանին, — կինը ժպտում եր...

Այդ բացվեց պատուհանը ու պորտֆելը իջավ թամիրյանի ձեռքերին:

— Հուսով եմ, վոր չեք մոռանալ ինձ... մնաք բարեւ...

— Գնաք բարով...

Գնացքը շարժվեց:

ո

Արդեն լուսանում եր. ալոտանում եյին կայարանի լույսերը, և բացվում չըջալատի տեսարանները: Մոտակա գյուղից լսվում եր աքաղաղի խառնչ: Թեթիվ, հաղիվ նկատելի շարժվում եր ողբ, բերելով իր հետ բնութեան խորքերից թարմ բուրմունքը:

Թամիրյանը քայլում եր հետ ու առաջ, տարուրբ-վելով ալեկոծ մտքերով, ու խոցող բառերով կշտամբում ինքն իրեն. — «վերջ ի վերջո դու ի՞նչ ես — մի ահա աղա, վոր կանացի աչքերի համար խախտեցիր «պատմական մոմենտի ընթացքը»... ո՛վ գեղերտիւր, գեղերտիւր...»

Այսպես յերկար կռվում եր ինքն իր հետ. ու թափառում կայարանի շուրջը մինչեւ վոր հոգնեց ու ներս մտալ հեռագրատան սենյակը: Այստեղ խնայալ, վոր մարդաստար գնացքը շատ ուշ ե գալու, բայց ապրանքատարը կլինի յերկու ժամից հետո:

Այդ յերկու ժամը թամիրյանին թվում եյին անասելի յերկար. նա յերեք անգամ ներս գնաց բուֆետը անտարբեր ու անախորժակ թեյ խմեց, ինչ վոր բան կերալ, աշխատելով յերկար նստել այնտեղ, բայց յերթ դուռն եր գալիս, նայում ժամացույցին, նկատում եր, վոր դեռ շատ քիչ ե անցել:

Վերջապես յերեմաց գնացքը, կանգնեց մի ժամի շափ ու շարժվեց, շարունակելով իր դանդաղ ընթացքը: Մի յերկար գնացք եր, մի յերկար սրտամաշ ձոնձ-

բույթ—անհամբերութիւնից պայթող Թամիրյանը համար:

Առաջին կայարանում դնացքը նորից յերկար կանգ առավ: Աննաբաթակ անց ու դարձ անելուց հետո նա նստեց կայարանի միակ նստարանի վրա ու մատիտը հանելով, արձանագրեց պատին իր խոսքը՝ դաժու-թյունները:—

«Եստե՛ծ այս հորանջող կայարանում, ճանճրույթից փշայնում եմ պատերը... նա, ով կորցնում է պատմական մոմենտը, արդյոք նման չե՞մ դատարկ կայարանի... ահա յեկավ «Իմ դնացքը», կանգ առավ «Իմ կայարանի» առաջ, բայց յես թմրած մտքով թողի ու անցաւ...»

Յերբ Թամիրյանը իր համբերութիւնը սպառելով վերջապես հասավ «Իր կայարանը», նա զգաց մի արտակարգ թեթեւութիւն, կարծես բանտից եր ազատւում:

«Այստեղ վերջանում է իմ «զիզողագը»,—ասաց նա մտքում, ու ամուր քայլերով դնաց դիպի գործարանի գոտանշակը:

Արդեն ուշ եր, ժամը յերեքից անց, գրասենյակում մարդ չկար: Նա դուրս յեկավ փողոց, վճռելով ինչ էլ լինի—հենց այս բոպեյին տեսնել կառավարիչին:

— Վո՞րտեղ է կառավարիչի տունը,—հարեց նա առաջին պատահած մարդուն, վորն ըստ յերեկոյն թինք ունիւր եր:

— Ա՛յ ես ճամբի վրա ա, աջ կողմը, ներդուրթիւն, քիկեր դուք կենտրոնից ե՞ք:

— Այո:

— Եղ ի՞նչ գործով եք յեկել, մենք, բանվորներս հերաքքըրվում ենք...

— Գործարանի հարցերով եմ յեկել. վորոշված է սկսել նախապատրաստական աշխատանքները:

— Եղ ի՞նչ լավ բան ասացիք... բայց եղ հարցե-րով դուք եք դնում կառավարչի մոտ.—նա կխա-նգարի...

— Վո՞նց թե կխանդարի:

— Դե նա ետպես մարդ ա, վոր յեթե իրեն կամ-բին թողնես,—ամեն ինչ կկողպի ու ինքն էլ պահապան կնստի:

— Ուրեմն ձեր կարծիքով իմ դնալն ավելորդ ա՞:

— Իմ ստելս են ա, վոր նա անպատճառ կմերժի. թե վոր առանց նրա չեք կարող դարձ տեսնել, յես ձեզ ուզում եմ զգուշացնել, վոր իմանաք, թե նա ինչ սո-վորութիւն ունի. ձեր դիմն առաջ տանելու համար պետք ա Խոպիս անք. որինակի համար,—յերբ վոր նա կասի—թե դո՛ւր ե, անկարելի է վերսկսել աշխատան-քը, դուք պետք է պահանջեք, վոր նա իր կարծիքը շրջվոր տա.—հենց վոր գրտվորի անունը լի—ձեռաց կփախչի իր ասածից:

Թամիրյանը ժպտաց.

— Ուրեմն ետ մարդուն չտիւելու հնար էլ կա:

— Եդ է հնարը, թե վոր հաջողվեց:

— Ձեր անունն ի՞նչ է, ընկեր:

— Վոսկան ե. ա՛յ են դեղին տանն եմ ապրում.

— Լավ, յես հետո կտեսնվեմ ձեզ հետ, առայժմ ցտեսութիւն:

— Յը՛:

Յերբ Թամիրյանը ներս մտավ կառավարիչի ա-ռանձնասենյակը, ու տեսաւ նրան, նա զգաց, վոր վո՛չ միայն չի կարող նրա առաջ «բարձր վճռով» խոսել, այլ նույն իսկ դժվար է խոսք բացել նրա հետ:

— Բարեւ ձեզ, ասաց Թամիրյանը մոտենալով։

— Բարեւ,— պատասխանեց կառավարիչը, իր կոշտ կասկածոտ դեմքը հռոտելով Թամիրյանի վրա։ Նրա բոբբոքված աչքերը այնպիսի արտահայտութիւն ունեւէին, կարծես սպասում էլին մի խոսքի, վոր կռիւի սկսեն։

— Յեւ յեկել եմ ընկեր Ռհանյանի հանձնարարութեամբ։

— Ի՞նչ գործով։

— Այս ծրարը պիտի հանձնեմ ձեզ.— սրա մեջ գործարանի նախապատրաստական աշխատանքներին...

— Ի՞նչ աշխատանք, ի՞նչ բան,— խոսքը կտրեց կառավարիչը.— եղ բոլորը զուր խոսքեր են։

— Ի՞նչպէս թե...

— Միանգամից իմացեք— ես գործարանը չի կարող վերականգնել. եւ մասն էլ վոր աշխատում ե, պիտի դադարի...

— Բայց չե՛, վոր դուք մասնակցել եք խորհրդակցութեան։

— Ի՞նչ ե, վոր մասնակցել եմ. յես իմ կարծիքը հայտնել եմ։

— Ինձ հանձնարարված ե... դուք պիտի իրադորդեք կենտրոնի փորձումը... — ասաց Թամիրյանը չփոթելով։

— Ի՞նչ եք ասում,— վեր թռավ տեղից կառավարիչը.— յես մասնագետ եմ, չե՞, մի բան գիտեմ, չե՞... չատ ել ինձ ասեն, թե ես թղթերով սարերը շարժի, յես կարող եմ...

— Բայց կան ուրիշ մասնագետներ— ուրիշ կարծիքներով...

— Նրանք մասնագետներ չեն, նրանք ճառ ասողներ են, ես ինչ վոր դրել են, սխալ...

— Բայց դուք զուր եք սխալվում։

— Ի՞նչպէս թե յես եմ սխալվում,— ձայնը բարձրացրեց կառավարիչը.— դուք գիտե՞ք, ի՞նչ գործեր եմ արել... դուք հասկանում ե՞ք, սա մասնագիտութիւնն է, սա ֆելլետոնն է... մի խոսքով իմացեք.— զուր ե, խոսելն ել, գրելն ել. ես թղթարանութեամբ չի կարելի վերականգնել գործարանը...

«Ժամանակ ե սկսելու.— անցավ Թամիրյանի մտքով։

— Երեմն, յեթե ձեր կարծիքն այդ է,— ասաց Նա— կինդրեյի, վոր դուք գրավոր տաք ձեր կարծիքը,— ընկեր Ռհանյանին հանձնելու համար։

— Ի՞նչ գրավոր... ի՞նչ կարիք կա, ուղղակի հայտնեցեք իմ կարծիքը։

— Վոչ, յես չեմ կարող. ինձ հրահանգված ե նույն իսկ մի քանի որ մնայ ե մասնակցել աշխատանքներին։ Յես առանց ձեր գրավոր պատասխանին չեմ կարող վերադառնալ։

— Յեղրայր, սա ի՞նչ բան ե, ձեռքերը շարժելով, վրա տփեց կառավարիչը.— սա մասնագիտութիւնն է, թե թղթարանութիւն... վաղը առտօրոտ յիկեք գրահեյակ, տեսնենք ի՞նչ ենք անում...



Յերեք օր անընդհատ մասնակցելով նախապատրաստական Ժողովներին, Թամիրյանը մի խումբ բանվորներին հա գնում եր կայսրան.— նա վերադառնում եր իր հանձնարարութիւնը վերջացնելուց հետո։ Մեջը զգում եր մի դուրեկան հոգնածութիւն, վորն առաջանում եր իր պարտականութիւնների հաջող կատարե-

լուց, կամ ինչպես ինքն եր ասում մտքում—«սլաւոսկան մոմենտին անշեղ հետեւեալուց»:

Յերբ հրաժեշտի բոպեն մոտեցաւ, Թամիրյանը գլխից բանվորներին.

— Ընկերներ, յես գնում եմ, բայց խոսք եմ տալիս միշտ կապւած մնալ այս գործարանի հետ: Անշեղ կամքով, անշեղ ճամբով խոստանում եմ տանել ձեզ հետ վերահառուցման մեծ աշխատանքը, ու չեմ հանդատանալ, մինչեւ չտեսնեմ փառավոր պատմական մոմենտը—գործարանի ծխի բարձրանալը...

— Գնաք բարեւ... գնաք բարեւ... — վրա տվին բանվորները, — շուտ—շուտ յեկեք... մենք ել միշտ ձեզ հետ կլինենք...

— Դե, ընկեր Վոսկան, մնաք բարեւ. նամակ կգրեք... ասաց Թամիրյանն ու բարձրացաւ վագոնը:

Ահա այս ընկեր Վոսկանն եր այժմ պառկած իր գլխաց...



Սխալմտ ե, աշխան թարմ, առավոտ: Նոր ծաղած արեւի շուրերը արդեն փայլում են լեռների գագաթներին, իսկ ներքեւում սփռւել է մշուշանման կապույտը: Գնացքը կանգնած է կայարանում: Ընկեր Վոսկանն ու Թամիրյանը, — յերկու հարվածայինները— իջնում են խիտ ամբոխի մեջ, ժխորի ու Խնտերնացիտնալի որկեստորային ձախերի մեջ: Տեղական կոմյերիտներն ու բանվորները ճանապարհ եյին դնում եկակուրսիայի յեկած կոմյերիտներին:

Խնտերնացիտնալի հուժկու հնչյունները սովոր թե-

լերով մտնում եյին ջղերի մեջ, ու թեւավորում, միացնում բալորին: Թամիրյանին թվում եր—մի ինչ վոր լայն, հաղթական յերթ գալիս է, ընդդրկում ամենքին իր հոսանքի մեջ, ու տանում ձուլում շարքերով, վորից յերբե՛ք յերբե՛ք նա չի շեղւելու...

Իսկ հեռւում, լուրջ ու մտախոհ, Թանձր քուլաներով ծխում եր գործարանը...

ԼՈՒՅՍԵՐԸ

Ամեն յերեկո, յերբ խափարը սեւ ջուրներով սփռվում է ձորում, հիդրոկայանի բանվորական շին-
քերի մոտ պայծառ ու զվարթ շարվում են լույսերը:
Շարվում են երեքտրակառ լույսերը ու ժպտում ուրախ
ցոլքերով ասես կանչում են նայողներին դեպի ժա-
մանակագիր շինքերը, ուր մինչ քնելը լսվում է բան-
վորների խոսք ու զրույցը, ծիծաղն ու յերաժշտու-
թյունը:

Բայց ահա հետզհետե մարում են ձայները բան-
վորական տներում, ու համատարած լուռթյան մեջ
սկսում է իշխել դեռի վշտը, կարծես գիշերները,
սղափելով խափարից, գետը թաքուն փարարում է:

Յերբեմն այդ միալար համերգը խանդարում է
յերկաթուռ շողեկառքի անհանդիստ սուլոցը, վորը
կրկնվում է ձորում արձագանքելով ու հետզհետե հանդ-
չում: Յերբմն էլ մի մոլոր քամու կտոր է զալիս ձորն
ի վեր, թեթեվ սուլում է ու պատեպատ ընկած ճամբա
յի փնտում իր համար:

Իսկ ձորի յեզրերին, հանդիպակ ժայռերի վրա
ձգվում են, պառկում հսկա ստվերները, նայում չարա-
շուք աչքերով ներքեվի լույսերին ու մեղամաղձ հոգով
ականջ դնում դեռի հիշն, հիշն, վշտոցին:

Գիշերվա այս հանգստյան ժամերին տոններն երում
անընդհատ յեռում է աշխատանքը: Այնտեղ, լեռան

ներսը, ինչ վոր խորհրդավոր մարդիկ, իրենց լարված
միանները միացրած մեքենային, համառորեն պատ-
ռում են ժայռի կուրծքը, ուղի յեն բանում ջրի հա-
մար:

Գիշերվա այս ժամերին ձորայանջի կածաններով
լույսեր են շարժվում, յերբեմն խումբ-խումբ յեր-
բեմն, դատ-դատ: Տոններ թանվորներն են դրանք, վոր
վերջացրած իրենց հերթը, վերադառնում են մոտակա-
դուղիները հանգստանալու: Նրանք բոլորը լապտերներ
ուռնեն ձեռներին—վտանգավոր նեղ կածանները լուսա-
վորելու համար: Խորհրդավոր են թափառող այդ լույ-
սերը, նրանք մերթ ծածկվում են ժայռերի հետեվում,
մերթ նորից հայտնվում: Ու թվում է հեռվից, թե
մարդիկ չեն շարժվողները, այլ լույսերն իրենք են
թռվում հսկա լուսատուիկների նման— ոճապտույտ
կածանների վրայով:



Այս գիշեր Ակորն էլ լապտերը ձեռքին բարձրանում
է ձորամտի կածանով: Նա մենակ է. ինչ վոր դործով
ուչացել է հետ մնացել ընկերներից:

Ծանր է ճամբան,—խորդ ու բորդ, դառիվայր:
Ակորի վտանները դիպչում են թափված քարերին, ընկ-
նում են ջրի ու ցեխի մեջ, դեմ ընկնում դիք յեննող
ժայռին:

Ծանր է վերելքը, բայց նա սովոր է, չի նկատում՝
Նա քայլում է, մտածում որվա դեպքերի շուրջը, ու
այս ու այն թվի, ժայռի նշանով սովոր աչքերով չա-
փում է մնացած տարածությունը: Յերբեմն նա կանգ
է առնում շունչը հետ բերում, նայում ներքեվի լույսե-
րին: Ու միշտ այդ բուպեններին մի արտասովոր ուրա-

խություն և դալիս Ակորի մեջ, կարծես մի նոր, խան-
դավառ աշխարհ և աշխտեղ, ուր ընկնողը մոռանում էր
իր անձնականն ու առորյան:

Բազմից և յեկեկ Ակորը, յեկեկ և աշնալիսի բուռն
յետանդով, ասես մի յերկու որում ուզում է վերջաց-
նել ամբողջ հիշրոկայանը: Տոնեկի աշխատանքից հե-
տո հանդատյան ժամերին ել նա հանգիստ չի նստում—
զյուզում կոլխողին և լծվում ու իր չափ ընկած թափով
վարակում շարժում բոլորին:

Կանգնում և Ակորը ճամբին շունչ առնում, նայում
ներքեվի լուսաշխարհին. մտածում և, ահա կանցնի մի
յերկու տարի, հիշրոկայանը, կյանք կտա նոր գործա-
րաններին, իսկ աշնտեղ, ձորի լանջին, ժայռի վրա
կրարձրանա Լենինի հսկա արձանը, ու լույսերով վո-
ղողված աչքերը կըարձնի դեպի հեռուները...

Ու այդ ժամանակ Ակորը, նայելով այդ բոլորին,
կղզա, վար ծանր աշխատանքի սրերից միայն մի մեծ,
քաղցր հիշողություն և մնացել մեջը...

Յերբ Ակորը մոտեցավ աղբյուրի ժայռին, հան-
կարծ ինչ վոր շփոթոց ընկավ ախանջը,—կարծես մեկը
կածանի մի կողմից մյուսն անցավ. հետեից շարժե-
լով մանր քարերը: Նա կանգ առավ ախանջ դրեց: Լուռ
ևր չորս կողմը. հեռվից լսվում էր միայն գետի վշշոցը:

«Գուցե գայլ էր, կամ թափառական շուն», անցավ
նրա մտքով. բայց իսկույն նրան ցնցեց մի ուրիշ յե-
թողություն. «Իսկ յեթե թշնամիներից, դյուղի
կուլակներից էր... չե՞ վոր ամենոր նրանք սպառնում
են կոլխողի սլառնառով»...

Նա շարժվեց առաջ դանդաղ, դուռյա քայլերով:
Արդեն մտածում էր, թե ի՞նչպես պիտի անդեն պաշա-

պանվի հարձակման դեպքում.—դուցի հանդցնի լուս-
տերը ու փոխի ճամբան...

Բայց մինչ այդ անելը հանկարծ յետևից,—կա-
ղաթից դուրս թափվեցին յերկու հողի ու հարձակվե-
ցին նրա վրա: Պայման էլին զրեւ—լուռ մնալ վոր
չճանաչվեն բայց մեկը նրանցից չհամբերեց, կատալած
ձայն տվեց:

— Ա՛յ յես քու յեկած ճամբեն...

Մի ակնթարթում Ակորը յետ դարձավ, նկատեց
խանչալի վայրը, նույն վայրկյանին մյուս հարձակվողը
փայտի հարվածով կտարեց, փչրեց նրա լապտերը: Ու
սկսվեց կռիվը մթության մեջ: Չնայած տեղացող հար-
վածներին, Ակորը վրա ընկավ ձեռքերն արյունոտելով
մեկի խանչալից, ու ճգնում է խել նրա ձեռքից,
բռնեց մեկի խանչալից, ու ճգնում է խել մեկու վրա խլ-
բայց այդ ժամանակ մյուս ընկերը մեկ մեկու վրա խլ-
փում էր յետեվից խանչալի բերանով, վախենալով
ծայր խրել մարմնի մեջ, վոր սպանությունը իր վրա
չընկնի: Յեւ Ակորը մի ուժեղ հարվածով դուրեց գետին
իր դիմացինին, իսկույն յերեսը դարձրեց դեպի մյուս
ախոյանը, բայց վերջինս, նկատելով իր ընկերոջ ան-
կումը, թողեց ու փախավ: Ակորը նորից դիմեց դեպի
առաջին հարձակվողը, բայց սա ել անհետացել էր:

Նա մի փոքր առաջ անցավ, ախանջը ձայնի պո-
հած կանգ առավ մի քանի րոպե, վոր թվաց մի յերկու
ժամ, բայց ձայն—ծպտուն չկար: Վերջապես համոզ-
վելով, վոր վտանգ չկա, նա շարունակեց իր ճամբն:
Հանկարծ վտռեի տակը դրնդացին աղակու կտորներ:
Նա խորը թախծով կանգնեց իր կոտորած լապտերի մոտ,
ասես հրաժեշտ էր տալիս մեռած ընկերոջ, ու վերցնելով
լապտերի յերկաթե կմախքը, առաջ անցավ:

Հաղիվ մի քանի քայլ արած, նա դպաց, վոր

բյուռնահոսութիւնն ուժեղանում է: Վերքերը մոխրում
եյին. արյունը ծծւում, սառչում էր շապիկի մէջ: Նրո
տեղ մի քարի վրա, հանեց շօրերը ու պատառոտելով
շապիկը, մի կերպ կապկպեց վերքերը: Յերբ վեր կա
ցավ տեղից, դուրսը պատմում էր, թուլացած մարմինը
հրաժարւում էր շարժւելուց: Խարխախելով մթնում,
շարունակ դեմ ընկնելով, քարերին թիկերին նա յերկար
շարժարանքից հետո ուժասպառ տուն հասավ:



Մի փոքրիկ, դյուղական տուն էր Ակոբի կացարա
նը. առջևը սրահ, ներսը յերկու սենյակ—Մխոտած
առաստաղով: Մի սենյակը լուսավորված էր հասարակ
լամպի պղտոր, աղոտ լույսով:

Ակոբը թխկացրեց դուռը: Ներսից մեկը շտապով
մոտեցավ ու բացեց:

— Ես ընչի՞ ուշացար, Ակոբ.

— Գործ ունեյի, յեղացա. —ասաց Ակոբը նստած
ձայնով:

Մարգոն էր, իր նշանածը: Նա առաջ ընկավ, վա
ռեց լամպը Ակոբի սենյակում:

Հանկարծ լույսի մէջ նկատելով Ակոբի սիրթնած
դեմքը, արյունոտ, կապկպած ձեռքերը, Մարգոն մնաց
սարսափած:

— Ինչ ե՞ս պատահել Ակոբի հարցրեց նա շնչա
պառ, հաղիվ կարողանալով արտասանել խոսքերը:

— Վոչինչ, մի քիչ հոգնած եմ:

— Ձե, Ակոբ, մի ծածկիլ, ասաց Մարգոն լացա
կումած դողդողջուն ձայնով:

Ակոբը նայեց Մարգոյի դեմքին ու զգաց, վոր այդ
սիրող, թափանցող հայացքից չի կարող ծածկիլ յեղե
լությունը:

— Մի վախիլ, Մարգո... ճամբին թեթե վեր ըն
կա...

Մարգոն սկսեց հեկեկալ ու ընկավ Ակոբի կրծքին:

— Մարգո, ասում եմ մի վախիլ, եղուց ելի գործի
կղնամ:

Բայց Մարգոն շարունակում էր չը լացը:

Աղմուկի հետ զարթնեց մյուս սենյակում Մարգոյի
մայրը, նա ներս յեկավ, ու տեսնելով յերկուսին դրկա
խառնված, — ուզեց ասել «աղչի, բա ամթ չի»...
բայց սիրտ չարավ ու միայն ասաց.

— Մարգո, դնա քնի, յես մտիկ կանեմ Ակոբին:

— Ել ի՞նչ քնեմ, մի տես ե, Ակոբն արյունվա տ
ելել...

— Վա՛յ, աղչի, ի՞նչ ես ասում...

— Վոչինչ, մայրիկ, ուշ մի դարձնի, բան չկա —
հանդարտացնում էր Ակոբը:

Մայրը մոտեցավ Ակոբին, տնտղեց վիրավոր տե
ղերը, ու ծնկները վերհատելով, մնաց չչկլած: Հետո
հիշելով, վոր մի բան պիտի անել, դնաց շտապով խալ
խալիելով դեռ դեռ դիպչելով կրակ վառեց, ջուր
դրեց, — վերքերը լվանալու համար: Ապա զարթեցրեց
իր տղային, — Մարգոյի փոքր յեղբորը, ու մի մեծ մա
հակ տալով ձեռքը — շնորհից պաշտպանվելու համար,
ուղարկեց բուժակի հետեկց:

Մինչդեռ մայրը չվարած, ուշքը կորցրած, փրս
փռում էր կրակի շուրջը, ստեպ-ստեպ ինքն իրեն խո
սելով, Մարգոն ձգեց թախտի վրա Ակոբի անկողինը,
հետո նստեց կողքին ու քնջչորեն շոյում էր նրա ձեռ
ները ու նայում աչքերին:

Մարգոյի յեղբայրը ներս մտավ, դուռը չընկալին
բացեց ու քիթը թեքով սրբելով հայտնեց, վոր բուժա

կը տանը չի, — նրան վաղ կանչել են հարեան գյուղը:

Մարգոյի սերտը ճմլիկեց այս լուրից: Դժբախտ պատահարից ճնշված, նա մի նոր աղետ եր համարում էր զուգադիպութիւնը: Նա ոգնեց մօրը, լվացաւ տաք ջրով Ակոփի վերքերը, կապեց մաքուր փալաններով ու պաւկապրեց անկողնում, չկարողանալով դապել իր արջունքները:

Նա չարունակ նկատում եր Ակոփի չուրջը, — մեկ վերմակն եր ուղղում, մեկ բարձը. նայում եր աչքերին, սկանջ դնում շնչառութեանը: Ակոփը պառկած եր կիւսաթոռ. նա կսկծում եր վերքերի ցալից, ու խոփում զեմքի վրա արտահայտում մի գաղափար զայրույթի, սե հոնքերը մոտեցել էին իրար, կնճուկ ճատուր: Յերբմն նա ցնցվում եր, բուռնընները սղմում, ստամոքսը կրճատացնում և բացելով աչքերը, դարձացած նայում մօտը նստած Մարգոյին: Նայում եր ու հանդատանում մղձաւանջից: Ու մի բերկրանք եր դալիս մէջը, այդ մոտ ընկերոջ, այդ սիրող սրտի հոգացողութեանից ու փայփայանքից: Այդ բոպեններն նա մոռանում եր իր ցալերը ու ժպտում Մարգոյին:

Յերբ Ակոփը յերկրորդ անգամ դարձնեց, Մարգոն խոնարհվեց նրա դեմքի վրա:

— Ակոփ, ուղիղն ասա, ո՞վ եր քեզ խփողը... դու ասում ես— վեր ընկար... եղպես չի յերևում...

— Մարգո, քեզանից ի՞նչ թագցնեմ— ինձ վրա հարձակվեցին յերկու հոգի:

— Բա ո՞վքեր էին:

— Մի՞նում չիմացա, յերեսները բաշուղտով ծածկել էին, մենակ աչքերը բաց թողել. միայն մեկի ձենը Մարգոնեց Միկիլիին նման տվեց: Ասենք դե ո՞վքեր պակք ե լինեցին— մեր գյուղի կուլակները, մեր կուլ-

խողի թշնամիները... բայց վռչինչ, յես նրանց հախիցը լավ կգամ...

— Զե, Ակոփ, եդ ալաղակների հետ գլուխ մի գնիլ, կտան— կապանեն:

— Յես նրանց դեմ սուր ու հրացանով չեմ դուրս դալ. ուրիշ զենքով կկռվեմ, նրանց աչքի վրա լը մեր կոխողն ա. յես ել հենց դրան դու կտամ. դա նրանց ալեքի կսպանի:

— Յես ել քեզ կողնեմ, Ակոփ, սիրտդ լավ պահիր:

Ակոփը ժպտում և ինքնազոհ. նրան մեծ ուրախութիւն էին պատճառում Մարգոյի ախտիվութեան այդ առաջին թոթովանքները:

— Ես ա քեզ ել եմ լծելու կոխողին, տեսնե՞ք վո՞նց ես աշխատում:

Մարգոն լսում եր նրա խոսքերը, ուրախանում, վոր Ակոփի ուշքը վրան և, վոր դրութիւնը շատ ծանր չի, ու թաց աչքերով ժպտում եր նրա ժպտի դիմաց, զգալով հոգեկան մի ջերմութիւն իր սիրած մարդուց, վորի հետ պիտի մի յերկու ամսից հետո ամուսնանար:

Նա յերեակայում եր դուրեկան ինքնաբախականութեամբ, թե ի՞նչպես Ակոփի հետ դործի կմտնի, ինչպես դուրս կգա կիրոսի ժողովներում, ի՞նչ յեռանդով կբարոյի գյուղի կանանց մեջ...

Ակոփը քնած եր անհանդիստ. հաճախ չփոթվում եր. դեն ձգում վերմակը, ինչ վոր անկապ բառեր ասում: Մարգոն չարունակ նստած եր նրա գլխավերեւ. սրտի մորմոքով նա լսում եր Ակոփի զառանցանքը ու մոռլ

մաքերի մեջ ընկնում. նրա ծանրանալու հետ ինքն ծլ եր
ծանրանում :

Ակոփն այրվում եր տենդից : Նրան թվում եր, թե
մահճակալի տակից վառում են իրեն, հետո իրը վառ-
վում ե տունը, ու ինքը դուրս թռչում ընկնում դաշտե-
րը, սարերը... Անցնում ե կանաչներով, սառնորակ աղ-
բյուրների մոտով, բայց հենց մոտենում ե վոր խմի,
ծարավը հագեցնի, ինչ վոր զինված մարդիկ հարձակ-
վում են ու չեն թողնում...

Նա առաջ ե գնում, հասնում ե ձորակին : Նայում ե
ձորին ու զարմանում. — Ի՞նչացը բարձրացել ե մի հըս-
կա արձան : Արձան ե կարծես, բայց մի յեզմույն ժամա-
նակ ե կենդանի մարդ, — Լենինն ե իր առաջ, լույսով
վողոված : Նա խորաթափանց աչք ե ածում չորս
կողմը :

— Ընկերներ՛ր...

Ձայնն արձագանքում ե ձորում, անցնում ե հեռու
հեռու ու հասնում հաղարավոր ընկերներին : Ակոփը
տեսնում ե, — ահա ձորում շարվեցին հիդրոէլեկտրի
բանվորները, — լապտերները ձեռներին. ահա ե ձորա-
մաի կածանների յերկայնքով ձգվեցին լույսի ժապա-
վենները : Ուր ել նայում եր Ակոփը, վորքան աչքը կրտ-
րում ե, — նույնիսկ աննշան շավիղների վրա յերեվում
ե յին լապտերները ու շարան- շարան գալիս յին դեպի
լուսաճաճանչ Լենինը...

Նայում եր ե Ակոփը լույսերին ու հանկարծ սթափ-
վում. — չե՞ վոր ինքն ել պիտի առնի լապտերը ու գնա
ընկերների հետ... չե՞ վոր Լենինն այս գիշեր զորա-
տեսի ե հրավիրել բանվորներին...

Շտապում ե Ակոփը դալի տուն, — լապտերի յետե-

վից, բայց ներս մտնելով տեսնում ե կոտրած ե լապտե-
րը, մնացել ե միայն յերկաթե ցանցը... Դառնացած
սրտով վերցնում ե այդ մնացորդն ու գնում, միանում
շարքերին :

Փայլում ե Ակոփը լուսավոր շարքի մեջ, տխուր,
զլխիկոր : Թվում ե նրան, թե բոլո՛րը, բոլո՛րը, իրեն
են նայում, իրեն են խղճում, վոր գնում ե կոտրած,
խավար, լապտերով...

Բայց հանկարծ հնչում ե նորից, ցնցում ե նորից
ահեղազդորդ ձայնը Լենինի.

— Ընկերներ՛ր...

Ու բոլորը կանգ են առնում տապալապար : Կար-
ծես ահաղանդ ելին տալիս :

— Ընկերներ՛ր... Շարքերը ճեղքված են...

«Լույսը մարած ե մի տեղ,

«Մի՞թին ե տալիս մի տեղ»...

Իրարանցումը բռնկում ե շարքերը. — ո՞վ ե, ո՞վ ե,
անցնում են հարցերը խռովահույզ ալիքներով. — «Ա-
կոփն ե» — գալիս ե պատասխանը հակառակ ալիքնե-
րով ու խռըր հասնում ե Լենինին.

— Ընկեր Ակոփը... հարցնում ե նա. — թող դուրս
դա առաջ...

Ակոփը դուրս ե դալիս շարքից ու գնում դեպի Լե-
նինը կոտրած լապտերով ու կոտրած սրտով : Տաք ար-
ցունքները այրում են նրա այտերը. — ախ ի՞նչպես,
ի՞նչպես նա պիտի կանգնի ու խեղարի Լենինի պայծառ
աչքերի տակ...

— Ընկեր Ակոփ, հարցնում ե Լենինը. — ինչո՞ւ յի
խավար լապտերդ :

Մի պահ Ակոփի լեզուն կապվում ե, մոռում ե լուռ,

բայց յերբ բարձրացնում է գլուխը, տեսնում է Լենինի դեմքը, նրա լայն սրտից ինքն էլ սիրտ է առնում...

— Ընկեր Լենին, — ասում է, — գիշերս տուն եյի գնում գործից. ճամբին հարձակվեց դասակարգային թշնամին, վիրավորեց ինձ, կոտրեց լապտերս...

— Դասակարգային թշնամին... Դեմքը խոժոռում է Լենինը — լսում էք ընկերներ...

— «Դասակարգային թշնամին»... անցնում է բերնե բերն... անցնում է ալիքը յերկար շարքերով:

— Իսկ ինչո՞վ, ընկեր Ակոփ, ինչո՞վ պլտի պատասխանես դասակարգային թշնամուն:

— Ինչ վոր արել եմ, ընկեր Լենին, մեկին — յերկու կու կանեմ. թշնամին ուզեց սպանել ինձ, շարքերից հանել, բայց յես, — վիրավոր ձեռքերով վրչ մի որ չեմ ընկնիլ գործից. — աշխատանք ու պայքար մինչև արյան վերջին կաթիլը — այս է իմ պատասխանը դասակարգային թշնամուն...

— Լսեցեք ընկերներ, գիտեմ է Լենինը բոլորին — ահա թե ինչո՞վ է պատասխանում ընկեր Ակոփը դասակարգային թշնամուն — աշխատանք ու պայքար մինչև վերջին կաթիլը արյան...

Այս դալիս են ընկերները, կուտակվում Ակոփի շուրջը: Հակադական միտինգ է կազմվում, լուսեղեն միտինգ: Այնքան շատ են լույսերը, այնպես ալրում են Ակոփին... Ու զգում է նա — բոլոր լույսերն իրեն են ու ամենքի՛ն, ու ել չի տանջվում կոտորած լապտերից...

Ու խոսում է Լենինը մի ուրիշ հրեղեն ընդմով, վորի նմանը չի լսել յերբեք Ակոփը, խոսքերն ընկնում են, խփում են, սրտին, վառում ու լսում... Բռնկվում են, դղրդում դարձան թարմ վորտանների նման ու առկայ-

ծում, լուսավորում մտքերը, վորպես փայլակը մութի գիշերներին...

Վերջանում է զորատեսը ու շարքերը նույն լույսի ժապավեններով դառնում են նորից դեպի իրենց դիրքերը...



Ամեն գիշեր, յերբ խափարը սև քուլաներով ավտում է ձորում, հիդրոկայանի բանվորական շենքերի մոտ պահակների նման շարվում են լույսերն ու ժպտում ուրախ ուրախ ցուլերով:

Գիշերվա ալդ ժամերին ձորամտի լանջերի կածաններով շարժվում են լապտերները — տոննկի բանվորները: Նրանց մեջ է դարձյալ Ակոփը, իր նոր լապտերը ձեռքին: Նա իր հերթին ելի գործի յե կպել, չնայած բժշկի խորհրդին, չնայած ընկերների հորդորներին: «Թող վերքերին բժշկը նայի, — թող քննիչը բանդիտներին հետևի, իսկ յես կապրուենակեմ իմ աշխատանքը, իմ պայքարը — մինչև վերջին շունչը»...

Բանվորների ու կոլխոզնիկների փողովները, նրանց հզոր պաշտպանությունը թևեր են տվել Ակոփին, նա իր վրտաների տակ ել հող ու քար չի տեսնում, խոչում է, սլանում...

Յերբեմն նա կանգ է առնում, նայում ներքևի լույսերին ու թվում է նրան, թե այնտեղ, բանվորական շենքերի մոտ, — այն լուսեղեն շերտում, — մի ուրիշ, նոր աշխարհ է ստեղծվել, — աշխատանքի վերջնական հաղթանակի աշխարհը...

ՆԱԽԵՐ ԳԼԽԵՆԻ

Դարնան առաջնոր մեղմ, գուրգուրող արևի տակ
սիրովել եր Ալեք գյուղը իր այգիներով ու հանդերով:
Արտերում կանաչն արդեն զգալի չափով բարձրացել
էր, իսկ դրսի դաշտերում ու մացառոտ բլուրների վրա
նոր ծիլերը գեռ խառնված էյին անցած տարվա խոտե-
րի հետ: Թեթև քամին յերբեմն անցնում էր, չարժում
չոր ու մերկ ցողուններն ու բերում հեղի խոնավ հողի
ու թարմ կանաչների բուրմունքը: Արտուտները—ան-
ընդհատ, չարժման մեջ,— մերթ մոտեցնում, մերթ
հեռացնում էյին իրենց խուսափուկ, զիլ ճոփողյունը:

Այգիներում արդեն գեղնին էյին տալիս նոր ծաղ-
կած հոնի ծառերը, ու լավում էր գարունը բացող
թռչնիկների մեղմ ծլվլոցը, նրանց միտրինակ «չիպ-
չիպ—չիպը»: Տեղ—տեղ գյուղացիք վարում էյին այգի-
ները, սև շերտեր բանալով չոր խոտերի գեղին ֆոնի
վրա:

Որ—որի վրա գարունն աճում էր, անհանդիստ հույ-
գերով լցնելով գյուղացու սիրտը: Նա նայում էր արե-
վին, ու թեկուզ գործի մեջ,— չարունակ մտածում, թե
ես «փոսկի սրերն» անցնում, իսկ ինքը դեռ բան չի չի-
նել, չի կարողանում հասնել նոր արևի,— նոր աչխա-
տանքի յետևից:

Գյուղի վերի ճանապարհով, վորն անցնում էր այ-
գիների ցանկապատի դժով,— յերկու ձիավոր էյին

իջնում, մեկը գյուղի լիազոր և կոլխոզի նախագահ
Մինասն էր, մյուսը գյուղխորհրդի քարտուղար Սողո-
մը: Մինասը մեկ քչում էր իր նժույգ, կարմիր ձին,
մեկ սանձը ձգում, դանդաղեցնում ընթացքը, ամբողջ
մարմնով որորվելով թամբի վրա: Նրան հետևում էր
քարտուղարը, վորը նստած էր մի բարձրահասակ, նի-
հար, վոսկոռները ցից ձիու վրա, ու չարունակ մտա-
կում էր, ձգտելով հասնել լիազորին: Մեծ դժվարու-
թյամբ,— ձիու սինդ—սինդ տալուց նստատեղը ջարդե-
լով, նա մոտենում էր նրան:

«Քեֆս լավ ա»— այս էյին ասում Մինասի չար-
ժամները: Նրա ճիւղած, կեպի գլխարկը թեքվել էր մի
կողմի վրա, լոթու արտահայտություն տալով դեմքին:
Պատր, հարբած աչքերը նայում էյին առանց ուշադր-
բության, ու կկոցելով խնդում— մոտակա գյուղում
նոր անցած քեֆի տպավորության տակ:

Նա մա քառասուն տարեկան էր, ածելած, լիքը
դեմքով, ինքնահավան, ցից քթով ու ներքև թափված
խիտ բեխերով:

Քարտուղարն ավելի փոքր էր նրանից տարիքով,
կարճահասակ, վտիտ մարմնով, դյուրաչարժ, խու-
ղարկու աչքերով:

Յերբ ճանապարհը թեքվեց դեպի գետը, Մինասը
բնադղաբար զգալով, վոր մոտենում է գյուղին, փո-
ձեց ինքն իրեն հավաքել,— ձիու քայլերը դանդաղեց-
րեց, ու իր պատիվը ճանաչող վարդապետի նման մեծ-
քը դիք ձգեց, ու դեմքը խոթոռեց: Բայց նրան այդ չի
հաջողվում,— չարունակ որորվում էր դեռ ու դեռ ու
մոռանում, ելի իր նախկին դրության մեջ ընկնում:

Ձիաները կանգ առան դետի մեջ,— չուր խոխու

Համար: Քարտուղարը քիթը սրած դես ու դեն եր նա-
յում, կարծես հոտոտելով, ու իր մանր աչքերով դե-
տում եր չորս կողմը:

— Ընկեր Մինաս, — ասաց նա հանկարծակի, կայ-
ծես դյուտ եր արել, — մի տես, Մադոյանց Բենոն բա-
նում ա կոլխոդի աշուռ մեջ:

— Վո՞ր Բենոն, — հարցրեց Մինասը, — առանց
մտածելու:

— Են ելի, Մադոյանց Բենոն, — «Կանդիտատը»,
կրկնեց նա ավելի բարձր ձայնով, իր ասածը հասկաց-
նելու համար:

Մինասը գլխի ընկավ: — Բենոն կոլխոդի աշուռ...
Բենոն — չքավորների «բերան-պատուածներէց» մեկը,
վորն ընտրությունների ժամանակ աշխատում եր իրեն
տապալել...

Կատարությունից նրա գինովությունը թռավ:

— Արա, մի գնա տես ի՞նչ ա անում, — գիմեց նա
քարտուղարին, քնից նոր դարձածի դրզոված ձայնով:

Սողոմը ձին շարժեց, բայց հենց վոր մի քանի քայլ
հեռացավ, Մինասը չհասրերեց, ինքն ել քչեց ձին նրա
յետեվից:

Նրանք առաջ անցան արևի ամբարտակի ուղղու-
թյամբ և փչե ցանկապատի պատուած տեղով ներս մտան
նախկին կարվածատերերի մեծ այգին, վորն այժմ
հանձնված եր կոլխոդին: Նրա մի մասում խաղողի վա-
ղերն ելին, մյուսում պտղատու ծառերը, իսկ գետափի
փոքր մասը հատկացրած կր բանջարեղենի համար:

Այգին ներս մտնելուն պես նրանց աչքերին դարձեց
արևի տակ նոր վարած գիծը, — յերեք շարք թարմ հողի

շերտերը, վորոնց ճումբերը փայլում ելին բահի կըս-
րած տեղերում: Յերևում եր, Բենոն սկսել եր վարը,
հետո թողել, անցել եր արևի մաքրելուն: Նա արդեն
հեռվից նկատել եր ձիավորներին, բայց չտեսնելու եր
տալիս, ու յերեսը հակառակ կողմն արած, շարունակում
եր արևի մաքրելը, հողը չպրտելով արեւին:

Բենոն յերեսունհինգին մոտ եր, խոշոր դիմագծե-
րով, միջահասակ, նիհար, մեջքի-թեթև սաղասով:
Գյուղում նրա ավելորդ անունը «Կանդիտատ» ելին
դրել, վորովհետեւ ինչ վոր ընտրության ժամանակ մի
քանի անգամ կրկնել եր, — «յես կանդիտատ եմ, անգամ
չեմ»:

Մինասը նայեց Բենոյին ու հանկարծ անտեղ պա-
լությամբ նրա առաջ բացվեց դադունիքը: Բենոյի ա-
րարքը նրա վրա այնպես եր աղդում, կարծես նրա
ձեռքին բահի տեղ հրացան եր, վոր պիտի ուղղեր իր
դեմ:

— Արա ստեղ ի՞նչ ես շինում, — դուռաց նա, ձիուն
մորակելով ու մոտենալով արևի յեղին:

Բենոն շուռ յեկավ դեպի Մինասը ու բահի վրա հեն-
վելով հանդիստ պատասխանեց.

— Տեսնում չե՞ս, ինչ եմ անում, — արխը մաքրում
եմ:

Բենոյի հանդիստ տոնը ավելի յեր խայթում Մի-
նասին:

— Վո՞նց թե իստակում ես, քեզ ո՞վ իրավունք
սովեց. դու քանի՞ գլխանի յես, վոր առանց իմ կարգա-
դրության հասարակության դործի մեջ ես խառնվում:

— Քանի գլխանի յե՞մ... եղ գնա մեր ժողովրդից
հարցրու, նա քեզ լավ կասի...

— Ձեռք կտրի, խելքիդ գոտ մի տա, գուրս դնա, կորի:

— Ի՞նչի պետք ա դուրս գնամ, ի՞նչ վատ բան եմ՝ անում, — արթն եմ մաքրում:

Դու դնա քու քիթը մաքրի. քեզ ոչով իրավունք չի տվել, վոր մեյգան ես չեկել:

— Ի՞նչի, բա մեր կոլխովի ծրագիրը հացի հետ ես կե՞րել... սա մեր խեղճական դործն ա, վոր կա...

— Գնա կորի՛, ծուռտիկ կշեղակ. դու ելիր սրակառ ծրագրենիս. դուրս չեկ եզ արխից, թե չե եմ տեղը կղցեմ, վոր յեկոմ ճամբեդ կմոտանա:

— Ի՞նչ ես հերքում, վոր մի իրավունք չունես հայհոյելու, բա վոր քեֆի ես նստում, մեր կոլխովի դործն ո՞վ պետք ա ասով տանի. հրեա ժամանակն անցել ա:

— Դուրս չեկ, ասում եմ, քերանց մի չալ լուր. թե չե գամչու տակ կտամ դուրս չեկ «ասում եմ» խմանում ե՞ս թե չե:

— Ձեմ դուրս գալիս:

— Ա՛յ յես քու կուզիկ հեյն անի՛նեմ, — Ժողովուրդ Մ. — նստե ու մտքակեց ձին, վոր մտնի արևի հունը ա խիթի Բենոյին, բայց այդ րոպեին քարտուղարն արդեն իջել էր, ու Մինասի ձիու սանձից բռնել:

— Բեկեր Մինաս, սպասիր, յես կհամարիմ, ասաց Սոգոմբ:

— Ե՛ս րոպեյիս օրան կտանես կձեքրակալես, — ասաց Մինասը սպառնալով իր ձեռքի մուրակով:

— Դու ո՞վ ես, ի՞նչ իշխանութուն ես, վոր ձեքրակալես:

— Եներ վոր կնատես, եմ ժամանակ կիմանաս, թե ո՞վ եմ յես:

Ասաց ու ձին քեց գետի մյուս ափը, սպասեով, վոր քարտուղարն իր հրամանը կատարի:

Նրա հեռանալուց հետո Սոգոմբ սկսեց փախուկ խոսքերով «համոզել» Բենոյին:

— Արա, Բենո, դե ենա վոր ասում ա, հոժարվիր դուրս չեկ, ել ո՛ւր ես հակառակում:

— Ի՞նչի, յես նրա ասուկն եմ. շատ ել կոլխովի նախագահ ա, հո մեր թագավորը չի. ես ել ի՞նչ — կուլակների մարդն ա, մերը չի, եդ դանն ի՞նձ հարցրու...

— Ինչ վոր ա — իշխանավոր ա. հիմի յեկ հո դիտես, լիազորի տեղն ա:

— Եդ յե՞րբ դառավ լիազոր... Ենդուր ա ձեքր քարձրացրե՞լ:

— Բա ես ա մի աշխատ ա, Մարտինը գնացել ա բան ֆակում սովորելու, սա նրա տեղն ա. պետք ա կատարես նրա կարգադրութունը:

— Ախպեր, արածո ի՞նչ ա. — խորհրդային ծրագրի դեմ եմ գնացե՞լ. — Ժողովրդն ասում աշխատիր, յես յեկ աշխատում եմ կոլխովի համար:

— Բայց դու իրավունք չունես ասանցի կարգադրության հասարակական դործն սկսելու:

— Ի՞նչի մասին ես խոսում. — եդ մարդը մտքումը գրել ա կոլխովը քանդի, կուլակների սրտովն անի, իրան ել քեֆի ա տվել, բա մենք չաշխատենք:

— Դե եդ ուրիշ հարց ա, դա յեկ իրան կարգով կզրնա. իսկ ես եդ հակառակելու կարիք չկա. դուր տեղը

Հակածառեցիր... Հիմի լա՞վ ա. հո լսեցի՞ր, ասում ա—
տար ձեզբաղալիք...

— Թող ձերբաղալի, յես վախեցողը չեմ. տեսնե՞ք
ո՞ւմ արածը դուքս կ'ընա. սաղ մեր խորհրդային աշ-
խարհը չեն ու չենք ա քախոզում, հիմի հենց մեր գեղո՞ւմ
միջեց աշխարհը,— մեր Մինասի վրա՞...
Գետի մյուս ափից լավեց Մինասի կողմիս ձայնը.

— Դե շուտ արա, բեր եղ քոստին:

Բենո, դե արի գնանք. վախիլ մի, բան չկա, քո
դործը կգրասեմ, միայն լիե հեռը խոսելիս չհակա-
ռակվես:

— Գալիս եմ. Թող ինչ ուզում ա անի, յես վախե-
նալու բան չունեմ:

Սուղամբ հասեց իր ձին, ու սպասեց, մինչև Բենոն,
բա՛նի վրա հենվելով քարերի վրայով անցավ դեռի
մյուս ափը, ապա ինքն ել հետեկեց նրան:

Մինասը, նկատելով, վուր դալիս են, իր ինքնասի-
րուկ՝ յունը բաժարարված դպաց, ու ձին քչեց պանդաղ
քայլերով: Նա մի քանի անգամ հեռ նայելով նորից
ստուգեց,— դալի՞ս են, թե չե, ապա վերջնականապես
համոտորանալով, մտրակեց ձիուն ու հեռացավ նրան-
ցից:

Արտաշատը մի թունդ հայհոյանք փսփսաց նրա
հասցիյին, անյբան բարձր, վոր Բենոն լսի: Նրա համար
անախորժ եր ալն, վոր Մինասը թշնամացնում է իրեն
Բենոյի հետ, վորը չքաղբարականների աղբեցիկ անդամ-
ներից մեկն էր, և այժմ ցանկանում էր մեղմացնել
գրուկ՝ յունը, ցույց տալ, վոր ինքը նույնպես հախտակ
է Մինասին:

— Թո՛ւհ, քու նամուսին,— ասաց նա բարձր ձայ-
նով, սիրտս ասում ա— ազատիք գնա, ես խայտառա-
կուկ՝ յանը վերջ տուր:

— Թող ա՛նի, Թող իբրինջա կուլաների հեռ. մի
որ ել վորը քարին կգիպչի, գլխկոնձի կտա:

— Դե ի՞նչ անեմ, Բենո, տեսնում ես ելի՞, ինչ
որումն եմ. եսպես անխելք բան ա արքում, հետո յեյ
կումն ու կուլեն իմ գլխին կտարում: Ե՛հ, յերբ պետք
ա ազատվեմ ես ցավից:

Գյուղի ծայրին քարտուղալը, ձին հանձնեց դի-
մացից յեկող մի ազայի, և ուղարկեց արո՞շը, իսկ
ինքը վորքով դնաց Բենոյի հետ, վարպետի չնկատի,
թե տանում ա նրան ձերբաղալելու:

Յերեկոյան դեմ դյուղի միակ հրապարակում
ուր և շուկան եր, և կոպերատիվի ու գյուղխորհրդի
դրասենյակը,— աղմուկը սովորականից ավելի ուժեղ
էր: Խոսակցության ու վեճերի առիթը Բենոն էր, վորի
գլխին յեկածը արդեն տարածվել էր դյուղում: Գրուց
մոտեցողին թվում էր, թե բոլորը միանգամից խոսում
են, առանց միմյանց լսելու, ու ամեն բույե կաղտ է
բռնկել մի կառաղի կռիվ:

Հրապարակի կենտրոնում տանձնապես սղմկում
ու բողոքում էր նորակաղճ կուխողի անդամների խում-
բը, իսկ նրանց շուրջը ավելի դուք խմբերով վիճում
էյին «անհատականները»— վորը դուշափոր ձեռով հար-
ձակվում էր Մինասի վրա, վորն ել կես բերան պաշտ-
պանում էր Բենոյին:

— Արա բա մենք մեռած ե՞նք,— ասում էր կուխող
նիկների մեջ Թառեց Պետրոսը,— բա պիտի մարտե՞նք

ես խաղաղապետութիւնը, թողնենք, վոր մեր կոլիտովի գլուխն ուտի՞... ա՛յ յես դրա... Պետրոսը ատամները կրծապանակով, նրա խիտ, սև հոնքերի տակից ապառնայից փայլով նայում էյին կրակոտ աչքերը:

Պետրոսը քսանհինգ տարեկանի չափ հաղթանդամ յերիտասարդ եր, կոլիտովի հիմնադիրներին մեկը:

— Մի տաքանալ, Պետրոս, — ասաց Ոհանը, — հասակն առած, նիհար գեմքով մի գյուղացի, իր ալեխառն խիտ մորուքը տմբումբացնելով. — Գլխե՞ս ի՞նչ կա, — կացնի բերանին խիտը իրան ձեռը կարյունոտի... չատ եր բռնութիւն Մինասը, բայց դե հիմի լավն են ա, վոր յերեսը բացվեց, ել չի կարող գառան մորթի հաղնի:

Կոլիտովիները խմբի մոտ ականջը կախ լսում եր նրանց խոսակցութիւնը Ապրեսանց Գրիգորը: Նա կամաց-կամաց մոտեցավ խոսողներին:

— Ես ի՞նչ դաժադալ եք հանում, — ասաց նա հեղանական ժպիտով, իր գեմքին հավաքելով բազմաթիվ կնճիռների ցանցը, ու աչքերը կուչ ածելով. — դե մի՞ մարդ ա ելի, կրանտարկեն ել, բաց ել կթողնեն:

— Գիշոր, կուլակի դժով մի խոսիլ, — վրա ընկավ Պետրոսը, — խուրջինը յերկու թայ ունի. դու վոր լավ հասկանաս, — Բենոն մի մարդ չի, նա դասակարգ ա:

— Ախպեր, ասենք թե յես ձեր դասակարգը չեմ հասկանում. բայց դե Մինասն ել ձերն ա, Բենոն ել. ինչպես ա դուրս գալիս, վոր աջ ձեռքը ձախ ձեռքին բանտարկել ա:

— Սերմադուիչն ա խաբար, ասաց բիծա Ոհանը. բայց դե մենք ել հո քնած չենք...

— Դե ինչ վոր ա ձեր ընտրած մարդն ա Մինասը,

պետք ա նրա կամքովը գնաք. թե վոր տարել նստացրել ա Բենոյին, նշանակում ա վոր Բենոն մեղաւոր ա:

— Դու ել ինչ ես Մինասի փեշիցը բռնում, հարձակվեց Պետրոսը, — չլինի՞ դու յել նրա համփսոններից ես:

— Ա՛յ սղա, դու ել հենց վրա ես պրծնում, յես ի՞նչ մեղք ունեմ. ասում եմ մթամ որենքի կողմից կալելի ա վոր մի բան ա արել, թե չե յես ի՞նչ համփսոնի մարդ եմ. չես իման՞ում, վոր յես միջակ եմ...

Պոսակցութիւնը ընդհատեց կողքի մի ուրիշ խրմբակի աղմուկը: Կուլակի տղա, ճղճղան Ակոփի ձայնն եր: Նա դիտմամբ ավելի յեր բարձրացնում ձայնը, վորպեսզի կոլիտովի անդամները լսեն:

— Հենց ասում են Մինասը ըսենց-ընենց. մի ասեք, կարելի ա եղ մարդը իշխանության որենքով ա ժած գալիս: Զաթի վոր տաներ ես կոլիտովի մարդկանց նստացներ, լավութիւն կաներ — մի քիչ խելքի կգալին...

— Ի՞նչ ես բերանդ չաղ տալիս. հը՞ ականջդ ուրախ ձեն ընկա՞վ. ասաց Պետրոսը, — սպասիր, մի ձեր հոտը կկտրցնենք...

— Դու ի՞նչ ես քեղ ու քեղ յեխվում. վրա տվեց Ակոփը. ձեր նախագահն ա բանտարկել, թե ի՞մը:

— Եղ մենք լավ գիտենք, թե փլավն ո՞վ ա պատրաստել: Ես ա աչկարա կանենք, արխային կաց:

— Շատ են թաթա տալիս. վա՛յ թե դու ել Բենոյի որն ընկնես:

— Քո սրտովը չի ըլիլ. ականջիդ բամբակը հանիր, կուլակների թաղավորութունը պրծալ:

— Ի՞նչ ես մեծ-մեծ բրդում. — մի քանի խնրոսների հավաքել ես, թե կալխոզ եմ սարքում. մի աստ տեսնանք մեջն ի՞նչ կա:

— Մեջը կուլակների գերեզման կա:

— Սուս կայ, թե չե կտամ կստակացնեմ:

— Դու առանց են ել սասկած ես, քեզանից վախոզ չկա:

— Ա՛յ թե չկա... յես քո մուրտառ յերեսը... ասաց նա ու մոտ յեկալ, վոր խփի Պետրոսին, բայց չըջապատողները մեջ ընկան, բաժանեցին նրանց:

Սկսվեց մի ուժգին աղմուկ. հրապարակի ամբոխը խտացալ, կուտակվեց կոլխոզնիկների շուրջը: Կուլակները վախենալով բարդութուններէ, իսկույն հեռացրին Ակոփին, ու իրենք ել անհետացան:

Պետրոսը գիմեց իր ընկերներին.

— Ի՛նչ ենք ետեղ կաղնել. դործի պիտի անցնե՞նք, թե չե, գնանք են կաղմը խորհրդակցենք:

Նրանք քաշվեցին փողոցի անկյունը:

— Ընկերներ, ասաց Պետրոսը. — հիմի տեսնում եք, ամեն ինչ պարզ ա. — Մինասը կուլակների հետ միացած, մեր մասնաճիւղին դավաճանում ա. մենք անպիտակից ենք յեղել, թողել ենք, վոր նա չոքողորթելով մտնի մեր մեջ, և կոլխոզի նախագահ հետո ել լիազոր դառնա ու մեր քաժակից խփի. հիմի ի՛նչ պիտի անենք. — մենք պետք է մի քանի մարդով գնանք Մինասի մոտ, բողո-

քենք նրա արարմունքի դեմ, պահանջենք, վոր ազալի Բենոյին... համաձայն ե՞ք:

— Համաձայն ենք — կանչեցին չորս կողմից:

Հետահետ հանդարտվելով, հրապարակի ամբոխը ցրվեց. ցրվեցին և կոլխոզնիկները, բացի յերեք հոգուց:

Մինասին արդեն իմաց ելին արել իր համախոհները հրապարակում տեղի ունեցած աղմկալից վեճերի մասին, և նա, զբաղով, վոր Պետրոսը իր ընկերներով անպատճառ դալու յին իրեն մոտ, պատուիրել եր տանըցոնց, վոր յեթե դան, — ասեն թե տանը չի: Բայց յերբ նրանք յեկան, բարձրացան փայտե յերկար սանդուխտներով, ու այդ պատասխանը ստանալով, հետ գնացին, Մինասը, տեսնելով, վոր թաղնիկը անկարելի յե, վճռեց ընդունել նրանց դրասենյակում, վորտեղ նա կարող եր ցուցադրել իր ամբողջ իշխանութունը: Նա ուղարկեց քարտուղարի յետեվից, պատվիրելով վոր դնա դրասենյակը:

Նրան այժմ բռնկել եր իր տրարքի պատասխանատվության վախը, ու յեթե իր փառասիրության ցավը չլիներ, իսկույն ազատ կթողներ Բենոյին ու կսկսեր սիրաչափե կոլխոզնիկներին:

«Շնուկս ել ձախլիկություն», մտածոում եր Մինասը, յերբ Պետրոսը իր ընկերների հետ դուրս յեկան իր տնից. — «Բա կոլխոզի նախադահը կբանտարկի կոլխոզի ամենաակտիվ անդամի՞ն... քթիցդ կհանեն, ա՛մեռած... անտեր գինին ա խելքս տանում. — պետք ա թարգ անեմ»...

Բայց վո՞նց դրստեր իր արածը— արդեն յեղածը— յեղած եր... իր թրածը յետ լիդի՞, «նրանց» առաջ խոնարհվի՞, վոր հետո իրեն վրեն ծիծաղեն ու քացի տան դեն չարտե՞ն... Հե՛, Հե՛, Մինասը Մինաս պետք ա մնա... «մի քիչ վրադեցի, ռանդս շուտ ցույց տվի, բայց վոչինչ, աստված սաղ պահի մարդուս քաղցր լեզուն,—ամեն բանից կփրկի...»

Աւ մի առանձին հարբածարավով նա մոտեցավ սեղանի վրա դրած գրաֆինին, ու խմելով յերկու բաժակ ողին, դեն չարտեց իր սհն ու դողը։

«Բան չկա, պինդ կաց»,—ասում եր նա ինքն իրեն, իջնելով իր տատանվող ճոճոան սանդուխքներից—«ձիգ ջուր տուր, քչի, հալթար մի տեղ կհասնես»...

Աւ համարձակ քայլերով նա ներս մտավ գյուղգրասենյակը։

Պետրոսն ու իր ընկերը—Ոհան քիձեն ու կոմյերիտ Գուրգենը Մինասին փնտռելով նորից վերադարձան հրապարակը և նկատելով գյուղգրասենյակի պատուհանների լույսը, ներս մտան։

Մի հողահատակ, յերկար սենյակ եր, կիսախավար, մխոտած, սեփացած առաստաղով ու կողիտ սվաղած պատերով։ Ծայրի պատուհանը տախտակներով ծածկված եր, մյուսների ազակիները մի մասը կտրտած էին ու թղթի կտորներով փոխարինված։ Վտաները ծոված սեղանի վրա դրած եր մի հասարակ կազմով մատյան, ու փոշոտված, խունացած «գործերի» ու թղթերի յերկար կույտ։

Մինասը նստած եր սեղանի մոտ, առաջն առած թղթերը, ու ձեմացնում եր, իրը խորասուզվել և նրանց

մեջ։ Նրա աջ կողքին նստած եր քարտուղար Սողոմը, թղթերով ու «գործերով» չընապատված։ Լուրջ եր Մինասը, բայց թվում եր, թե նայում և իր քթի ծայրին, և վոչ թե թղթին. լուրջ եր և Սողոմը, բայց նա էլ թվում եր, ձգնում եր տեսնել իր հոնքերը։

— Բարի իրիկուն, —ասաց Պետրոսը, և նրա հետեից կրկնեցին և մյուս յերկուսը։

— Բարեվ, —պատասխանեց Մինասը, լուրջ, և իրեն արժեքն իմացող մարդու տոնով. —ի՞նչ կա։ Մի բանի վայրկյան Պետրոսը նայում եր Մինասին խոփոռած դեմքով, կասկածոտ հայացքով։

— Մենք յեկել ենք Բենոյի մասին...

— Ի՞նչ կա, — նորից հարցրեց Մինասը, ուղենայով ցույց տալ, թե նրա համար Բենոն փոքրիկ հարց ե.

— Վո՞նց թե ի՞նչ կա. —գու նրան ձերբակալել ես. մենք յեկել ենք պահանջելու, վոր ազատես...

— Բա ինձ ի՞նչի համար են ես գործի վրա դրել, վոր իմ կարդադրությանց մեջ պետք ա խառնվեք։

— Ընկեր Բենոն դնացել ա արիւր մաքրելու, կուլիտի աչքին վարելու, նա մեր մասսաների գործն ա կատարել, իսկ դու դրա համար նրան ձերբակալել ես։

— Յեթե ամեն մարդ իշխանություն բանեցնի, ո՞ւր կգնա. ձեզ հայտնի ա՞, վոր յես ես գյուղի լիազորն եմ, թե չե՞. իսկ եղ. Բենոն դնացել ա առանցի հրամանի, իրանուգլխու գործը սկսել. ստեղ խորհրդային իշխանություն կա՞, թե չե. մի ասեք տեսնեմ... —ավելի համարձակվելով վերջացրեց Մինասը։

— Ընկեր Մինաս, խորհրդային որենքը սոցիալիստական ծրագիրն ա. մենք բոլորս պետք ա շինարարու-

թյուն անենք, իսկ դու շինարար մարդուն բանաբարկում ես...

— Ի՞նչ, դու ծրագիրն ինձանից ավել ես հասկանում, դեռ քու աշկերտին վարժապետություն արա... Բենոն որենքի հակառակ դործ ա լռենել, յես ել նրան պատժել եմ:

— Հիմի քու արածին ի՞նչ անուն տանք. քեզ կոլ-խողի նախագահ են ընտրել, վոր դործն առաջ տանե՞ս, թե դործ անողին պատժես. ինքդ զնաս կուլակների հետ քեթի նստես ու նրանց սրտովն ել անես—կոլխողը կործանես:

— Եդ քո դործը չի, տեղից վեր թռչելով, գրգռված պատասխանեց Մինասը, իմ հաշիվը յես գիշամ. դրա մասին քեզ չեն հարցնում:

Կոմյերիտ Սահակն հուզված շարժումներ եր անում, ուղղում եր խոսակցության մեջ խառնովել, բայց բիճա Ոհանը փեշից քաշում, հետ եր պահում:

— Լա՛վ, յերբ վոր դու եղպես ծրագրին դեմ ես գնում, մենք ել մեր ճամբեն կդռնենք—կդիմենք կենտրոնին. թող դան տեսնեն, ինչպես են մասսաները առվ-վում, կոլխողն ել դեռ չսարքած քանդում են...

— Եդ քու ասած ճամբերը յես արդեն ավարտել եմ... ինձ միևնույն չկարծես...

— Կտեսնենք, ո՞վ ա միևնույն... միայն լավ իմաստա, մեր կոլխողը չես կարող քո համփոփն կուլակներին հետ կուլ տալ—բողազին դեմ կընկնի...

— Կուլակն ել դու յես, աջ թեքումն ել, ոպորաունիտն ել. կոլխողն ել քեզ նմաններն են կործանում, յես

քեզ ցույց կտամ, թե վոնց պետք ե իշխանության հետ խոսես...

— Մենք եստեղ չենք խոսիլ, մենք կխոսենք, վորտեղ ինձ ել, քեզ ել լավ ճանաչում հասկանում են...

— Ուր ուղղում եք գնացեք, ձեռներիցդ բռնող չկա. իսկ յեթե կշարունակեք ձեր «հակա» դործերը, յես ստիպված կլինեմ խիստ միջոցների դիմել...

— Ի՞նչ, եդ վո՞ր որվանից յես «հակա» դառա, դու ախրիվ բարեկամ. չի լի՞նի մի փորձես քո խիստ միջոցները:

— Դուրս գնացեք եստեղից, թե չե ձեզ ել կբանտարկեմ,— պոռաց Մինասը.

— Հը՛, հանգիստ կաց. դեռ Բենոյին մարտի հետո խոսի...

— Սողոմը, տեսնելով, վոր կարող ե ընդհարումը բարդանալ, իսկույն վեր կացավ և Մինասի թեվքից բռնելով, ինչ վոր փախաց: Հետո յել մոտեցավ Պետրոսին ու առաջը կտրեց, ասելով.

— Դե լա՛վ, լավ, չարժի տաքանալ...

Պետրոսի հետ յեկած Ոհան բիճեն նույնպես աշխատում եր հանդուստացնել նրան, ու թեվքից քաշում եր:

— Լավ միտդ պահիր քո խոսքերը, ասաց Պետրոսը, դուքս դնալուց:

— Կդա՛նեմ, քո մարդարիտ խոսքերն ել հետը...

— Կուլակներիդ աչքալիսեք կտաս Բենոյի մասին...

Պետրոսը գնում եր բարձր խոսելով, չկարողանալով հանդատանալ իր հուզմունքից:

Իսկ Մինասը քարտուղարից առավ նրա թամբաքուն,

մի պապերոս վոլորեց ու սկսեց արագ-արագ ծխել, խորը ներս քաշելով ծուխը:

— Հը՛մ, յես ձեր ծաշը կեփեմ, ասաց նա ու դուրս գնաց գրասենյակից:

Երջգործկոմի նախագահը նոր եր վերադարձել միամսյա արձակուրդից, փակվել էր իր առանձնասենյակում ու աչքի յեր անցնում ստացված գրությունները: Նրա ուշադրությունը գրավեցին յերկու ծրար, վորոնցից մեկի վրա գրած էր—«գաղտնի», իսկ մյուսի վրա— «խիստ գաղտնի»:

«Սխտ գաղտնի» Ալեք գյուղի լիազոր Մինասից էր. նա գրում էր.

«Մեր գյուղում մի խումբ մարդիկ հակա յին քարոզում և իշխանության կարգադրությունները խանգարում են: Մաղոյանց Բենոն, Թառյանց Պետրոսը, ու նրանց հետևից քաշված ելեմենտ սարրերը հակա պրոպագանդա յեն անում: Սնդրում ենք խիստ միջոցներ նշանակել և կտրուկ պատիժներ ձեռք առնել վերոհիշյալ անձանց և նրանց թայֆաների անհատ խմբերի մասին, հակառակ դեպքում իշխանությունը կառուվի և ցեցը կտարածվի գյուղում: Ալեք գյուղի լիազոր Մինաս Գառնակերյանց.— քարտուղար՝ Սողոմ Հացուտողյանց»:

Յերկրորդ նամակը հինգ ստորագրությամբ էր, իսկ իր բովանդակությամբ առաջինին հակառակ.

«Ալեք գյուղի Մինաս Գառնակերյանը կոլխոզի նախագահ ա, բայց ընկերներ, պետք է իմանաք, վոր նա մեր կոլխոզնիկ չքավոր գյուղացիներին թեկնածուն չի.— նա հին ութիմ կուլակերի հետ ա նստում վեր կենում,

և մեր կոլեկտիվ մասնաների գործը ուղում ա քանդել: Այս արագակող փաստերից մեր կոլեկտիվ կոլխոզը գրգռվում ա—պատճառն ի՞նչ ա, վոր խորհրդային ծրարները տուժվում ա: Որինակի համար մեր գյուղացի ընկեր Բենո Մաղոյանը դնացել ա արխը մաքրելու, կոլխոզի աշգին վարելու, իսկ լիազոր նախագահ Մինասը կուլակներին սրտին յիզ ա քսել ու ընկեր Բենոյին կալանք ա արել: Սնդրում ենք, ընկեր նախագահ կոլեկտիվ դժով ուշադրություն գրավեք այս հարցի դեմ, թե չե վաղը կաբող ա ծաղել մի կատաստրոֆային պայթյուն, վորի պատասխանատուն կլինի Մինասը: Սնթրվում ենք քննեք գործը—պատճառը ի՞նչ ա, վոր կոլեկտիվը մասնաները տուժվում են»:

Մի թեթև ժողիտ անցավ նախագահի դեմքով նա մակադիրների հասցեյին: Վորպես չրջավայրին ծանոթ մարդ, նա հեշտությամբ պատկերացրեց գյուղի դրությունը, բայց ինքն-այնտեղ չէր յեղել, և գործող անձանց մեջ փոփոխություններ էր նկատում, վորոնք տեղի է յին ունեցել էր բացառություն ժամանակ: Անհրաժեշտ է յին քարտուղարի բացատրությունները:

Նա ձեռքը մեկնեց գեղի Երկտրական դանդի կաձակը, մի քանի անգամ սեղմեց, բայց միշտ մի հետևանք չունեցավ.—զանգը վաղուց էր քնել, յերեկ ղղալով, վոր իրեն չի սաղում ձայն հանել գալստական-գյուղական միջավայրում:

Նա վեր կացավ տեղից ու դուռը բանալով դուրս ելավ: Միջանցքում կանգնած է ցրիչ Վարչամբ:

— Մի Արամին կանչիր,— պատվերեց նախագահը:

Քիչ անց ներս մտավ քարտուղարը, ձեռին մի թղթ-
թապանակ, վորը վերցրել էր հետը, կարծելով, թե
պետի զեկուցի:

— Ընկեր Արամ,— ասաց նախագահը, ծխախոտը
վառելով,— ես քո յերեկոյան արե զեկուցիր, տեսնենք
ի՞նչ ե կատարվել իմ բացակայութեան ժամանակ: Ըն-
կեր Թառայանը շտապով գնաց կենտրոն, չկարողացա
հետը խոսել: Իսկ այժմ զբաղվենք այս նամակներով,—
մի նստիր, կարգա, և պարզիր քո ունեցած տեղեկու-
թյունների համաձայն, թե այս գրությունների տակին
ի՞նչ կա:

Քարտուղարը փորձով հայացքով դիտեց նախագա-
հին, մտածելով— չլինի՞ թե մի բան ե պատահել, վորի
համը ինքն ե պատասխանատուն,— բայց նրա զբաղված
դեմքի վրա,— չեշտակի նայող աչքերում, լայն, փոքր
ինչ ճաղատ ճակատին, վոչ մի փոփոխություն չեր
նկատվում, բացի արձակուրդի հետեւանքով ստացված
թարմությունից: Նա վարանոտ զգացումով վերցրեց
նամակները, բայց կարգալուց հետո կասկածները չքա-
ցան և նրա յերիտասարդ դեմքի ժպտուն արտահայտու-
թյունը նորից վերականգնեց:

— Հը՞, կարգաց՞ր,— ի՞նչ կասես ստարատեղիա-
կան դրության մասին:

— Այստեղ յերկու նամակ ե, յերկու յել թայֆա-
սովրական պատմություն ե մեր գյուղերում...

— Թայֆա՞... Չե՞ս սխալվում. ծանոթ ես այդ
գյուղին:

— Վո՛չ, չեմ յեղել այնտեղ. ճանապարհից դուրս
ե, բայց ստացված տեղեկություններից միշտ այն կարծի-

քի յեմ յեղել, թե այնտեղ գործերը վատ չեն ընթա-
նում:

— Ճամբից դուրս,— աչքից դուրս... սա այն
գյուղը չի՞ վորի անունը գրլ ենք «Աչքաթող»:

— Այո, բայց պետք ե ասեմ, ճիշտ ե, այնտեղ
կուսակցականներ քիչ են, իսկ հիմա յել բջիջը համարյա
ամբողջովին զտված ե, բայց կուլակային խլրտումներ
չեն նկատվել և ընդհանրապես հանիստ գյուղ ե...

— Հենց կասկածելին այդ արտաքին հանգստու-
թյունն ե, վոր կա.— կուլակային հանգստության մեջ
ճանճի բզդոցն ել կլսվի, բայց լավում ե և մի ուրիշ
բզդոց... այդպիսի գյուղերից շատ անգամ դալիս են
ասում— «Դե մենք ուրիշ գեղերի նման չենք— մեր մեջ
բոլորս ել չքավոր ենք ու վոնց վոր մի ընտանիք— են-
պես ենք ասլրում»: Բայց հենց վոր գյուղի խուփը վերց-
նում ես— տեսնում ես տակը հարամիներ են նստած:

Նախագահը վեր կացավ տեղից ու ձեռքերը տու-
ժուրկայի դրպանում դրած սկսեց քայլել նախկին դին-
վորականի կանոնավոր քայլերով:

— Իսկ ի՞նչ յեղավ այն բատրակը, վորն առաջ լի-
ադոր եր և կոլխոզի հիմնադիրը:

— Ընկեր Մարտիրոսը— նա դնաց բանֆակ ուսա-
նելու:

— Իսկ այս նոր լիադորն ի՞չ մարդ ե, յես դրան
բոլորվին չեմ հիշում:

— Դրա մասին ձեր տեղապահ ընկ. Թառայանը
լավ կարծիքներ եր հայտնում...

— Հը՞մ... իմ բացակայութեան ժամանակ
փոփոխություններ են տեղի ունեցել... Ընկեր Թառա-
յանը...

Նա ուղում եր ինչ վոր Կայսրական բան ասի Թա-
ռայանի հասցեյին, վորին տեղափոխել եյին ուրիշ
չրջան, բայց զբուռացաւ, չուզեց քարտուղարի մաս ար-
տահայտվել նրա մասին:

Դե, իհարկե, ինչպես ընկ. Թառայանը կարգադ-
րում եր, աջնպես ել ընթանում եյին զործերը, — ասաց
քարտուղարը, կործեն արդարանալով իր վրա յեղած
կասկածներէից:

«Պետք ե ստուգել», — մտածում եր նախագահը
քայլելով. — «Գուցե ոգտվելով իմ բացակայութեանից,
եմ տխրերը նորից սկսել են իրենց խնորհներն իմ
դեմ»...

Բայց այդ միտքն իսկույն թողեց, աչքի առաջ ու-
նենալով, վոր մի քանի խառնակիչ աշխատակիցներ
արդեն տեղափոխված եյին հարեան չրջործկոմները:

— Այ՛ — ասաց նախագահը, կարծես փակելով իր
ներքին մտքերի դուռը. — այդպես ուրեմն, ի՞նչ ե ասում
ստրատեղիական գրութեանը...

— Ինձ թվում ե, — շարունակեց նա, — վոր կարասի
մեջ մուկն ե ընկել, — նրա հոտն ե դալիս... Համենայն
դեպս պետք ե գնալ այդ գյուղը և անձամբ ստուգել:
Վաղվան համար կպատիլրես, վոր ձին պատրաստեն,
իսկ յերեկոյան կգաս գեկուցման. լա՛վ:

— Լա՛վ:

Քարտուղարը դուրս գնաց, իսկ նախագահը շարու-
նակեց գրութեաններ ընթերցումը:

Դեպքի հետևյալ առավոտը Մինասը զարթնեց հան-
կարծակի, կարծես մեկը նրան հիշեցրեց ինչ վոր կարե-

վոր, մոռացված բան — Բենոյի ձերբակալելը: Նրա ա-
ռաջ պատկերացան իր արածի հետեանքներն ու հա-
մակեցին նրան վախով:

«Քթիցս կհանեն, դուրս կվռնեն, թե վոր դրանից
վասն ել չանեն», — մտածում եր նա. — «պետք ա են
մարդուն ապատեն, ծուռը չափեմ, ու ենպես անեմ, վոր
մոռացվի, գնա, մթամ իսկի չի յել պատահել...»

Սաթից քանի շուտ պրծնի, ենքան լա՛վ ե, բայց վոր
եսոր աղատի Բենոյին, ինչ կասեն, — կասեն վախեց, եւ-
դուր շուտ արձակեց, ու դրա վրա յել յերես կառնեն,
իրեն տակը կփորեն...

Այս տատանումներն մեջ Մինասը դուրս յեկավ
անից, մի քանի րոպե կանգ առավ դավթում, ու քայլերն
ուղղեց նեղ փողոցն ի վեր — դեպի Սոաքելի տունը:

Սոաքելը «Հին դաստի» կամ կուլակների խորհրդա-
տուն եր: Սոաքներում նա գյուղի «մատով հաշված»
իշխաններէից եր, և այժմ ել դեռ պահում եր իր դիրքը, —
իր նմանների չրջանում: Յածրահասակ հեռապետական
խոշոր դիմագծերով, յերկար, ալեհեր միրուքով, մա-
նավանդ իր լուրջ ու խոժոռած տեսքով նա դեռ վորոջ
պատկառանք եր ներշնչում, իր դաստալի անդամներին,
թեպետ նոր ժամանակն արդեն դրել եր իր դրոշմը, —
մաղձոտել գեղնացրել եր աչքերը, ջղային, դադաղած
կնճիւղներով պատել դեմքն, ու կասկածատ, վախկոտ
դարձրել հայացքը: Պայլում եր ծանր, ասես մտածված
ու չափված քայլերով: Սոսում եր յերկար պառկանե-
րով, մատներով մորուքը շոյում, և դրանով ավելի յեր
գորացնում իր խելոք մարդու հոշակը:

Փավթում շունը թեթեւ հաջաց: Դուրս յեկավ գլու-

խը փաթաթած մի կին, ու Մինասի հարցին պատասխանեց զլխի շարժումով, թե Առաքելը տանն է:

— Բարի աջողում:

— Աստծու բարին. նստիր Մինաս, ախչի, մի մուծաքս բեր:

— Առաքել ապի, վո՞նց ես...

— Եհ, մեզ ել կատեն վո՞նց ես... Ընկել ենք սանդերքի ունին ու մի գլուխ դղվում ենք, հա՞ դղվում...

— Առաքել ապի, յեկել եմ քեզից խորհուրդ հարցնեմ:

— Եդ վո՞նց ա, իմ խորհուրդը պետքն ե գալիս. հիմի ջահեղներն են խորհուրդն ել, Սողոմոնի իմաստությունն ել:

— Դե քեզ ել հայտնի ա, վոր յես եդ ջահեղ-ջուհուլի ճամբին չեմ: Ենպես եմ շանց տալիս երեսանց, միթամ նրանց կողմն եմ, բայց մտքինս են ա, վոր մեր դեղի պատվավոր մարդկանց թշնամու ձեռից ազատեմ: Են ել քեզ հայտնի ա, Առաքել ապի, կոլխողի մատին խորհուրդ արինք, առինք,—քանի վոր եդ կոլխող աած ցավը մեզ մոտ ել ա դալու, պետք ե մեջը մեր մարդն ունենանք, վոր գործը քանդի, իսկ թե բան ա, չկարողանա—գոնյա ձգձգի, հարամ անի: Դե յես ել հենց եդ ճամբով եյի տանում, բայց են չուն Բենոն մեր բանը ծոց. լսած կլես, նրան բանտարկել եմ: Միտքս են եր, վոր յերեք որ պահեմ լավ խեղճացնեմ, համ ել ուրիշներին խրատ ըլի,—իմանան, վոր յես եմ ըստեղ տերն ու տիրականը: Բայց դե ժամանակն ուրիշ ա,—պղտոր ա, չես իմանում մեջն ի՞նչ կա. աստվտը վեր կացա, ասի դնամ Առաքել ապի մոտ խորհուրդ անեմ...

Առաքելն ըստ իր սովորության իսկույն չպատաս-

խանեց. նա լուռ շոյում եր իր փառահեղ մորուքը, կարծես նրանից պատասխան եր ուղում:

— Գիտես ի՞նչ կա, Մինաս, բանն անելը չի, բանը պըտակելն ա: Թե ինձ հհարցնես, եդ Մաղոյենց դյառդին վոչ թե իրեք որով, մի տարով պետք ա փթացնես: Բայց դե ես ժամանակին գործը կարող ա ենպես շուտ գալ, վոր սաղ մեր հին դաստեն եդ մի քոսոտ Բենոյի տակը մնա, չունքի վոր նրա յետևը հաղար գլխանի իշխանություն կա... Հիմի ասելս ի՞նչ ա,—քննությունն ա ըլելու, թքածը լիղելու ա դառնալու,—լավն են կլինի, հանգամանքին մտիկ անես, շատ հեռու չգնաս...

— Շատ դրուստ ես ասում, Առաքել ապի, պետք ա հանգամանքին մտիկ անել, բայց ախր շատ են դադում մարդու յե՞, վո՞նց դիմանա: Են որը, վոր ես բանը պատահեց,—քեզանից ի՞նչ թագցնեմ,—մի քիչ քեֆով եյի, բայց ի՞նչ ասեմ—ես բոպեյիս ել ըլեք, ելի չեյի համբերիլ: Եդ մուռտաուը հենց իմանաս շան պես հոտն առել ա, մտքինս իմացել ա ու գործն սկսել: Հիմի վո՞նց չձխլես դրան, վոր վեր ընկնի, ձենը կտրի:

Առաքելն ախանջը կախ լսում եր, ու մատներով չըփում մորուքը:

— Գիտամ, դիտամ Մինաս. դժար տեղն ես ընկել, պահես Բենոյին—վայ ա, շուտ բաց թողնես—ելի վայ ա, պետք ա ենպես անես, վոր վոչ խորովածն երվի, վոչ չամփուրը...

— Խեղճ խոսք ես ասում, Առաքել ապի. յես ել հենց հանգամանքին եմ մտիկ տալիս: Ես արանքումը մեր գործն աջողակ ա. դեղումը նրանցից ել մարդ չի մնացել. բլի՛քը վոնդել են, կոմսոմոլի դյաղեքը դեռ խոխացել:

են, մնում են ես քյասիր, թողոտ կոխոգնիկները, աստծով սրանցից ել կաղատվենք:

Առաքելը վերցրեց տերոգործյան ու հասիկ-հատիկ դցում եր, հետն ել գլուխը շարժում:—«Թեթե աս, բլլբլացնում աս, ամեն հովից ժաժ աս դալիս,—մտածում եր նա Մինասի մասին—«սրանից ել բան չի դուրս գալ»...

— Ե՛հ Մինաս, ասաց նա—քաղցր խոսքդ անպակաս ըլի. յերանի թե քո աստծով ըլի. համա հախատալու հարաքյաթ ել չի մնացել.—դե հաղար գլխից վար մինը, թեկուզ յերեւոսը կտրես—դրանով բան կլինի. Զհան նամը, թեկուզ են մեծ բողն ել նրանց ըլի, են արտատառեղերն ել, վախում եմ եզուց ել դան թե—են ձեր լավ հողերը, ձեր ջաղացը տվեք կոլխոգին... մենք վոր կանք,—թալակ ընկած մկներ ենք, ինչքան եք դես դեն վալվզենք ելի վերջը թալակի մեջ ենք...

Դուրսը շուրը հաջաց: Առաքելը կասկածոտ հայացքով նայեց դուռն կողմը:

— Ախլի մի տես ո՞վ աս, դիմեց նա իր թոռանը:

Բայց մինչև աղջկա գնալը ներս մտան յերկու դյուդացի.—մեկը Ոսեփն եր, բարձրահասակ, հաստամարմին, մյուսը,—Պողոսը, նիհար, դուրս ցցված տափակ դեմքով, ու մանր մարաղ արած, աչքերով:

Ոսեփն իր վաղեմի քաղքի ձեռի չերքեղքի չուխան եր հոգած, ու գլխին ել, նույնպես քաղքից բերած մորթե գլխարկը. յերկուսն ել բավական մաշված էյին, բայց ինքը համարյա չեր նկատում: Նա ըստ իր սովորության—ներս մտավ ձախ ձեռքը մեջքին դրած, ու շողորություն չդարձնելով շան վրա, վորի մեղմ բնավորությանն արդեն ծանոթ եր:

— Բարի աջողում Առաքել, քեզ ել հետը, Մինաս:

— Ա՛յ աստծու բարին.—համեցեք նստեցեք թախտին:

— Ել ի՞նչ նստենք.—ասաց Ոսեփը.—յես վոաղում եմ: Առաքել ապի, քլունդ ունե՞ս:

— Ունեմ, համա տղես տարել աս:

— Ե՛հ ավստոս:

— Ի՞նչի համար ես ուզում:

— Ի՞նչի համար... դրուստն ասե՞մ... ուզում եմ դոմիս յետեի պատը քանդեմ, վոր եղուց-եղոր կոլխոգի ճանկը չընկնի...

— Վախիլ մի, յես չեմ թողնի,—ասաց Մինասը:

— Սաղ ըլես, դիտեմ, վոր սարի նման կաղնած ես. համա դե բանա ելի, պատահմունքի առաջն առնում եմ... Մինաս, մի մի ես մարդուն մտիկ արա,—ասաց նա, ցույց տալով իր հետ յեկած Պողոսին,—մի պուճուր, ացույց տալով իր հետ յեկած Պողոսին,—մի պուճուր, ացույց տալով իր հետ յեկած Պողոսին, նախդուվ խեղդեցին, փակել տվին. հիմի ել տղի անուշով աս խանութը, ենքան նախդ են դրել, վոր հավիտյան տակից չի դուրս գալ:

Պողոսը կանգնել եր իր յուզոտված, կեղտոտ վերարկվի մեջ, խեղճացած, հիվանդ հավի նման թմրած:

— Հա, մի բան կանենք,—ասաց Մինասը, ուղեհալով ցույց տալով ինքը շատ բաներ կարող ե «դրստել»:

— Մինաս, Պողոսը քեզ եր ման գալիս, դե ետադտավ, ինչ վոր անելու աս, կանես: Մի ուրիշ բան ել կա—ըստ մի խաբար իմացա—ասում են մեր հողերը կոլխոգին են տալու. դրուստ ա՞...

— Արխային կաց—ասաց Մինասը,—յես կթողնե՞մ... բա ի՞նչի համար եմ կոլխոգ մտել...

— Բենոյին ի՞նչ արիր:

— Նստած աս:

— Մ'յ յես դրա շուն հերն անիծեմ. մի լավ նստա-
ցրու, թող փթի...

— Ձե, Ոսեի, մի դուրիլ, — մեջ մտալ Առաքելը, փե-
տը վոր շատ կռացնես կկոտորի...

— Ե՛հ, շատ վախելն ել մի բան չի. — մեկ ա մինչև
դրանց հոտը չկտրի, մենք որ չենք տեսնելու: Մինաս,
ախր մի հավաքվենք, խելք-խելքի տանք...

Դրսում շունը նորից հաջաց:

— Ախի, — ասաց Առաքելը, այս անգամ բոլորովին
անհանգստացալ իր տան անսպասելի «Ժողովի» պատ-
ճառով:

Աղջիկն առանց ասելու դուրս թռալ ա. քիչ հետո
ներս յեկալ մի յերկտասարդ կատարածվի հետ:

— Մինաս, չըջգործկոմի նախադահն եկել ա, քեդ
վռադ կանչում ա, — ասաց կատարածուն — նախկին բա-
րակը, — աչքի տակով հեգնորեն դիտելով Ժողովվածնե-
րին:

Մինասը վեր թռալ տեղից ուրախացած. — «ա՛յ թե
գորավոր եր իմ «խիստ դազանի դրությունը», — մտա-
ծում եր նա. — «դե հիմի կտեսնեք, վո՞նց կանի ձեր դա-
տաստանը, ձեր թողը կկտրցնի եստեղից...

— Դու գնա, յես կգամ, — ասաց նա, ցանկանալով
իր դիրքը ծանր պահել:

— Ձե, նախադան ասեց — անպատճառ հետդ կբե-
րես...

Մինասի յերեսը մթնեց. — «ի՛նչի պետք ա եղպես
բան ասեր — մտածում եր նա. — վայ թե նրանք են բերել
տվել, նախադահն, նրանց դանդառով ա յեկել... Հան-
կարծ հիշեց, վոր Բենոն դեռ արձակված չի, և ո՞վ դի-

տա-կարելի յե նախադահն ուրիշ աչքով նայի այդ բանի
վրա...

Ու անկամ քայլերով նա գնաց կատարածվի հետ:
Ոսեին ու Պողոսը խելույն հեռացան, իսկ Առաքել ապին
սկսեց ջղայնորեն արագ-արագ ձգել տերոգորմիայի հա-
տիկները, վախից «անուն հոր» կրկնելով մտքում:

Մինասը գնում եր դադաղած, կալանավորի նման:
Նա իրեն վիրավորված եր զգում նախադահն խոսքե-
րից — թե «անպատճառ կբերես հետդ», և լավ բան չէր
սպասում նրա այդ «հրամայողական» վերաբերմունքից:

— Վո՞րտեղ ա նախադահն, — հարցրեց նա կատա-
րածվին:

— Պետրոսանց տանը:

«Նախադահն տակը լցրած կլեն» — անցավ նրա
մտքով, — գոնյա արձակած ըլեյին Բենոյին...

Վարանոտ քայլերով նա ներս մտալ Պետրոսենց
տունը: Նախադահն մոտ եյին բացի Պետրոսից, կոխո-
ղի անդամներից յերեք հոգի: Բոլորի դեմքերից նկատ-
վում եր, վոր քիչ առաջ տաք խոսակցություն ե տեղի
ունեցել, իսկ հանկարծ լռելուց Մինասը յեղրակացրեց,
վոր խոսքն իր մասին ե յեղել:

Նա մոտ գնաց չըջգործկոմի նախադահին ու ձեռք
տվեց:

— Բարով եք յեկել, — ասաց նա, հագիվ դուրսելով
իր շիրթությունը:

— Բարեւ, — կես բերան պատասխանեց նախադահն:

— Գնանք մեր տունն, — հանգստացեք:

— Վոչ, յես շտապում եմ — գործ շատ կա...

«Նա ել լավ նշան չի... շուտ են տվել իրանց կողմը» :
Նա նստեց թախտի վրա, սպասելով նախագահի
խոսքին : Տիրեց բուսեյաչափ լուռություն :

— Ընկեր Մինաս, — ասաց նախագահը. — յես յեկել
եմ ծանոթանալու ձեր գյուղի աշխատանքներին. կան
մի շարք հարցեր. — յես սկսում եմ առաջինից. — ճի՞շտ
է, վոր դուք բանտարկել եք կոլխոզի անդամ Բենոյին :

— Այո, պատասխանեց Մինասը ընկճված ձայնով :
Նրան հուզում էր մանավանդ այն հանգամանքը,
վոր «բացատրությունը» տեղի յեր ունենում իր ատելի
Պետրոսի մոտ :

— Դուք այժմ և լիազոր եք, և կոլխոզի նախագահ :

— Այո :

— Դա թյուրիմացություն է. դուք չեք կարող միա-
ժամանակ լինել և՛ այս, և՛ այն :

— Ի՞նչ կոլխոզի նախագահ, — մեջ ընկավ Պետ-
րոսը. — ընկեր Մարտինն եր մեր նախագահը. նրան հե-
ռադրով կանչել եյին բանֆակ, շտապով գնաց, սա ել
մեզանից թագուն հավաքել ա կոլխոզի անդիտակից
անդամներին ու իրեն ընտրել տվել :

— Ի՞նչ ես ստեր հնարում, ո՞վ կա հավատացողը —
վրա ընկավ Մինասը :

— Սաղ գեղը, բացի քո համբարներից :

— Հա կտեսնես...

Կտեսնեմ քեզ...

— Սպասեք ընկերներ, — զարուհակեց նախագահը.
դուք ի՞նչ պատճառով եք կալանքի յենթարկել ընկեր
Բենոյին :

— Նա առանցի կարգադրության գնացել էր գործն
սկսել :

— Իսկ ձեր-իբրե կոլխոզի նախագահ — պարտա-
կանությունն է — դործն առաջ տանե՞լ, թե՞ չէ :

— Իհարկե, յես միշտ առաջ եմ տանում շինարա-
րությունը... յես կոլեկտիվ գործի համար եմ...

— Ընկեր Մինաս, այսքանը կասեմ, — վոր կալան-
քի յենթարկելով կոլխոզի անդամին միայն այն պատ-
ճառով, վոր նա ուզեցել է աշխատանքներն արագաց-
նել, — դուք դրանով վարվել եք մեր կոլխոզային ծրա-
դրի հակառակ : Թե ի՞նչն էր ձեզ դրեկ այդպիսի բան
անելու, — այդ բնք կընենք հետո, իսկ այժմ նախ և
առաջ պետք է անմիջապես կարգադրեք, վոր ազատեն
ընկեր Բենոյին : Յեթե նա խախտել է աշխատանքային
դիպելայինը, դրա դեմ կարելի յեր ուրիշ միջոցներ
գործադրել :

Մինասը կարմրեց, ու ամոթից չեր իմանում ի՞նչ
ասի : Նա չեր սպասում, վոր հարցն այդ ծայրից կսկսվի :

— Դե յես կկարգադրեմ... ասաց նա չփոթվելով, —
միայն խնդրվում եմ դուք ձեր կողմից... Ննպես վոր
իշխանություն հակառակ բաներ չանեն...

— Ուրեմն ա՛յդպես... ասաց նախագահը վճռական
ոտնով, ուզենալով հասկացնել Մինասին, վոր իր վճիռը
վերջնական է :

Մինասն իրեն կորցրած, դուրս յեկավ սենյակից —
կարգադրություն անելու Բենոյին ազատելու մասին :

— Ուրեմն ընկերներ, — ասաց նախագահը նրա
գնալուց հետո, — ստրատեգիական դրությունը պարզ
է...

—Ի՞նչ դրուժյուն առացի՞ք, ընկեր Սարգիս,—
խոսքը կտրեց Պետրոսը:

—Վռչինչ,—ժպտաց նախազահը—ուզում եմ
ասել. դրուժյունը ձեր դյուզում ինձ համար պարզ է,
այն բոլորից հետո, ինչ վոր դուք ինձ պատմեցիք:
Կուլակները, ոգովել են խառն դրուժյունից, յերբ թու
լացել եր դյուզի ղեկավարությունը: Մինասը ղիմակ
է դրել դեմքին, մոտ բարեկամ ձեւացրել, ու ներս
սարդել մեր շարքերը, բայց ցշուտով այդ ղիմակը պա-
տավեց. դեռ վուտը չամբացրած—քարին դեմ ընկավ:
Պարզ է, վոր կարող ենք հարց դնել, նրան մեր շար-
քերից հեռացնել, իսկ այժմ անցնենք դործնական խըն-
դիրներին—մենք պետք է անպայման վաղը սկսենք
թե աբխի մաքրելը, և թե կոլխոզի աշխատանքները...

Պետրոսը մոտեցավ նախազահին և սկսեց փոփոխ
նրա ականջին Մինասին հեռացնելու մասին: Նախա-
զահը գլխի շարժումով համաձայնության նշան եր
տալիս:

Դուռը բացվեց և ներս մտավ Բենոն, իսկ նրա յե-
տեվից Մինասը:

Իսրավ ձեզ,—ասաց Բենոն, դեմքը խոթուած,
ու լուռ կանգնեց:

—Ընկեր Բենո, բարե. շատ ցավում եմ, վոր ձեզ
հետ այդպես են վազվել. ձեր դործն առանձին քննու-
թյան էղնենք. նստեցե՛ք, մենք խոսում ենք զարնաեա-
լին աշխատանքներն սկսելու մասին:

—Ձե՛, ընկեր նախազահ, յես չեմ նստիլ զատա-
կարգային թշնամու մոտ, նրա հետ խորհուրդ չեմ
անիլ:

—Ո՞վ է ետեղ զատակարգային թշնամին,—
հարցրեց նախազահը, թեպետ գիտեր, թե ո՞ւմ է ակ-
նարկում Բենոն:

—Ա՛յ սա յա,—ասաց նա—ձեռքով ցույց տալով
Մինասին:

—Դատակարգային թշնամի ել ես, հակա ել ես.
դո՛ւ ես մեր դեղի քանդողը,—վրա տվեց Մինասը:

—Ա՛յ, ետը կերեա, ո՞վ ա կուլակների հետ մեր
ընկերների աշխատանքը կործանում: Մենք քո յերեսը
ետը կսարգենք...

—Դու քո յերեսը սարգ արա. դո՛ւ յես մեր խոր-
հրդային կարգերը խանգարում, ինքնազուլի իշխա-
նություն ես բանացնում:

—Վերջդ մոտեցել ա, լեզվիդ ես զու տալիս. բայց
դե դուրս չի դնալ ասածդ,—տակը շատ ա թաց...

—Ի՞նչ ես բերանդ շաղ տալիս:—Ես մարդը յեկել
ա շրջանից, վոր քու ակել—սակաս խոսքերը լսի՞...

—Ձե, ներողություն կանես, սա յեկել ա, վոր
քեզ պես յերկու յերեսանի թշնամուն մեր միջիցը հա-
նի... Բա ի՞նչ էյիր կարծում—մեր ընկերները մեռած
ե՞ն...

—Ընկեր նախազահ շատ լավ ա հասկանում, թե
ո՞վ ա խառնակիչը:

—Խառնակի՞չը,—հա յես ձեզպեսների խառնակիչն
եմ. դու հենց իմանում էյիր խորհրդային իշխանությու-
նը վերջացա՞վ. չե՛ շատ սխալ ես...

—Ընկերներ, յես առաջարկում եմ վերջ տալ
մասնավոր խոսակցություններին,—միջամտեց նախա-
զահը:

Յերկուսն ել լռեցին: Մինասը սիրտ առավ, կար-

ծելով, թե նախագահը նկատողութիւնն է անում միայն
Բենոյին: Նա ուզում էր նորից առաջարկել նրան—գալ
իրենց տուն, «հանգստանալու» (նա արդեն տանը պատ-
վիրել էր ճաշ պատրաստել), բայց այդ բողոքին դու-
ռը բացվեց և ներս նայեց իր քարտուղար Սողոմը,
իսկ նրա յետևից նախկին խանութպան Պողոսը:

Մինասը շտապով դուրս յեկավ, վորպեսզի նախա-
գահի ականջը չընկնի, թե ինքն ողնում է մասնավոր
խանութպանին:

—Ի՞նչ ես հետեւիցս ման գալիս, չարացավ, նա Սո-
ղոմի վրա,—տեսնում ես դորձ ունեմ, կենդրոնից
մարդ ա յեկել...

—Հա, յես չեի խմանում...հնարեց Սողոմը:

Մինասի դուրս գնալուց հետո նախագահը նորից
չարուհակեց:

—Ընկերներ, ուրեմն,—կրկնում էմ—առաջար-
կում եմ վաղն անմիջապէս սկսել արխի մաքրելը և
կոլխոզի աշխատանքները. դուք այսոր յերեկոյան կգը-
նեք այս հարցը կոխողի ժողովում և ինձ կհայտնեք:
Համաձայն ե՞ք:

—Համաձայն ենք, ասացին բոլորը:

—Այնուհետև անհրաժեշտ է ընտրել մի ղեկավար
վաղվա աշխատանքների համար.—յես առաջարկում
եմ ընկեր Բենոյին, դեմ վոչ վաճ չկա՞—Ուրեմն, ըն-
դունվում է: Գործը պետք է կաղմակերպել խիստ դիս-
ցիպլինար կարգով. այժմյանից պիտի հրահանգել, վոր
իմացնեն աշխատավորներին:

—Խնդրում եմ դուք կարգադրեք,—ասաց Բենոն,—
Մինասը կարող է մեր գործը տապալել:

—Լա՛վ. այդպես էլ կանեմ: Ընկերներ, ինչ վերա-

բերվում է մյուս խնդիրներին—բջիջի վերականգնման,
և առհասարակ ղեկավարման,—հետո Մինասի հար-
ցին—դրանք կդնան շրջկամի գծով:

—Ընկերներ, յես առաջարկում եմ հենց հիմա դը-
նենք նրան հեռացնելու հարցը,—նորից առաջարկեց Բե-
նոն.—վաղվա աշխատանքների ժամանակ յեթե նա
ելի լիազոր, կամ կոլխոզի նախագահ մնա, յես ինձ
մեռած կհամարեմ...

—Բայց դրա համար պիտի ժողովներ անել, իսկ
դա ժամանակ է պահանջում:

—Ինչո՞ւ, հենց վաղը աշխատանքներից առաջ կա-
րելի յե միտինգ անել, և այդ հարցը դնել:

—Աշխատանքից առաջ խոսելը լավ բան չի: Դուք
կարող եք այս յերկու կոլխոզի անդամները ժողով հրա-
վիրել և նրան կոլխոզից հեռացնելու հարցը դնել: Ու-
րեմն, ընկերներ, վերջացնենք. կարծում եմ, վաղը առա-
վոտ մենք կլինենք արդեն աշխատանքի վայրում...

—Հա՛, հա՛ կլինենք անպատճառ, ասացին բոլորը:



Հարսանիքի իրարանցում էր տիրում արխի յերկա-
րությամբ, սկսած կոլխոզի այգուց: Բահերը ձեռքին
չարվել էյին դյուղացիները: Կոլխոզիկների խումբն այ-
դում վար էր անում: Զուռնան նվագում էր «կոխի» յե-
ղանակը, վորը պարի նման կռներն էր ընկնում, աշխու-
ժացնում աշխատանքը: Կարծես մեկ մեկու հետ մրցման
մոտա՞—բոլորը յեռանդով մաքրում էյին արխը, հողի սև
ձմբերով բարձրացնելով նրա ափերը:

Կուլակներին դատել էյին ընդհանուրից, ու ամեն

մեկին դատավորել վորոշ տարածութեան վրա, ամեն մեկին իրեն բաժինը տվել,—ինչպես ասում եյին—անհատական տուրք եյին նշանակել—խիկ նրանց կառավարիչ եյին դրել Մինասին:

Շրջագործկոմի նախագահը կանգնած եր բենոյի հետ, կոլխոզի այգում: Նրանց մոտեցավ գյուղի դարբինը, յերկու բահ ձեռքին:

—Համեցեք, հընգեր, ես բահն ել քեզ համար եմ բերել,—ասաց դարբինը.—ձեռքդ միշտ շինարար ըլի. իսկ ովոր ես կոլլեկտական գործին հակառակ աս, թող նա չքվի, հեռանա մեզանից:—

—Շնորհակալ եմ, ընկեր, կաշխատեմ լավ բանել,—պատասխանեց նախագահը, ընդունելով բահը:

Դիմացից,—արխի ափին կանգնած կոմյերիտը, վորը լսում եր այդ խոսակցությունը, ձայն տվեց:

—Ա՛յ դու կեղծավոր դարբին.—դուրսը քահանա, տանը սատանա. քեզ ել հարկավոր եր կուլակների հետ աշխատեցնել: Ա՛յ թե դուփում ես ե. մի ասեղի չափ բան ես շինում, մի տուն փող ես ուզում:

—Բալես, սուս կաց, հարսանիքին հաշիվ—հուջաթ չեն անիլ. հիմի ել ես ամի շարաթ աս, արտեղ ենք դառել, ել ի՞նչ ես ուզում:

—Ի՞նչ արտեղ, հավաքել ես բարեկամներիդ, թե միամտ արտեղ աս...

—Բալես, քու հերը սուս ու փուս մարդ եր, դու եղ ո՞ւմ կողմն ես դցել:

Ասաց ու անախորժ խոսակցությունից հեռացավ:

Նախագահը բահը հրացանի նման ուսին դրած, բենոյի հետ անցավ արխի ափով. ամեն տեղ նրանց հանդիպում եյին «կեցցեներով». ցնծումի մի ալիք անցավ աչ-

խատողների մի ծայրից մյուսը: Յերբ նրանք մոտեցան կուլակների շարքին, Մինասը բահի վրա հենված, գլխիկոր կանգնած եր արխի մոտ:

—Ընկեր նախագահ, ասաց բենոն,—են որը, վասիս յես յեկել եյի եստեղ աշխատելու, Մինասն ինձ ասում եր—դու քանի՞ գլխանի յես, վոր եստեղ բանում ես. հիմի ձեզ եմ հարցնում—յես ի՞նչ ասեմ—քա՞նի գլխանի յեմ:

—Հիմի հաղար գլխանի յես, ընկեր բենո:

Մինասը աչքի տակով խեթ նայեց բենոյի վրա, բայց վռչինչ չասաց:

Նրանք հետ դարձան նույն շարքերով, նույն ցնծադին կեցցեների միջով ու մոտեցան կոլիպների կենտրին:

—Ընկեր նախագահ, եսոր մեր կոլխոզին տասը հոգի անդամադրվեցին, ասաց Պետրոսը:

—Ընկերներ, դուք պետք ե շարունակ ալեկացնեք ձեր անդամների թիվը և աշխատանքը կանոնավորեք, դուք պետք ե արդարացնեք մեր ծրագրերները...

—Միշտ պատրաստ, ձայն տվին բոլորը:

Նախագահը սկսեց բահով աշխատել նրանց հետ. բենոն հետևեց նրան:

—Արա բե՛նո, հարցրեց բարձր ձայնով Պետրոսը:

—Ի՞նչ աս:

—Արա վոր Մինասը քեզ են որը աշխատելիս տեսավ, ի՞նչ ասեց:

—Ասեց,—քա՞նի գլխանի յես, վոր եստեղ աշխատում ես:

—Բա դու ի՞նչ ասիր:

—Ասի դնա խալխին հարցրու: Հիմի նախագահն առաւ ա—հադար գլխանի յես:—

—Հազար—ա՛յ կեցցե մեր Բենոն:

—Կեցցե՛, կեցցե՛, կրկնեցին են մյուսները:

Զուռնան նվագում էր, ժամանակ առ ժամանակ տեղը փոխելով: Դարբինը, վոր մի քիչ խմած էր, ինքնա—կոչ խրախուսողի գերն իր վրա վերցրել: Նկատելով յերկու յերիասարդ, վորոնք «կոխի» յեղանակից վողե—վորված դուրս են յեկել շարքից ու կոխ բռնել, դարբինը լասի կոթով թեթեւ խիեց նրանց ասելով.

—Ա՛յ անպիտաններ. ես ա ձեր աշխատելը. կորեք, արիւր մտեք:

Տղաները յենթարկվելով նրա «հրամանին» արխն են մտնում: Դարբինը անցնում է առաջ, խրախուսելով ա—մենքին.

—Ա՛յ տղերք ջան, ա՛յ դռնադներ, ով լավ աշխատի, նրան սիրուն հարս կընկնի:

—Եղ ի՞նչ ասացիր ուստա, մեկ ել առա, —հարցրեց ջահելներէց մեկը:

—Հը, քեֆդ—եկա՞վ. աճօթ քեզ, առանց կաշառքի չես բանում...:

Տղաները ծիծաղեցին, իսկ դարբինը ինքն ել սկսեց աշխատել:

Նախագահը կողքոգնիկներէից անցավ արխը, իսկ Բե—նոն նորից հետ ու առաջ էր գնում, շարքերի ուղղու—թյամբ: Սմեն տեղ աշխատանքը յետուն թափով շարու—նակվում էր: Յերբ հետ դառնալիս նա նորից յերեւոյաց, Պետրոսը հեռվից ձայն տվեց.

—Հե՛յ Բենո, հե՛յ...

—Հե՛յ, —պատասխանեց Բենոն:

—Այրա քանի՞ գլխանի ես:

—Հա՛ղար, հա՛ղար գլխանի յեմ, եհե՛յ...

Ծիծաղում էր Պետրոսը, ծիծաղում է յին կողքոգ—նիկները, ու նրա յետանդ առած—ավելի սլինդ խփում վոտներով բահի թափչակին:

Բենոն ժպտում էր խոշոր կնճիռներով, ու զարմա—նում, թե ես վո՞նց յեղավ, ես վո՞նց չուռ յեկավ ամեն ինչ...

Ու չգիտեր Բենոն, վոր եղորվանից նրան կաշելու յեր մի նոր անուն—«Հազար գլխանի»...

1931.

Չ Ե Մ Ք Ի Ն

Մեկանը դուրս յեկավ զավառական Չեկայի շենքից ու վարանոտ քայլերով իջավ սանդուխդներից, կարծես զարմանալով, վոր ազատ ե թողնված:

Մոտ մի ժամ նա ներսն եր, ու նստած նախասենյակի սլառուհանի առաջ, նայում եր դեպի բակը: Դուրսն աչունքիս պայծառ, մեղմ ուր եր: Առավոտյան թարմ, գուրգուրող արեւը, ջինջ կախուտակ յերկինքը, փողոցում խաղացող յերեսանների զիւ ձայները,—ամեն ինչ հուսադրում, ուրախացնում եր. սակայն Մեկանի յերեւակայության մեջ այս բոլորն ասես մի ընդհանուր հուզարկավորություն եր, ու ամեն մի ձայն հնչում եր վորոյես մահվան տխուր մեղեդի:

Նրան թվում եր, թե իրեն այլևս դուրս չեն թողնելու, իսկ հետո՞... ո՞վ գիտե... մտածում եր նա, չե՞ վոր հեղափոխության այս առաջին որերում ամեն ինչ կատարվում ե շտապ, պատերազմական կարգով. կարող ե պատահել, վոր իր մասին յեղած կասկածը փոխվի մեղադրանքի... կամ գուցե գործի մեջ կա մի «հրեշավոր» մատնություն, վորից ազատվելու հնար չի գտնվիլ...

Վորքան ել նա աշխատում եր տալ իր մոռյլ մըտքերը, համոզում եր ինքն իրեն, վոր վոչ մի արատաւորող բան չի տրել, բայց չեր հաջողվում.—հոռետես

զգացումների անխիղ նորից պտտվում եր ու խլացնում նրա գիտակցությունը:

Բայց ահա նրան կանչեցին հարցաքննության ու մի քանի բոպեյից հետո խորհրդավոր, մռայլ քողն իջավ նրա աչքերից: Այն հարցերը, վոր առաջարկեց քննիչը, վերաբերում էին գլխավորապես պարենավորման բաժնի յերկու աշխատակիցներին, վորոնց վրա լուրջ մեղադրանքներ կային (նրանք արդեն կալանավորված էին): Իսկ իրեն, Մեկանին, վերաբերող փաստերը աննշան ե—ինչ իրեն, Մեկանին, վերաբերող փաստերը աննշան ե—ինչ յերեւ առկամ նա լաց եր թողել մթերքներ վարելի բերանացի կարգադրությամբ, այն ել փոքր քանակով:

Յերբ հարցաքննությունը վերջացավ և Մեկանը շարժվեց դեպի մուտքը, նա զարմանք զգաց, վոր գործն այսպես ընթացք ստացավ:

Անցնելով վերջին սահակի մոտից, Մեկանն ուրախ, թեթե քայլեց փողոցով: Նա այժմ աղատ եր, կարող եր վերադառնալ իր աշխատանքին—պարենավորման բաժինը, բայց կարիք եր զգում միայնության—ինքն իրեն հաշիվ տալու իր կյանքի այս տարորինակ դեպքի մասին: Յով աննկատելի կերպով իր քայլերն ուղղեց դեպի քաղաքի ծայրը, ուր յերբեմն, ազատ ժամերին, գնում եր գրոսնելու:

«Պետք եր հանդիստ վերաբերվել գործին»—մտածում եր նա.—«ի՞նչ կարիք կար հուզվելու. պարզ ե, վոր յես կանչված եմ իրրե վկա... իսկ ինձ վերաբերող այն փաստերը, իհարկե, վոչ մի վտանգավոր կետ չունեն.—վարիչը, անշուշտ, կհաստատի իմ ցուցմունքները, վոր իր կարգադրությամբ եմ արել...»

«Անուամենայնիւ անախորժ բան ե թեկուզ փոքր մեղադրանքի տակ չինելը»—չարունակում եր նա իր մը-

տածմունքը. — «այսուհետեւ վոչ մի դեպքում չպետք է կատարել բերանացի կարգադրությանները. — ավելի լավ է բյուրոկրատ անվանեն, քան թե մեղադրանք բարձեն վրադ... չե՞ վոր հենց այս հանգամանքը, վոր ինձ կանչում են հարցաքննության, արդեն բավական է, վոր ստվեր ձգի իմ անվան վրա: Յեթե իմ տեղ մի գյուղացի լինեք, փեշը թափ կտար ու կերթար իր դործին, իսկ յես ինտելիգենտ եմ, ու պատվազգաց — այս փոքր դեպքն էլ բավական է, վոր ինձ վերափոխի»...

Համկարծ մի հիշողություն առեղի նման ծակեց, ցնցեց նրան. նույնիսկ ստիպեց վայրկենապես կանգ առնել փողոցում:

«Ինչպե՞ս է, վոր մոռացել եմ»... անցավ նրա մըտքով:

Նա հիշեց, վոր միջանի անդամ ընթրիքի յե հրափրվել այն յերկու մեղադրվող աշխատակիցների կողմից: — «Ինչպե՞ս է, վոր չեմ նկատել... չե՞ վոր ինձ համար պիտի սլարդ լինեք, վոր այդ ճոխ ընթրիքները կասկածելի եյին, «պահետի հաշվին» եյին...

Ճիշտ է, Մեկյանը հեռացավ այդ յերկուսի ընկերությունից խորթ զգալով իրեն նրանց չըմանում, բայց ո՞վ կհամարա, թե ինքը լոկ պատահական հյուր է յեղել, և վոչ նրանց ընկերը, մանավանդ, վոր այդ յերկուսն էլ կարող են դիտավորյալ ցուցմունքներ տալ ու իրեն խառնել զործի մեջ:

«Դու վերափոխարկան եյիր համարում նույնիսկ թե՛ թե կասկածը, — կշտամբում եր նա ինքն իրեն, — «բայց ի՞նչու ձեռք մտավոր բարրձությունը» իր ընթույշ պատվազգացությունը չեք դործադրում այն ժամանակ, յերբ այդ բոլորը կատարվում եր...

Նորից կանգ առավ: Ահա ուրիշ փաստեր էլ են դուրս լողում իր հիշողությունից. — յերկու թե յերեք անգամ նրանք, այն յերկուսը, միմեքներ են բաժանել վերին շերտի ծառայողներին (վարձիցից և Մեկյանին) իբր թե ինքարժեքով, բայց փաստորեն չնշին գներով, համարյա ձրի:

«Անշուշտ, այս բոլորը հայտնի յե Չեկային, գուցե և ավելին, և միայն յես եմ ուշացած պեղումներ անում հիշողությանս մեջ... իսկ յեթե ինձ չեն կաշառավորել, դա էլ դիտավորյալ է — ինձ առժամանակ հանգստացնելու համար»...

Ու մի առանձին, հիվանդոտ բավականությամբ նա քչիփորում եր մոտ անցյալը, նորանոր փաստեր վնտոռելով ու խտացնելով ամեն ինչ: Նրան թվում եր, թե այդ փաստերն անթիվ են և ինքը միայն մի փոքր մասն է հիշում:

«Այո, յես արդեն ցանցի մեջ եմ», — մտածում եր նա, կարծես տենդով բռնված. «յես ընկել եմ բարոյապես, իսկ դրանից հետո ի՞նչ միտք ունի Փիլիքական գոյությունը... Այս հանդիսավոր որերին, յերբ յերկիրը թևակոխում է իր նոր կյանքը, յես, վորպես մի ոտար տարր, դուրս եմ ձգվում»...

Ու նորից ինչպես մի ժամ առաջ, Չեկան պատկերացավ նրա յերեմիակայության մեջ իր խորհրդավոր դեմքով. — նրան թվում եր, թե մի դույզ աչքեր, անթարթ սևեռած, հետևում են վոչ միայն իր շարժումներին, այլ և թափանցում են իր ներսն ալեկոծող մտքերի մեջ...

Դուրս գալով դաշտը, Մեկյանը քայլում եր մոլոր, անորոշ ուղղությամբ: Քանի հեռանում եր քաղաքից,

այնքան ավելի յեր համակվում չըջատտի հանդատությամբ: Աչնան կանաչները մի թարմացնող բուսմունք էյին բերում, ու նրա տենդոտ, մոռյլ մտքերը մանրիկ փետուրների նման մեկ-մեկ ընկնում էյին քայլերի հետ:

Ու յերկար թափառելուց հետո նա հողմած ջրով, հանգած մտքերով վերադառնում էր քաղաք:

Փողոցով անցնելիս նրա ականջին հասավ ավտոյի յերկար սուլոցը: Յետ նայելով, տեսավ մի ծանոթ դեմք: Սանթուրյանն էր, իր դպրոցական ընկերը: Մեկյանը կուղեր չերեալ նրան, բայց արդեն ուշ էր. Սանթուրյանը նկատեց, և ավտոն կանգնեցնելով, ձեռքով հրավիրեց:

— Ես վո՞րտեղից վորտեղ,— հարցրեց Սանթուրյանը, մի անդամից խոսեցնելով իր ամբողջ դեմքը կենսուրախ ժպիտներով ու աչքերի աշխույժ փայլով:

— Այստե՞ղ ես աշխատում:

— Այո:

— Յերեկոյան արի մոտս. դորժ ունե՞մ... Յեվ նա հայտնեց իր բնակարանի տեղը:

— Լավ, կգամ:

Ու նորից սլացավ ավտոն, յետեից խիտ փողի բարձրացնելով: Մեկյանը նայում էր ու մտածում, թե ի՞նչ ճարպիկ միջոցներով Սանթուրյանը կարող էր բարձրացնել իր դիրքը:

Սանթուրյանին նա համարում էր «տափաղկություն», միջոցների մեջ խտրություն չունեցող, մի կարյերիստ, բայց ո՞վ գիտե, նա գնաց Սանթուրյանի մոտ:

Յերբ ներս մտավ մեծ սենյակը, նկատեց, վոր սե-

ղանի մոտ, նստած էր մի ուրիորդ, վորին Մեկյանը ճանաչում էր— նա լուսբաթնի աշխատակից էր:

Սեղանի վրա անկարգ ու առատ սփռված էյին ուտեղենն ու խմիչքները:

— Ա՛... բարեվ, բարեվ,— բացականչեց Սանթուրյանը, վեր թռչելով տեղից.— խնդրե՞մ ծանոթանա՞ք ընկեր Նուշիկի հետ:

— Մենք արդեն ծանոթ ենք,— պատասխանեց Մեկյանը, ձեռք մեկնելով ուրիորդին:

Նստիր տեսնե՞ք, եղ ինչո՞ւ ծոմ պահող արեղայի նման նիհարել ես:

— Յես միշտ այսպես եմ յեղել, իսկ դո՞ւ, այ քո բանն ուրիշ է,— ասաց Մեկյանը հիվանդոտ ժպիտով:

Համեմատելով իրեն Սանթուրյանի հետ, Մեկյանը ճնշվում էր, ինչպես ճնշվում է շատ կարճ մարդը շատ յերկար մարդու մոտ: Սանթուրյանի կլոր, ածխած, թարմ դեմքն այնքան լիքն էր, վոր թվում էր, թե նրա ավելորդը թափվելու վրա յե:

— Մի ասա տեսնե՞ք, վո՞նց ես ընկել այս աշխարհը,— հարցրեց Սանթուրյանը:

— Եհ, հիմա ել կհարցնե՞ն, թե վո՞րտեղ ես. ուր քամին տանում է, ենտեղ ել գնում ես:

Մեկյանն իրեն զգում էր անհարմար դրության մեջ, վորպես մի ավելորդ հյուր, վորը խանգարում է նրանց ինտիմ ժամանցը:

Ուրիորդի աչքերում, նրա խանգարված չթունքների վրա մի ամոթխած, մեղկ արտահայտություն կար: «Պատահական է սրանց հանդիպումը, թե՞ դուցե վաղուց են ծանոթ»— հարցնում էր նա ինքն իրեն, հանկարծակի յեկած այս անսպասելի զուգադիպությունից:

— Դե, Մեկյան, ինչո՞ւ յես հեռու քաշվել. մարդ պետք է կյանքի սեղանին շատ մոտ և շատ հիմնավոր նստի:

Մեկյանը մոտեցավ սեղանին: Նա գլու՞մ էր, վոր բաշականություն և պատճառում իր նախկին ընկերոջը: Սանթուրյանի դեմքն ասում էր. — Ի՞նչ լավ է, վոր յես սրանից աշխիլ բարձր դիրք ունեմ, չնայած վոր մենք մի ժամանակ միևնույն նստարանի վրա հավասար նրստած էյինք...

— Ընկեր Նուշիկ, գիտե՞ս, սա իմ դպրոցական ընկերն է. շատ լավ տղա յե, բայց մի քիչ «իդեալիստ» է, այսինքն՝ փառնաբանություն գրության մեջ...

— Մի՞թե, — ասաց որիորդը, — ասանց մտածելու:

Որիորդի համար անսպասելի յեր Մեկյանի դալը: Նա մտածում էր, թե ի՞նչպես ցույց տա, վոր ինքը Սանթուրյանի հետ մենակ չի յեղել սենյակում և յեկել է միայն զործով:

Նրան ջղախնայում էր Սանթուրյանի «տանավարի» վերաբերմունքը Մեկյանի ներկայությամբ, նրա՝ հզպացած իշխանավորի հայացքը, վորը կարծես ասում էր, թե Նուշիկը նույնքան զին ունի իրեն համար, վորքան է սեղանի վրա փռած ուտելիքը:

Որիորդն աչքերով նշան արավ Սանթուրյանին ու ասաց.

— Աչտոն այստեղ էր. ի՞նչ յեղավ...

— Դուրս յեկավ, չուտով կղա. յերևի ներքե, դավթումն է:

— Յեթե չի դալու, հեռաձեռք զործը վաղվան... յես կգնամ...

— Լավ, ինչպես կուզեք:

Յերկուսին ել ձեռք տալով, որիորդը հրաժեշտ տվեց ու դուրս գնաց:

Մեկյանը սեղմեց որիորդի տաքացած, փոքր ինչ քրտնած մատները, ու մի տխուր զգացմունք իջավ նրա վրա: Առաջին տեսնելու որից նա մի տարրերնակ սեր էր տածում դեպի այդ որիորդը, սակայն միշտ քաշվում էր արտահայտել այդ սերը սովորական, «վոչ բանաստեղծական» ձևով: Այժմ, յերբ նրա առաջ պատկերացավ Սանթուրյանի և նրա կապը, նրա սիրտը ճմլվեց, կարծես իր փայլալուծ վարդը ցեխի մեջ էյին ձգել...

Սանթուրյանը մինչև դուրս ճանապարհ դրեց որիորդին, ու վերադարձավ:

— Նու, հիմա մենք կարող ենք աղատ խոսել: Բայց նախ պիտի ասեմ, վոր քո անտարբեր վերաբերմունքը դեպի այս սեղանը միանգամայն անսիրտեղիմ է մեր որերում:

Նա լցրեց բաժակները կոնյակով:

— Դե խմիր. ես, նախ մեր հանդիպման կենացը:

Այսպես նա մեկ-մեկու յետեից խմացնում էր Մեկյանին ու ինքն էլ հետը խմում ու դրդում, վոր ուտի:

— Մի սրտամիր, տեսնեմ, ի՞նչպես ես ընկել ես զավառը, — հարցրեց Սանթուրյանը:

— Վոչ միայն ընկել եմ դավառը, այլև ընկել եմ խաթի մեջ:

— Խաթեն հենց այն է, վոր այստեղ ես բուն դրել

— Ինձ Ձեկա յեն կանչել և մեղադրում են...

— Քե՞ղ, մեղադրում... չե, բարեկամ, քեզանից հանցավոր չի դուրս գալ. դու վիրավորանք է բնության դեմ:

— Ինձ մեղադրում են, վոր ապորինի բաց եմ թողել 20 Փունտ միկերը:

— Ի՞նչ... քսան Փունտ... ուրեմն քեզ այդքան չնչին դնահատություն են տալիս...

Սանթուրյանի արհամարհական տոնը դիպավ Մելյանի ինքնասիրությանը:

— Սկզբունքի հարց ե, —ասաց նա նեղացած, —միևնույն ե, լինի քսան, թե հարյուր...

— Սկզբունք... Ի՞նչ միամիտ մարդ ես յեղել. բայց մի բան կարող եմ ասել—դու ինքդ ես սկզբունքների յետևից ման գալիս, և այդ պատճառով ել սկզբունքները քեզ սղմում են և քո կյանքի բարիքները դեղատան կշեռքով են չափում:

Սանթուրյանը դեմքի ինքնահավան արտահայտությամբ յետ ընկավ աթոռին:

— Քսա՛ն Փունտ... դա վիրավորական ե նույնիսկ... նկատվում ե դավառական փոքր մասշտաբը... բայց նախ և առաջ ինքդ ես մեղավոր.— Ի՞նչ ունես այս դավառում, այս մանր-մեղ մարդկանց բամբասանքների մեջ...

— Մի՞թե քո կարծիքով մի ուրիշը չեր կարող ընկնել իմ դրության մեջ, հենց թեկուզ կենտրոնում:

— Մարտողության հարց ե, սիրելիս.— մեկը կարող ես սարեր մարտել, մյուսը՝ ճիւղվում ե մի փոքրիկ ավազաքարի տակ... վտանգավորը վոչ թե հանցանքն ե, այլ հանցավորի թուլությունը: Յեթե դու վախենում ես քսան Փունտից, ուրեմն քո չափը քսան Փունտ ե...

— Կասկածում եմ... ասքանը կասեմ, վոր ուժեղ քամին վոչ մի արանք չի թողնում առանց այցելության:

— Վոչինչ, քեֆդ լավ պահիր, յես կխոսեմ Ձեկայի նախագահի հետ, լավ տղա յե, պատերազմի ժամանակ միասին ծառայել ենք: Իսկ հիմա շարունակենք մեր քեֆը: Արդեն միջնում ե. սղասիր մի լամպը վառեմ:



— Յերեկ պաշտոնական դործերով ես յեկել,— ասաց Մելյանը կամենալով փոխել խոսակցության նյութը:

— Համարյա թե... բայց քեզանից չեմ ծածկիլ— մի ուրիշ պատճառ ել կա.— յեկել եմ որ խորդին աղատելու.— նա յեկ ձեր դործի մեջ խառն ե...

— Մի՞թե...

— Չարմանում ես, չե՞... ճիշտ ե, որ խորդի դերը փոքր ե, բայց դիտես ելի, խառը ժամանակ ե, կարող են նապաստակին ել նայնել:

— Յեվ դու հույս ունես նրան աղատելու:

— Իհարկե, գլխավոր «հերոսները» որ խորդին մոռացնել կտան:

— Մի անհամեստ հարց.— Ի՞նչ կալ ունես այդ որ խորդի հետ:

— Միամիտ հարց ես տալիս. Ի՞նչ կալ կարող ե ունենալ խելքը դլխին մարդը գեղեցիկ կնոջ հետ...

Մելյանը կծկվեց ներքին ցնցումից. նա լուռ նայում եր առաջի սեղանին:

— Բայց Ի՞նչու յես հարցնում:

— Հենց այնպես, դավառացու հետաքրքրություն ե:

Մելյանն անթարթ աչքերով դիտում եր Սանթուրյանին:

— Ի՞նչ ես նայում:

— Յես պարմանում եմ, թե սա ի՞նչ դադանիք է. կան մարդիկ, վորոնց առաջ հեշտությամբ են բացվում բոլոր դռները, վորոնց ժպտում են հիմնարկների դանձապահներն ու քարտուղարները... ել չեմ ասում կանայք...

— Սիրելիս, յես կարող եմ քեզ հետ անկեղծ լինել. — իմ քաղաքականությունը շատ հին է ու փորձված, իմ լոգունդն է— «աշխարհս դմակ, մարդն դանակ». և յես հենց այդ դմակից բռնած դնում եմ ու նրա հետ ել պտտվում: Առաջվա «ռեփոմները» շատ սիրալիր եյին հեաս, նույնիսկ փնտռում եյին ինձ: Յեթե աջողվի ամբանալ և այս նոր ռեփոմում, այդ դեպքում կարող եմ ասել, վոր յես ցանկալի հյուր եմ բոլոր ռեփոմների... բոլորի մատակարարն եմ, թեպես գլխավորապես մատակարարում եմ ինքս ինձ... Յես հայտարարել եմ ինձ անփոխարինելի սպեց, վորը կարող է քսանուչորս ժամում աշխարհիս բոլոր մթերքները ժողովել, ահա իմ մանդատը...

Նա հանեց ծոցից մի խոշոր մանդատ, վորտեղ հիշված եյին նրա լիազորությունները՝ մթերքներ դնելու վերաբերությամբ:

— Հեղափոխության ժամանակ յերեխայի նման ամենքին հավատում են, — շարունակեց նա — իսկ մարդկանց խորելու արվեստը շատ հին է կատարելադրված արվեստ է... տեսնո՞ւմ ես ինչ լիազորություններ են տվել ինձ: Սովորիր, և ձգտիր կարյերի. — դա յե մարդուս պերագունն նպատակը...

— Կարյերի մասին խոսք լինել չի կարող. յես այն մարդկանցից եմ, վորոնք առվի վրայից թռչելու հա-

մար շատ հեռվից են թափ բռնում, ուստի և միշտ վրիպում են:

— Հա՛, հա՛... յերեկ թռչելու ժամանակ մտածում ես. — թռչե՞մ... վա՛յ թե թրջվեմ... հիմա տեսնում եմ, վոր դու իսկապես կյանքի մարդ չես: Դու պիտի նախ աշատվես այս գավառից, վորպեսզի կարողանաս «թռչեք» ունենալ: Պրծա՛վ, յես քեզ տանում եմ հեռու... լավ պաշտոն կունենաս:

Մեկյանն աննկատելի վարակվեց այդ հաջողակ ու փարթամ կյանքի հեռանկարով ու համաձայնվեց:

— Յես պատրաստ եմ քեզ հետ գալու, բայց նախ այս գործին պիտի վերջ տաս:

— Անհող կաց, վաղը կիտոեմ Չեկայի նախագահի հետ: Ճանաչելով քեզ, յես հավատացած եմ, վոր լու գործը յերեակայությունդ մեջ է... Դեհ, վերցրու բաժակը, քո կենացը. հույս ունեմ, վոր կթողնես վերացական աշխարհն ու կիջնես այս հյութալի ու նյութալի յերկիրը...

Կես դիչերից անց եր, յերբ Մեկյանը դուրս յեկավ Սանթուրյանի մոտից ու կոնյակի օղեցությունից խանդարված քայլերով դիմեց պեպի իր սենյակը:

Յերկու օրից հետո Սանթուրյանն ու Մեկյանն ուղևորվեցին ավտոմոբիլով դեպի կենտրոն:

Այնան գով առավոտը, ազատության զգացումը, «նոր կյանքի» սպասելիքները լցնում եյին Մեկյանի սիրտը մի անսովոր ուրախությամբ:

Յերբ անցան գլխավոր փողոցով, Մեկյանը դարձադավ Չեկայի շենքի հանդես տեսքից. նրա առաջ գավառական անդորրությամբ քլուջում եյին հավերք:

Մեկյանը հիշեց իր կասկածներն ու վախը և ամա-
չեց ներքուստ:

«Յեա ինքս եյի դատապարտում ինձ. յես ինքս եյի
իմ Ձեկան, ավելի խիստ ու անողոք, քան իսկականը.
ասում եր նա մտքում:

Սահուն եր փափուկ ավտոմոբիլի ընթացքը, սա-
հուն եյին ու հեշտածին նրա մտքերն ու հեռանկար-
ները: Ահա նա յերեակայում է, վոր դուրս է կանգնած
մի ամբողջ հիմնարկի, կամ մի ամբողջ դավառի, ու
վարում է գործը լուրջ ու խոհուն: Նրա շուրջը ան-
սովոր յեռանդ է, վորի կենտրոնը ինքն է: Ամենածանր
աշխատանքը այդպես թեթև է ընթանում, ինչո՞ւ...
«Վորովհետև Մեկյանի հոգին ձգտում է բարձր թռիչ-
քի»...

Ավտոմոբիլը կանգ առավ պտույտի մոտ, սայլերին
ձանապարհ տալու համար: Մեկյանը նոր միայն սթափ-
վեց իր մտազբաղ դրուժյունից և ուշադրություն դար-
ձրեց Սանթուրյանի վրա:

Տարրերնաչ փոփոխության է յենթարկվել նրա
դեմքը—ափսոսել ու ալլալվել. հոնքերը կուտակած
նա սևեռել եր միտքը մի ինչ վոր ծանր հարցի վրա:
Սաստիկ մտահոգված, նա հանեց ծոցի դրպանից մի
հեռագիր ու սկսեց կարդալ:

Հետո պահեց հեռագիրն ու նորից ընկղմվեց իր
մտածումների մեջ:

Կարծես գզալով իր վրա Մեկյանի հայացքը, Սան-
թուրյանը դարձրեց յերեսը նրա կողմը և խաղաղ ըս-
թափվեց, զդալով, վոր սխալ է արել, ցուցադրելով
դեմքին իր գաղտնիքը: Իր ներքինը քողարկելու հա-
մար, նա անմիջապես դիմեց հարձակման:

— Հը, Մեկյան, — ասաց նա փոքր ինչ սղված ձայ-
նով, — ի՞նչ ես շատ մտածում. չե՞ս կարողանում մո-

ռանալ քո սիրելի դավառը. մի տես է, ի՞նչ հիանալի
բնություն է... Շավարշ, մի քիչ կամաց քշի, լիա-
նանք այս տեսարանով, — ասաց նա մեքենավարին:

Բայց արհեստական ուրախությունը չեր կաշում
նրան:

Մի քանի րոպե լուռ դիտելով դիմացի տեսարան-
ները, Մեկյանը հանկարծ հիշեց իր գործը:

— Բայց դու ինձ չպատմեցիր իմ գործի մանրա-
մասնությունները... Վերջացա՞ծ է, թե՞ չէ:

— Ճիշտն ասած, յես չկարողացա տեսնել Ձեկայի
նախազահին, բայց գործն աջողեցրի հեղկոմի նախա-
դահի միջոցով: Պարզվեց և այն, վոր նրանք քեզ ճա-
նաչում են ավելի լավ, քան թե ինքդ քեզ. իհարկե, լավ
կողմից:

Սանթուրյանը հանկարծ լռեց, ու դեմքը խոթո-
ռեց, ասես ինչ վոր անախորժ բան հիշելով: Նա նորից
հանեց դրպանից հեռագիրն ու սկսեց կարդալ. Մեկ-
յանն ակամա նայեց ու նկատեց ուսերեն դրած «ոե-
վիդիա» բառը:

Ահա թե ի՞նչն է նրան ալլալում... այս բոլորի
պատճառը մի հատիկ բառն է—«ոեվիդիա»... Այո,
Սանթուրյան, գործերդ վատ են... Յեվ յես հենվում
եմ այս մարդու վրա, վորը դեռ կենտրոն չհասած,
տապալվում է...

Ավտոմոբիլը պտույտի մոտ յերկար սուլեց:

«Ռեվիդիա»... կարծես հնչում եր սուլոցի հետ
ու սուր ասեղներով ծակում ականջները:

Սանթուրյանը նորից սթափվեց:

— Ոհ, ինչ դեղեցիկ բնություն է, մի նայիր ե՛ր,
ասաց նա չինձու ձայնով:

— Այո, լավ տեսարան է, — ասաց Մեկյանը, իսկ մտքում շարունակեց.

— «Այո, գեղեցիկ բնություն, բայց... «ոսկի-դիմ»...

— Կյանքի փոփոխությունը քեզ համար մեծ նշանակություն կունենա, — ասաց Սանթուրյանը, — չուտով կմտնես նոր շրջան... դու կլինես իմ քարտուղարը... դիտե՞ս, լինում են մի շարք դրություններ, յերբ անհրաժեշտ է մոտ մարդ... կան բաներ, վոր պետք է հայտնի լինեն միայն ինձ և քեզ... այդ դեպքում դու ինձ պետք է աջակցես...

«Կոմբինացիա»... անցավ Մեկյանի մտքով: Ուրեմն նա դեռ հույս ունի շարունակելու իր «իշխանությունը» և ինձ էլ իրեն քարտուղար է անում...

— Հետո մի ուրիշ հարց էլ կա... իբրև դադարի պիտի առնեմ, վոր որիսորդի գործը կարող է բարդանալ, յեթե բացվի մի հանդամանք... անհրաժեշտ է՝ վոր դու յեյ նրան ոգնես... մանրամասնությունները չեմ ասում, հետո կխոսենք...

Մեկյանը հազիվ եր գտնում ինքն իրեն. մի ատելություն, սուր դանակի նման կտրելով, ներս ընկավ նրա մեջը:

«Ուրեմն սա զենք է դարձրել որիսորդին և այժմ էլ ինձ է ուզում կապել իր մութ գործերի հետ...

Հանկարծ նա բարձր ձայնով դիմեց մեքենավարին.

— Կանգնեք, յես իջնելու յեմ այստեղ:

Մեքենավարը յերեսը կիսով չափ յես դարձրեց ու թեթև դանդաղեցրեց ընթացքը, սպասելով Սանթուրյանի կարգադրությունը:

— Ի՞նչպես թե իջնելու, — դարձացած հարցրեց Սանթուրյանը:

— Մեր ձանապարհները իրար չեն բռնում, ինչպես յերեսում և քեզ ուրիշ տեսակ մարդիկ են հարկավոր:

— Յերեսայություն մի անիլ, ի՞նչ ես ասում, նստիր տեղդ:

— Ձե, յես պիտի իջնեմ:

— Ի՞նչ պատահեց քեզ:

— Վոչինչ, չեմ ուզում հետդ գալ:

Սանթուրյանը հազիվ եր գտնում եր դայուլթը, և ուզենալով խայթել Մեկյանին, ասաց.

— Դիտե՞ս ինչ, դու նման ես այն դրադրին, վորին բարձր պաշտոն էլին առաջարկում, իսկ նա ասում էր, — «չե՛, ավելի լավ է, ինձ մի արտադրելու բան տրվե՞ք»...

— Իսկ դու նման ես այն անանկացած աղնակահանին, վորը հյուրերին հրավիրում է իր կալվածքն այն ժամանակ, յերբ այդ կալվածքն արդեն աճուրդով վաճառված է...

— Ձուր ես կարծում... դա քո յերեվակայությունն է... յես քեզ չեմ աղաչում, քո կամքն է... միայն այստեղ անհրաժեշտ է, մոտակա գյուղում կիջնես:

Մեկյանը լռեց:

— Շաղարչ քչիր, գյուղում կկանգնեցնես...

Յերբ նրանք կանգ առան գյուղի կենտրոնում, գյուղադարձրի առաջ, այնտեղ կանգնած եր մի ուրիշ ավտոմոբիլ: Իջնելուն պես Սանթուրյանին մոտեցավ գինավորական խալին հազած մի յերիտասարդ, կողքին ատրճանակ կապած: Նա սառը, պաշտոնական տոնով հարցրեց.

— Դո՛ւք եք Սանթուրյանը:

— Այո, յես եմ:

— Հետեւեցեք ինձ:

— Ի՞նչ կա:

— Սյնտեղ, գրասենյակում կհայտնեն:

Սանթուրյանը հասկացաւ հենց առաջին հարցից, վոր իրեն «Ձեկա» են տանում, ու ցնցվեց, բայց ամեն կերպ աշխատում եր ծածկել իր հուղմունքը, մանավանդ Մելյանի ներկայութեամբ: Հաղիվ յերկու քայլ արած, նա հիշեց, վոր սլիտի հրաժեշտ տա Մելյանին և ասաց իր սովորական ապրումով.

— Դե՛, գնաս բարով. յես քո մասին կհոգամ. ամեն ինչ կասեմ, դու կարող ես ապահով լինել...

Մելյանը դառը ժպտաց. — «Դնում ե խեղդվելու և ինձ ուզում ե ազատել խեղդվելուց... այ քեզ կառաւկերգութիւն»... մտածում եր նա, հետեւելով Սանթուրյանի քայլերին:

Յերիաստարգը, շատ չանցած, նորից դուրս յեկաւ, Սանթուրյանի և մի ուրիշ աշխատակցի հետ: Նրանք յիրեքով նստեցին ավտոն ու դնացին դեպի յերկաթուղու կայարանը:

Մի քանի րոպե Մելյանը տխուր հեղնանքով նայում եր հետեւից, մինչև վոր ավտոն թաղնվեց պտույտի յետեւը:

Այա մտադրաղ վերցնելով իր փոքրիկ կապոցը, արագ քայլերով դնաց նորից դեպի դաւառական քաղաքը:

Գնում եր անարթինակ թեթեւութեամբ, կարծես նոր եր ազատվել ինչ վոր կաշկանդող, ծանր չղթաներից: Նույնիսկ ուրախ եր, վոր կառք չեր հանդիպում և ստիպված եր վոտով դնալու:

«Ձգվելի չե՞ր... ուզում եյի կապել կյանքս անց-

յալի դանդերենով վարակված մի կարյերիստի հետ... և ո՞ւր եյի ձգտում, ի՞նչ հանդիստ հանդրվան եյի փնտռում պատասխարվելու համար. — ո՞ւմնից, ինչի՞ց... նոր կյանքի՞ց...

«Այո, իմ մեջ ել կան հնի նեխված տարրեր... Ժամանակ չե՞ վերադննելու... ահա թե ո՞ւմն ե հարկաւոր ունիլիլան... ի՞նձ, ի՞նձ...

Գնում եր, հետդհետե արագացնելով քայլերը, ու իր մտքերն ել արագ հետեւում եյին իրար: Քայլում եր, տարված իր թափով: Առջևի դաշտերը, պուրակները, կարծես շտապով անցնում եյին ու կրկնում նրա հետ.

— Ռեվիլիբ'ա, Ռեվիլիբ'ա...

1929

ՀԱՐՄԱՐՅԱՆԻ ՀՈՒՂԱՏԵՏՐԻՑ

ՀՈՒՂԻՍ 18.

Ամառն ե—չողի, փողու և քաղաքի ամայության սեղոնը: Կնոջս ու յերեխայիս պղարկել եմ ամառանոց, մնացել մենակ:

Բնակարանս ասես շատ վաղուց մարդու յերես չի տեսել ու քարացել և իր սարք ու կարգով, նույնիսկ իրեղենների վրա նստած փռչելով: Ամեն ինչից յերևում է, Վոր Մարդոյի ձեռքը բալական ժամանակ չի գիտել:

Ճաշից հետո դուրս եմ դալիս պատշգամբ ու նրատում մի հին, խարխուլ բաղկաթուռի վրա, վորը ժառանգություն է մնացել տանտիրոջից: Ձարմանալի բաղկաթուռ է—հենց վոր նստում եմ վրան, իսկույն ընկնում եմ անուրջները—յերազները մեջ ու վրաս իջնում ե ներդաշնակությունը—«հարմնյան»...

Յես, Հարմարյանս, շարունակ փայփայում եմ մեջքս այդ Հարմնյան, վորը յերևում է աչքերիս վորպես անվրդով մի կյանք, փափուկ կահավորված ընկալանում,—վարդադույն լույսերի ու յերազային յեբաթշտության մթնոլորտում... վորտեղ իշխում է իմ պաշտելի, իմ չքնաղ Մարդոն...

Պատշգամբիս առաջ մի թոքախտալոր, վիրը ձգած թիկնի յե, բայց յես յերեակայում եմ նրա տեղ հովառուն անտառ, աղբյուրներով, թռչուններով... Ընկնում եմ մի յերջանկության աշխարհ, ուր վոչ ամառն և խայ-

թում, վոչ ձմեռը, ուր մարդիկ օպրում են առանց պարքարի...

...Բայց հանկարծ սթափվում եմ, և իմ ջնաշխարհիկ հարմոնյան խանդարվում է... Դիմացի բակից կան շում և աքաղաղը, թեկը սպառնալից թափ տալով, նրան պատասխանում է մեր բակի աքաղաղն իր դոռոց ու սհեղ ձայնով, և ահա սկսվում է նրանց տարրերնակ մենամարտը... Թվում է, թե կովի վոչ մի առիթ չեր կարող լինել, քանի վոր յերկու բակերը բաժանված են իրարից բարձր, տախտակե ցանկապատով. սակայն որական քա՛նի անդամ աքաղաղները մոտենում են ցանկապատի մեջ մնացած մի նեղ արանքի, վորից հաղիվ սնցնում են նրանց գլուխներն ու սկսում են կատաղի կռիվն իր բոլոր կանոններով:

Նայում եմ աքաղաղներին ու ինքս ինձ հարց տալիս—կարո՞ղ ե արդյոք ներդաշնակություն, հարմոնյա լինել այս կյանքում, յերբ նույնիսկ իրարից բարձր ցանկապատով բաժանված, իրար հետ վոչ մի առնչություն չունեցող արարածները կովում են այնպիսի թափով, կարծես աշխարհս սիրտի բաժանվի նրանց մեջ...

ՀՈՒՂԻՍ 22.

Յես, Հարմարյանս, իսկական հայ եմ,—ծնվել եմ Արարառյան դաշտի Հնաչեն գյուղում: Հայրս քահանա յեր, այն հին քահանաներից, վորոնք ուսում—խմում եյին յոթը մարդու չափ ու քնում այնպիսի խամփոցով, վորից դողդողում եյին պատուհանների ապակիները:

Սակայն քնության թարս քմահաճույքով, յես, հորըս թողած,—ժառանգել եմ մորս վտիտ մառմինը: Պետք է խոստովանեմ, վոր յես աշխարհ եմ յեկել կիսակենդան, անձայն, և միայն տատմոր յերկար թափ

տալուց հետո ուշքի յեմ յեկիլ ու փոշտացել: Կարող եմ
ասել, վոր այդ փոշտալն ու նրա հետ հարոյթ լուն սո-
նելը միակ նշանավոր հեղափոխական ազդեցիկ է յեղել իմ
կյանքում:

Դպրոցում յես «որինակելի» աշխնքն դժբախտ ա-
շակերտներէց եյի: Ուսուցիչները շատ անգամ աւում
եյին չար աշակերտներին.

— Ա՛յ, որինակ առեք Հարմարյանից.—տեհե՛ք,
ի՛նչ խելոք ե նստած...

Այդ հաճախ կրկնվող խոսքերն առիթ եյին ոտլիս
չարերին ավելի մեծ թափով բարձելու գլխիս ծաղրա-
կան անոններ—նրանք յետեւիցս կանչում եյին վանկերը
ձգելով—«Ար—հա—մար—յան» ու հաճախ դմփում եյին:
Ինչ ասել կուզի—այդ ծաղրն ու դմփոցը ավելի յե
ազդում, քան ուսուցչի դմփասներ.—ավելի կասեմ—
յես ուրախությամբ կուզեյի չար լինել, նախանձում
եյի նրանց Այդպիսով պարզվում ե, վոր յես դեռ ես
դպրոցական հասակում նահատակվել եմ «առաքինու-
թյան» պատճառով:

Դպրոցն ավարտելուց հետո, յես ինչպես ասում են,
կյանք մտա, աշխնք սկսեցի պաշտոնների շարանը: Մի
առ մի նկարագրել, թե ինչպես յեղել եմ ուսուցիչ, քար-
տուղար, վարիչ եւ այլն—միանգամայն ճանճրալի յե:
Սակայն, յես նախելով դեպի իմ անցյալը, նկատում եմ
անտեղ յերկու աչքի ընկնող կետեր, վորոնք խոտում են
հիշողությանս հետ. դրանցից մեկը հեղափոխությունն
ե, մյուսը—Մարգոյի յերեան գալը:

Փետրվարյան հեղափոխության սկզբին արյանս
ոսկավաթիվ կարմիր բշտիկները շարժվեցին. վորեւո-
րությունս այնտեղ հասավ, վոր ճառ արտասանեցի մեր
հնաշէնքիների հայրենակցական ժողովում: Բայց յերբ

յեկավ խորհրդային իշխանությունն ու ամեն ինչ սկսեց
յերերալ, յես վախեցա ու կրիայի նման գլուխս պառ-
յանիս մեջ առնելով, մնացի սպասողական դրության
մեջ:

Ամեն մի ցնցումից հետո ասում եյի ինքս ինձ—«ա-
հա այստեղ հեղափոխությունը կանգ կառնի, կհանգը-
տանանք», բայց գալիս եր մի նոր ավիք, ու կարծես նո-
րից սկսում ամեն ինչ... Վերջ ի վերջո յես համոզվեցի,
վոր հեղափոխություն ասածդ—շատ անհանգիստ բան
ե եւ չի սաղում Հարմարյանին...

Քանի վոր բանը հասավ հեղափոխության, բնական
կլինել հարց տալ, թե վոր կուսակցությանն եմ պառ-
կանում: Այդ կողմից յես մի յերջանիկ անորոշություն
եմ—այսպես կոչված անկուսակցական եմ... յես ընտ-
րել եյի ինձ համար միջկուսակցական մշուշային մի գը-
րություն, վորը շատ հարմար ե գալիս ինձ: Այդ ե պառ-
ճառը, վոր յերբ վեճի յեմ բռնվում ընկերոջս—Պորեկ-
յանի հետ, նա սովորաբար ասում ե, վորպս յեղրակա-
ցություն.

— Քո հայացքները պարզելու համար անհրաժեշտ
ե մի հանձնաժողով հրավիրել...

Այնուամենայնիվ պիտի ասեմ, վոր յես ընդունում
եմ սոցիալիզմը, վորպես ապագայի մեծ հայրմոյակ...
բայց յես վախենում եմ այդ մեծ հարմոյակի ճանա-
պարհին կորցնեմ իմ փոքրիկ հարմոյան—իմ ընտանե-
կան իգելիան, իմ Մարգոյին...

Մարգոյի յերեան գալն իմ կյանքի հորիզոնում մի
կատարյալ հեղափոխություն եր ինձ համար: Յերեք ա-
միս սիրահարված եյի ե գտնվում եյի «վերացական» դը-
րության մեջ: Տարրինակ ցանկություններ եյին գալիս
մեջս—ինչպես հին բանաստեղծներն եյին ասում—«սա-

Վառնեկ ջինջ յեթեւում»... «Ննջել բնության ծոցում»...
«Գլխախառնվել անհուն տիեզերքի հետ»...

Վրդեւորութեան այնքան մեծ էր, Վրդը նույնիսկ բանաստեղծութեան գրեցիլ, — նվիրված Մարգոյին . . . Նրա առաջին տողերը մինչև այժմ մնացել են հիշողութեանս մեջ —

Ո՛վ Մարգո ,
 Մարգո ,
 Միրում եմ քեզ
 Խոնարհ ու հեղ...

Մի որ եւ, այդ վերասլաց տրամադրության տակ,
ամառանոցի փողոցով անցնելիս, տեսնելով մի հորթ,
բուռն կարոտով համբուրեցի նրան...

Իմ ընկեր Կորեկյանը, չունենալով իր ներսում
հարմոնիա, սիրահարությունը համարում եր խելագա-
րություն, իսկ հորթին համբուրելը—հայրական դժաց-
մունքներն արտահայտություն :

Այո, Մարգոն . . .

Յես չմ կարող հանգիստ կերպով արտասանել այդ անունը... Այժմ նա իմ կինն է, և պարզեւել է ինձ Սեղիկին... Յես շարունակում եմ գիրել նրան, թեպետ և վոչ առաջիկա բուռն «եկացեաներով» — վոտանավորներով ու հորթերին համուրելով, բայց նա կազմում է իմ փոքրիկ իդիլլյան, վորի մեջ յես զգում եմ ինձ — ինչպես բանաստեղծներն են ասում «յերջանկության վորրանում»...

ՀՈՒԼԻՍԻ 26.

Այսոք ճիշտ վոր ճախլիկ ուր եր :

Հենց առավոտից զբոծս թարաւեց: Անցյալ յերեկո-
յան կոչիկներս հանձնել եյի նորորելու և «յուրջ» պատ-

Վերել կողակարեն, վոր բերի այսօր, դործի գնալուց
մի ժամ առաջ:

Առաջիկայումս վեր կացա, թեյ խմեցի: Պատրաստվեցի պնակու, բայց կոշկակարը դեռ չկար: Նշանակած ժամանակն անցավ. արդեն պարզ եր, վոր պիտի ուշանամ: Ահսեցի ջղախանալ.—դուլպաները հազիւ անմիտ քայլում էյի սենյակում ու թունդ խոսքեր առաքում կոշկակարի հասցեյին:

Վերջապես, յերբ ջղերս արդեն կապը կտրեի, վեր-
վեր ելին թռչում, դուռը հանկարծ բացվեց ու ներս մը-
մտավ կոչկախարը: Յես արդեն պատրաստվել էյի շանթ
կայծակ թափել նրա գլխին, բայց մի ակնթարթում չը-
գիտեմ ինչպե՞ս յեղաժ, վերցրի կոչիկներս ու ասացի
մեղմ: Հարմարյանին հատուկ ձայնով:

— Երոզակալ եմ...

Կոչվակարը նաեւ եր գարմացած: Նա ուզում եր պատճառաբանել, թե ի՞նչու չե ուշացել, բայց յետ լուռ ցույց տալի մատով սեղանի անկյունը, վորտեղ դրած եր փողը: Նա վերցրեց և, շնորհակալութիւն հարսնելով, դուրս գնաց:

Յերբ կէս ժամով ուշացած ներս մտա մեր հիմնարկը, քարտուղարը նայեց ինձ դեմքի մի առանձին արտահայտութեամբ, վորը նշանակում էր և նկատողութիւն և մի ներքին ուրախութիւն: Նա հանեց ժամացույցը, նայեց ամիւրի յերկար, քան թե անհրաժեշտ է, ու կարծես զթիւ տակ նշանակեց իմ ուշանալը: Թալում էր, թե նա ստում էր. — «Ընկեր Համբարջան, մենք ի նկատի կունենանք ձեր ուշանալը, վորպէս «նյութ», յերբ կգա հաջորդար մոմենտը»...

Ինձ համար պարզ է, Վոր նա ինձ ատու՞մ է, քանի

վոր յես նրան խանդարում եմ... նա ուզում է ինձ «կըր-
ճատել», իմ պաշտոնը միացնել իրենին, իսկ հետո այդ
առիթուով ամբարշտել իր ռոճիկը:

Յես, իհարկե, աշխատում եյի ցույց տալ, վոր ինձ
համար վոչ մի նշանակութիւն չունի նրա մեծ զթի
«արտահայտութիւնը». բայց պետք է խոստովանեմ—
այդ ինձ դժվարութեամբ եր աջողւում—կյանքում դե-
րասանութիւն անելն այնքան եւ հեշտ բան չէ:

Հաղիվ մի ժամից հետո, յերբ հանդստացել եյի ու
խորատուղիւն գործի մեջ, մի նոր անտկնակալ դարձյալ
ինձ տեղահան արեց: Հանկարծ նկատեցի սեղանիս վրա
մի թղթի կտոր, վորի վրա գրած եր—

«Հայլը չի կարող թռչել, Հարմարյանը չի կարող
կովել»...

Անտառակի այդ դրութիւնից այնպես ցնցւեցի,
առես ինձ ապտակեցին: Դեմքս վառւում եր, ներսս
փոթորկւում, վրեժի կանչում: Առաջին րոպեյին թը-
վաց, թե քարտուղարի դործն է այդ, բայց չատ չան-
ցած—կանգ առաւ կոմիտէիտ Սարգարյանի վրա—նա յի
սիրում այդպիսի անտեղի հանաքներ...

Վճռեցի առայժմ վոչնչով ցույց չտալ, եթ կարգա-
ցել եմ այդ «համարանութիւնը», սակայն իմ դժբախ-
տութիւնը դրանով չվերջացաւ. մի ժամից հետո մոտ
յիկալ Սարգարյանը, արմունկներով հենկեց սեղանիս
ու ասաց ժպտալով.

— Ընկեր Հարմարյան, դուք չափից դուրս շատ եք
աշխատում, կարծես ուզում եք մի շարաթիւս դործը
մի որում կատարել... Զե՞ վոր դրանից ձեր որդանիդ—

մը կարող ե թուլանալ և կորցնել իր կովելու ընդունա-
կութիւնը...

Նա չեշտեց «կովելու» վրա, անշուշտ, հիշեցնելով
գրածի մասին: Յես թեպետ խաթիւնի, բայց աշխա-
տում եյի ցույց չտալ դեմքիս:

— Վոչինչ, ասացի,—ներս ընկած ձայնով,—մի
բիչ վոր ամէլ աշխատենք, մեզանից բան չի սրակսիլ...

Սարգարյանը լայնեղես նայում եր, իսկ յես հիմար
դրութեան մեջ եյի,—չիոթւում եյի, չիմանալով ի՞նչ
անել:

Այդ մոտեցալ մատենաւարուհուն, ինչ վոր քըշ-
վեաց ականջին, վորից հետո սկսեցին ծիծաղել դստը-
ված, ցածր ձայնով: Զգում եյի, վոր ինձ վրա յեն ծի-
ծաղում, բայց լուծում եյի ու մտքումս սպառնալիքներ
տալիս.—

«Յերկուսիդ վրեժն եւ կհանեմ մի ուր,—ասում եյի
մտքումս. «յես ձեզ ցույց կտամ, թե ո՞վ եմ յես»...

(Կգա՞ արդյոք այդ ուրը—հարց եմ տալիս այժմ,
գրելուս մոմենտին, և նայելով «հոգուս պարունակու-
թեան» ասում եմ.—չա՞տ այդպիսի որեր ե նշանակել
Հարմարյանը ու հետո մոռացել...):

Ո՞վ կին, ի՞նչ է թո անունը.—վերջ է վերջս կին...
Հարմարյանի ռոճիկովնեից

ՈԳՈՍՏՈՍԻ 10.

Մի շարաթ եւ չեմ գրել...

Ս. Գրան փոթորկալից եյին անցած որերը, վոր
Հարմարյանից ուժեղ մարդիկ եւ կկորցնեյին հաւասա-

րակշռութիւնը: Այժմ, հանդարտութիւնը հետո, նորից
ձեռք եմ առնում գրիչս:

... Այդ ուրը մեր հիմնարկում սովորական որ եր,
և մօզ մի նշան չեր ցույց տալիս, թե Հարմարյանի դը-
խին դժբախտութիւնն է իջնելու:

Ժամը մօտ յերկուսին հանկարծ ստանում եմ մի
նամակ, կապույտ ծրարի մեջ, կանացի ձեռքով հասցե-
ագրած:

Ծրարը բացելով, նկատեցի, վոր անանուն նամակ
է... ու տխրեցի սիրտս լքեալով կարգալ:

— «Ընկեր Հարմարյան, — գրում էր անհայտը, —
մինչդեռ դուք այլովում եք քաղաքի չողից, քայլում եք
փոշոտ փողոցներով ու քաղցր յերպներ տեսնում ձեր
սլաշտած Մարգոյի մասին, — նա, ձեր իղեպապական Մար-
գոն, այստեղ յերջանիկ ժամեր և անցկացնում իր «հո-
գու հասորի» հետ, ամառանոցի գոլ ու հովի, թարմ
կանաչների ու բուրավետ ծաղիկների մեջ...»

«Նա» դալիս է ամեն որ և Մարգոյին մենակ է գըտ-
նում (յերեխային ուղարկում է հարեանուհու մօտ),
իսկ աշուհեանով... իմ գրիչն անգոր է նկարագրելու,
թե ի՞նչ յերանափոտ ժամեր են անցկացնում միասին,
ձեռք ձեռքի, չրթունք-չրթունքի...

«Նամակս թողնում եմ անտորադիր... (ի՞նչ կա-
րիք կա խառնվելու ուրիշի ընտանեկան գործե-
րում...)»:

... Այս րոպեյիս ել, յերբ արդեն մի շարաթ է ան-
ցել, հուզմունքից գրիչս դուրս է ընկնում ձեռիցս...
իսկ այն ուրը այնպես չլմեցի, կարծես սենյակի առաս-
տաղը փուլ յեկաւ գլխիս: Թվում էր, թե իսկույն վայր

կընկեմ, ընդմիշտ հրաժեշտ կտամ կյանքիս, բայց այդ-
պես չեղավ (բոտ յերեւութին, մաշմնիս մեջ բաժական
հակաթույնն է յեղել այդպիսի կատաւարութիւկ գրու-
թիւններին դիմադրելու համար):

Յերկար նստած եյի անշարժ, արձանի պես ու նա-
յում եյի առջևս թափված թղթերին, վռչինչ չնկատե-
լով: Ներսս ալեկոծվում էր, խելագար տենդով բռնկ-
ված, ու մի ձայն կանչում էր ականջիս — վե՛րջը, վե՛րջն
և դալիս քո յերջանեկությանը, քո հարմոնյային...
գուցե և կյանքին...

«... «Ի՞նչ... Մարգոն ինձ դալածանում է...
ստում է յի ինքս ինձ... ուրիշի՞ն է սիրում... Ձե՛, սա
աշխարհի վերջն է... վրե՛ժ, սոսկալի՛ վրեժ...»
«Մարգո, դու խորտակեցիր իմ կյանքը». բայց իմա-
ցիր, վոր յես ել մահվան դիրկը կենեամ քեզ — քո նոր
«սիրտ առարկայի» հետ... (Այս ասելիս յես յերեւո-
կայում եյի ինձ թատրոնական հերոսի դերում, — սու-
րը ձեռիս, վրեժի թույնը կըժքումս...):

Ապասեցի մինչև պարտաժողովների վերջը ու ներս
մօտ կառաւիքի շուրջն անանուշակ: Կարծես յերազի
մեջ եյի. խոսելիս ձայնս այնպես տարօրինակ էր հըն-
չում, ականջներս ծակում, ասես իմ ձայնը չեր, այլ մի
ուրիշ, ոտար մարդու...

Ասածիս միտքն այն էր, վոր կինս ու յերեխաս հի-
վանդ են, նրանց պահող չկա, անհրաժեշտ է դնալ ա-
մառանոց դռնն յերեք ուրով:

Կառավարիչը համաձայնվեց: Այդպիսով ընկ-
նված դեմքիս, ասաց:

— Վոչինչ, ընկեր Հարմարյան, չառ միք մտածիլ. հիվանդութուն ե կզա ել, կանցնի ել...

Անմիջապես գնացի տուն, վերցրի պայուսակս ու ճանապարհ ընկա յերկաթուղով:

Վաղոն նստելով, կարծում եյի, թե փոքր փոքր ինչ կցրվեմ, բայց ընդհակառակը,—ջրերս սկսեցին սատանի պար... Թվում եր թե շարունակ ընկնում եյի ակների տակ, ապա նորից դուրս գալիս, նորից գլորվում...

Մոտո նստած մարդիկ իրար հետ զրուցում եյին, սրախոսում, իսկ յես յերևակայությանս մեջ արյունարբու վաղր եյի դարձել.— շարունակ մտածում եյի պաշտության մասին: Մեկ պատկերացնում եյի, թե ինչպե՞ս գնում եմ ամառանոց, ներս եմ մտնում... և տեսնում «նրանց» միասին, ու յերկուսին ել տեղնուտեղը սպանում... կամ սպանում եմ սիրեկանին, իսկ Մարգոյին թողնում, վոր կակձա ինձ նման...

«Գուցե և այսպես կլինի».—մտածում եյի: Իջնում եմ ամառանոցում, վոր մի նշանով չեմ ցույց տալիս, վոր մի բան գիտեմ, բայց գաղտուկ առաջ եմ տանում իմ հետախուզումը, պատելով Մարգոյի շուրջը անյերևույթ ցանցով: Վերջապես մի որ բացում եմ գաղտնիքը... Մարգոն գգալով, վոր ցանցի մեջ ե, թաքտում ե ու հուսահատորեն ընկնում, արցունքներով վողողում վտանքս, աղերսում, վոր ներեմ: Բայց յես անողոր ինկվիզիտորի սառնասրտութուն եմ պահպանում,—վո՛չ մի գուլթ, վո՛չ մի գիջում չեմ ցուցադրում դեմքիս, միայն մտածում եմ իմ «գլխային» վրեժի մասին...

Մինչև գիշերվա կեսը այսպիսի սարսափելի տեսարանների մեջ շուռ ու մուռ դալով վերջապես քնեցի ու ընկա ավելի սոսկալի արյունալի յերազների մեջ.— սուրը ձեռիս անցնում եյի անթիվ «դավերի» միջից ու մի սպանութունը հաղիվ վերջացրած, մյուսին եյի գլխում, թողնելով յետևիցս դիակների շարքեր...

Առավոտը դարթեցի նախավերջին կայարանում, հոգնած ու ջարդված, սոսես ամբողջ գիշերը ծանր քարեր եյի կրել: Տեղ հասնելով, դուրս յեկա կայարան: Սառը, խոնավ ողից ուշքի գալով, կառք նստեցի, ու նոր միայն հիշեցի, վոր ասորճանակ չունեմ...

«Սպանել ես ուզում, և գենք չունե՞ս... մտածում եյի յես, յերբ կառքն անցնում եր ամառանոցի յերկար փողոցով.—լա միանգամայն ծիծաղելի յե... ուրեմն քո սպանելու ծրագիրը հենց այնպես, ի միջի ալոց ե»...

Յերբ կառքը կանգ առավ և յես իջա ներքև, հանկարծ մի սարսուռ ինձ կծկեց.—«իսկ յեթե ներս մտնեմ ու տեսնեմ Մարգոյին նրա հետ...»: Անցավ մտքով:

Մի քանի վայրկյան յես չգիտեյի ի՞նչ անեմ... Նույնիսկ մի անհեթեթ միտք ծագեց.—անմիջապես նստել կառք և գնալ կայարան, թաղնակ ախտեղ ու հետևյալ դնացքով վերադառնալ քաղաք...

Կառապանի ձայնից սթափվեցի. նա հանձնեց ինձ պայուսակս: Փողը վճարեցի ու դարձյալ մնացի տատնաբունքի մեջ.—գնա՞մ, թե չգնա՞մ:

Նորից հիշեցի, վոր ասորճանակ չունեմ, հիշեցի իմ արյունարբու ծրագիրներն ու հեզանքով ասացի մըտ-

քումս — «խոստովանիր, Հարմարյան, վոր դու տոեղծ-
ված չես տրապիքական մոմենտներ լուծելու հա-
մար»...

Վերջապես նկատելով, վոր դիմացի ամառանոցից
յերկու որիորդներ դիմում են ինձ, յես անհարմար ըզ-
գացի կանդնելուց և ներս մտա մեր ամառանոցի պար-
տեղը:

Հազիվ մի քանի քայլ եյի արել — հանկարծ աչքերիս
յերևաց Մարդոն — Սեդիկին գրկած... Կարծես մի հըս-
կայական բեռ իջավ ուսերիցս. ուրախացա, վոր կարող
եմ առայժմ չմտածել սպանության մասին...

Իսկ յերբ Մարդոն մոտեցավ ինձ, մի տարորինակ
հրաժեշտություն յեկավ վրաս — յես յերևակայում ե-
յի, թե նա կկանգնի առաջս մի առանձին, «դիվային-
դավադրական» դեմքով, «սև գաղտնիքից» աչքով ու աչ-
քերով... Բայց դրա տեղ իմ առջև յերևաց սովորական
բնականական Մարդոն, ամոթխած դեմքով, նույնիսկ մի
տեսակ խեղճացած, ինչպես լինում են սովորաբար յեր-
կար ժամանակ ամուսիններից դառնալով կանայք:

Մայր ու յերեխա ժպտալով, բացականչելով դա-
լիս եյին պարտեզի ծառուղիով: Յես համբուրեցի Մար-
դոնին, գրկեցի յերեք տարեկան Սեդիկին, համբույր-
ներով չմեղեցնելով նրան, ու դպացի, վոր մի վայրկյա-
նում իմ սպանության դիտադրությունը թռչնեց աչ-
նան տերեւների նման:

«Գուցե թյուրիմացություն և...» անցավ մրտ-
քովս — «մի թեթեւ համակրանք, բնկերական վերաբեր-
մունք կարող եյին սիրո տեղ ընդունել... Կամ գուցե
մի խտրիկ և «թշնամու» կողմից — մեզ իրարից բաժա-
նելու նպատակով»...

Այսպես մտածում եյի, գուրգուրալով յերեխայիս
ու ցրված ուշադրությամբ լսելով Մարդոնին, վորն
աշխույժ չաղակերտում էր աջալիսի անմեղ ու միա-
միտ տոնով, վոր չէր կարելի կտակածել, թե նրա մեջ
կա վորեւէ կեղծիք կամ դավաճանություն:

— Եդ ի՞նչպես կարողացար գալ, Գուրգեն. մի՞թե
արձակուրդ ես ստացել, — հարցրեց Մարդոն քնքշորեն:

— Չե, ենպես, կարգից դուրս եմ յեկել. յերեք ու-
րով արձակուրդ եմ վերցրել, շատ եյի կարոտել Սեդի-
կիս...

— Իսկ ինձ չե՞...

— Քեզ ել, իհարկե:

— Գիտե՞ս, Գուրգեն, Սեդիկը շատ և տխրում ա-
ռանց քեզ. չարունակ քո անունն և տալիս:

«Յեթե իսկապես հանցավոր եմ», — մտածեցի յես, —
«ապա լավ տակտիկ և բանեցնում, — յերեխային և մեջ
զցում, վորպեսզի փախկացնի ինձ»...

— Ուրիշ ի՞նչ կա. քաղաքում չոդ ե՞... վո՞նց են
մերոնք... վրա յեր տալիս Մարդոն, յերբ մենք արդեն
տանն եյինք:

— Անբերակայելի չոդ ե, — ասացի յես, — չգիտեմ,
ինչո՞ւ չափազանցելով չոդի աստիճանը:

— Գիտես, Գուրգեն, շատ դժվար ե առանց քեզ...
Մյուս տարի ինչ ել լինի, — առանց քեզ վոչ մի տեղ չեմ
դնալ: Հիմա չեմ, ճիշտն ասած, յերեխայի պտտառով
եմ ետեղ, թե չե մի րոպե չեյի մնալ...

«Մա ել հավատարմության հավաստիքներն են»...
մտածում եյի յես. «Ի՞նչպես և չեչում «առանց
քեզ»-ը... յեթե ճիշտ լիք է տանում գործը, ապա
պետք ե ասել, շատ աջող ե»...

— Հետո, Գուրգեն, մի ուրիշ բան ել կա... Կո-
կետորեն, խոսված յերեսայի նման ասաց Մարգոն,
իր գեղեցիկ, սև աչքերը սրտացոլելով. (ո՛ր, այդ աչ-
քերի առաջ յես հանձնեցի համարյա բոլոր դիրքերս) —
չարունակ անհանգիստ եմ. ասե՞մ... ինչո՞ւ... մտա-
ծում եմ... Թե իմ Գուրգենն ուրիշ կանանց հետ է ման
գալիս, նրանց է սիրում...

Ու յերկու ձեռներով բռնելով գլուխս, Մարգոն խո-
րը նայեց աչքերիս...

— Ասա, Գուրգեն, իսկի ուրիշներին չե՞ս սիրել...

— Ի՞նչ ես ասում, Մարգո... մի՞թե յես ինձ թույլ
կտամ...

— Այժմյան տղամարդիկ ուրիշ տեսակ են... գու-
ցի դու յեկ նրանցից վարակվել ես...

— Իսկ կանա՞յք... մի՞թե նրանք պակաս են:

— Հա, իհարկե, այդպիսի կանայք ել կան, բայց
նրանք գծից գուրս են...

Ու կամենալով խոսքը փոխել, շտապով վրա բե-
րեց.

— Ձե, Գուրգեն, յես քո աչքերից տեսնում եմ, վոր
դու ինձ սիրում ես, ուրիշ տղամարդկանց նման չես:

Ասաց ու համբուրեց չրթունքներս այնպիսի գուր-
գուրանքով, վոր շատերը կհամարեյին այդ տեսարանը
մեր ընտանեկան յերջանկության դրոշմակա...

Յես չարունակում եյի իմ «ներքին» մտքերի թելը —
«ինքը նախահարձակ յեղավ, վորպեսզի կասկածներս
թուլացնի» — ասում եյի ինքս ինձ. «Իսկ աչքերիս խորը
նայեց հետախուղելու նպատակով — արդյոք լուրջ կաս-
կածներ չունե՞մ իր դեմ... սա յեկ լավ տակտիկ ե»...

— Բայց ինչո՞ւ, Գուրգեն, եղպես դունատ ես, աչ-
քերդ դեղնած... ու մի տեսակ ցրված ես...

— Վաչինչ. հոգնած եմ... դեչերս չեմ քնել — վա-
զոնում տեղ չկար...

— Ախ, յես մոռացա, վոր նախաճաշիկ պիտի տամ
Սեդեկիս... հանկարծ խոսքը կտրեց Մարգոն ու յերե-
խային ինձ հանձնելով, տկսեց զբաղվել նախաճաշի
պատրաստությամբ:



Նոր եր Մարգոն կաթը դրել կրակի վրա, յերբ
ներս մտավ ուսանող Գարիկը, ամառային, խորը դե-
կոլտեյով բլուզ հագած:

— Բարե ձեդ, — ասաց նա շփոթվելով, ըստ յերե-
վույթին հանկարծակի դալով ինձ տեսներուց:

Մարգոն իսկույն մոտեցավ նրան:

— Բարե, ընկեր Գարիկ, — ասաց նա կեղծ-քաղա-
քավարի տոնով. — յերեկ յեկել եք նամակ ուղարկելու
Գուրգենի ձեռքով հա՞...

— Այո, նամակ ուղարկելու: Յե՞րբ եք գնում, —
դիմեց նա ինձ:

— Յերկու օրից հետո, — պատասխանեցի սառը,
պաշտոնական տոնով:

«Յերեկ սա յե Մարգոյի սիրելին», մտածեցի ու մի
ակնթարթում կասկածի ալիքները ներս խուժեցին
մեջս: Յերեսային ցած դրի ու աչքի տակով դիտում
եյի Գարիկին: Նա մեր ծանոթն էր. քաղաքում ել յերե-
կին Գարիկին: Նա մեր առն, բայց յերբեք կասկածի ա-
րևին դալիս եր մեր առն, բայց յերբեք կասկածի ա-
րևի չեք ալել: Իսկ այժմ... ո՞վ գիտե... ամառանո-
ցում, գեղեցիկ բնության մեջ... միայնակ... յերկու-
սով... Ո՛ր, դժոխք...

— Ի՞նչպէս եւ ձեր մայրիկը, — հարցրեց Մարգոն, աշխատելով «լուծել» լարված դրութիւնը:

— Լալ եւ, — պատասխանեց Գարիկը կարմրած ու չփոթված աշակերտի նման:

— Նստեք, ընկ. Գարիկ:

— Վոչ, չտալում եմ, դորձ ունեմ... ուրեմն ընկ. Գուրգեն, վաղը կբերեմ նամակը. ցտեսութիւն:

— Յը:

... Գուցե եւ կապ կա սրանց մեջ, — ասում էյի ինքս ինձ, բայց ի՞նչ կարող եմ անել... արդեն ուշ եւ — աչժամ հեշտությամբ կարող են ծածկել ամեն ինչ, նույնիսկ կինդան վրաս, իմ գնալուց հետո... Ձե, Հարմարյան, բո բանը չի կնոջդ սիրականին բռնելը — յեթե ուզում էյի մի լուրջ դորձ տեսնել — տխուր վորոչ ծրագրով շարժվելիր, «ստրատեգիայի» եւ «տակտիկի» մասին մտածելիր...

— Սրանք ել ժամանակ են գտել նամակ հանձնելու, — ասաց Մարգոն, շատ դժգոհ տոնով. — կարծես չեն կարող պատուով ուղարկել... Գարիկի մայրիկին հարցում եմ, թե չե կոպիտ պատասխանով յետ կր — դարձնելի:

Յես վոչինչ չպատասխանեցի եւ աշխատում էյի ցույց տալ, թե յերեխայով եմ զբաղված, բայց գաղտնադողի դիտում էյի Մարգոյին: Շարժումներից յերեւում եր, վոր ջղայնացած ե, ցրված. — ամաններն իրար վրա յեր ձգում անտեղի աղմուկով ու մի դորձ մշտի հետ խառնում: Շուտ-շուտ յերեւն իմ կողմն եր անում, իբր յերեխային նայելու համար, բայց ամէնի զբաղված եր ինձ դիտելով:

Յերկուսս ել մտադրաւ էյինք, յերկուսս ել տանը-

վում էյինք — յես այն հարցից, թե կա՞ արդյոք կապ Մարգոյի ե Գարիկի մեջ... իսկ Մարգոն — ինձ թվում եր՝ մտածում եր — «չխոսե՞մ արդյոք «այն բանը», թե չե»...

Մի հանգամանք վորոչ չափով հանդատացնում եր ինձ — Գարիկն ինձ թվաց շատ անհետաքրքիր, չարլոն դեմքով, անաղանդ քիթ ու պոռնդով... Միակ բանը, վորի վրա դուցե վարելի լիներ ուշադրութիւն դարձնել — դա նրա դանդուր մազերն էյին:

Յերեխային կերակրելիս Մարգոն հայտնեց ինձ — նից չեք հեռացնում:

— Գուրգեն, ի՞նչու յես տխուր. դուցե մի բան ե պատահել, ինձանից թազցնում ես...

— Ձե, վոչինչ չի պատահել... Միայն հոգնած եմ... Գիշերս չեմ քնել...

— Յես գիտեմ, Գուրգեն, յերբ հոգնած ես լինում, եղպես չես փոխվում... չե, յես նկատում եմ, մեջդ ինչ վոր բան կա... ասա՛, մի ծածկիր, թե ինձ սիրում ես...

— Ասում եմ, վոչինչ չկա:

Ձգում էյի, վոր Մարգոն դիտի յե ընկնում իմ կտուկածները վերաբերությամբ ե իր կոնացի համատարթյամբ ուզում ե դուրս քաշել գաղտնիքս: Յերբ նո նորից թախանձեց, յես տեղի տվի:

— Ի՞նչ ասեմ, Մարգո, գիտես էլի... յերեմն լինում են այնպիսի դրութիւններ... հիմնարկության մեջ հաճախ ծաղում են ինտրիգներ...

Մարգոն վեր թռալ տեղից:

— Ձլինի՞ թե կրճատել են քեզ:

— Ձե, եղպես բան չկա:

— Ե՛հ, ուշադրութիւն մի դարձնիլ... ինտերիզներ միշտ կլինեն...

Մարգոն այժմ ավելի հանգիստ եր... յերեւում— դուցե նա բոլորակապէս հալատաց, վոր «գործը» իրեն չի վերաբերում... Կամ դուցե նրան հանգստացնում եր այն, վոր յես այդպէս հեշտութեամբ սկսեցի տեղի տալ և ծայրը բացել,— մի փոքր պատուհան բանալով դեպի իմ ներսը, նա հալատացած եր, վոր շուտով մնացածն էլ կբացվի: Հետո նա սլիտի նկատեր, վոր յես այնքան ել չարացած չեյի, վոր անկարելի լիներ հաշտվելը...

— Հիմա մեր մասին մտածենք,—ասաց Մարգոն ժպտալով.— շուտով նախաճաշը պտտրաստ կլինի:

Նախաճաշը յեկավ ու յես մեծ ակորթակով կերա: Ինքս ել գարմանում եյի, թե ինչպէս «այդ դրութեան մեջ» ցուցադրում եմ այդպիսի ակորթակ, բայց փաստ եր և Մարգոյին ել շատ հաճելի.— նա ել իր կողմից նըպաստում եր իմ «հիմնալոր» ուսուելուն:

Յերբ աշխարհահռչակ Դրեյֆուսին հարցրել եյին, թե ի՞նչպէս է նա կարողացել դիմանալ այդքան տանջանքներին, նա պատասխանել եր.—

— Ամեն պարագայում, ինչ ել լիներ, յես շատ լավ քնում եյի, դա ինձ փրկում եր...

Յես ել կարող եմ ասել—ամեն պարագայում լավ ուտում եմ, և դա ինձ փրկում ե...

Ուսուելու վրա տրամադրութիւնս ել բարձրացավ. նույնիսկ սկսեցի սրախոսել, ծիծաղել:

Մարգոն, տեսնելով, վոր մոռալ ամպերը քաշվեցին ճակատիցս, և սովորական ընտանեկան հունի մեջ ընկա, ինքն ել թե առավ և սկսեց առջևս փռել իր ամ-

բողջ հմայքի փունջը.— գլուխը քնքշորեն թեքում եր, աչքերը կոկետորեն ինձ դարձնում, գաղտնի ցանկութիւններ ներշնչում, անտես թելերով ինձ պատում: Յերեխային խաղացնում եր,—բարձրացնում, համբուրում, հետո ինձ տալիս, վոր յես ել համբուրեմ:

Յես աննկատելի կերպով անձնատուր յեղա ընտանեկան իդիլային:

Յերեկոյան թեյից հետո յես ու Մարգոն միասին քնացրինք Սեդիկին: Նորից աչքիս առաջ եյին Սեդիկի «թաթիկներն» ու «տոտիկները», նորից լսում եյի նրա մանկական թոթովանքը, շնչում նրա մարմնի կաթնահոտ բուրմունքը: Յերեխային քնացնելուց հետո Մարգոն թիկնեց մահճակալի վրա մի առանձին գեղեցիկ պողպատով:

Նա իր նաղովի մարմնով, կրակոտ աչքերով ու տենչող շրթունքներով, այնպիսի հրապույր եր ստեղծում, վոր յես ինքս ինձ կորցնում, հալվում եյի նրա առաջ:

Յեւ յես ամբողջ եյութեամբ անձնատուր կլինեյի Մարգոյի սիրուն, յեթե այդ բոլորին հանկարծ չհիշեյի Գարիկին.— «ո՛վ դիտե,—անցավ մտքովս—դուցե Մարգոն այս նույն պողպատի հրապուրում ե Գարիկին, և նա համբույրներ ե քաղում այդ վառ շրթունքներից...» հրեշալոր յենթադրութիւն...

Սկսեցի քայլել սենյակում: Մի կողմից ինձ ալեկոծում եր «հրեշալոր միտքը», մյուս կողմից դրավում, քաշում եր Մարգոն իր դիցունհուն հատուկ հրապույրներով: Յես ասում եյի մտքուժամ—«տես, Հարմարյան,

չմոռանա, ինչի համար ես յեկեւ... Իմացիր, վոր Մար-
դոն կաշխատի իր հմայքներով քեզ պատել... դու պիտի
ամուր կենաս, չենթարկվես, չհանձնես զենքերդ, ցու-
ցադրես քո տղամարդութիւնը»...

Մաւայն հեջտ ե տսել... Մարդոյի ձողողական ուժն
այնքան մեծ եր, վոր յես զողողողում եյի... Այդ բոպե-
յին մեջն հարկեց, չքացալ Հարմարյանի կամքը. զդում
եյի միայն, վոր մի ուժ տանում ե ինձ դեպի յերջանկու-
թիւն... Ինքնամոռացութեան մեջ յես մոտեցա Մար-
դոյին... ու ինքն ել չեմացա, թե ինչպես ընկա նրա
գիրկն ու հարկեցի անուշ շրթունքներին... և այդ մոմեն-
տին արցունքները հորդառատ նկսեցին թափվել աչքե-
րիցս:

Ո՛վ Հարմարյան, վո՛րքան սանտիմենտալ ես յեղել
դու, վո՛րտեղ մնաց քո «ստրատեղիան», քո վրեժը...

Յերբ Մարդոն նկատեց, վոր արտասովում եմ, վեր
թռալ ու նայեց աչքերիս.

— Գուրգեն, լա՛ց ես յինում... Ի՞նչ ե պատահել,
ինչո՞ւ յես թազցնում ինձանից...

Նա վախեցած նայում եր ինձ, իսկ յես ավելի եյի
ուժեղացնում լացս: (Այս բոպեյիս, գրելու ժամանակ
յես մտածում եմ—զուրկ Մարդոն վոչ թե վախենում
եր, այլ ուրախանում, տեսլով մտքում—«սա լավ նշան
ե—անձրե ե դալիս, ուրեմն շուտով հաշտութեան ծիւ-
ծան կկապվի»)...

— Գուրգեն, ի՞նչ ե պատահել... Մի՞թե յես քո
Մարդոն չեմ,—ասա, մի տանջիր ինձ...

Յերբ նա մի քանի անգամ այդպես թախանձեց, յես

ըստ հանեցի ծոցիս կապույտ նամակը ու ձեռքիս դան-
դալ շարժումով ձգեցի նրան:

— Սա ի՞նչ ե,—ասաց նա ձայնը խղիւժ ու արա-
շուժյամբ վեր թռչելով տեղից, մոտեցալ լամպին:

Մատենը դողդողալով, դեմքն ալլալլաւ, նա
բացեց ծրարն ու շունչը պահած սկսեց կարդալ ազա-
հութեամբ:

Վերջացնելով, նա մի կողմ շարտեց:

— Ի՞նչ լքութիւն... ասաց ու նվաղած ընկալ ա-
թոսին, ձեռքը ճակատին դնելով: Ապա ջղաձգորեն
բուռնցքները սեղմելով, շարունակեց.

— Ոձե՛ր, կարիճնե՛ր... Ի՞նչ կեղտոտ միջոցների
յես դիմում մեր ընտանեկան յերջանկութիւնը խորտա-
կելու համար...

Ապա սկսեց հեկեկալ ափսոսալ ուժգին, վոր յես ա-
մեն ինչ մոռացած, վեր թռա տեղիցս:

— Իմ անարատ անունը ցեխի մեջ են ձգում... ա-
սում եր նա հեկեկալով,—իմ անբիծ սերը ապակա-
նում... և դու, Գուրգեն, հալատում ես... այո, դու
հենց այս նամակի պատճառով ես յեկել... ստուգելու
Մարդոյին... Ո՛ր, յես այլևս մոտիկ մարդ չունեմ...

Մարդոն շարունակում եր հեկեկալ, իսկ յես, դը-
լուխ կորցրած, կանգնել եյի նրա առաջ ու չդիտեյի
ի՞նչ անեմ:

Հանկարծ նա թեք ընկալ աթոռին ու շնչասպառ ա-
սաց.

— Ո՛ր, յես չեմ կարող դիմանալ... յես կմեռնեմ...

Սկսվեց ափսոսի հիստերիկային դրութիւն, վոր
յես կատարելապես պանիկի մեջ ընկա: Մի կերպ տեղա-

փոխելով Մարգոյին մահճակալի վրա, չոքեցի առաջն
ու գրկած մեծ ճիգ եյի դործ դնում ուշքի բերելու հա-
մար:

— Մարգո, հանգստացիր, — ասում եյի յես քնքույշ
աղերսանքով, — յես քեզ սիրում եմ... պաշտում եմ...
չեմ կասկածել յերբեք... իսկ նամակը ցույց տվի, վո-
րովհետեւ քեզանից չեմ թաղցնում...

Այսպէս յերկար աշխատում եյի ուշքի բերել Մար-
գոյին. փաղաքշում եյի, շոյում մաղբերը, համբուրում
ձեռքերը, բայց Մարգոն յերեսը թաղած բարձի մեջ—
չարունակում եր հեկեկալ:

Յես բոլորովին փափկել, «կաթուկ» եյի դարձել ու
դառնորեն փոշմանում եյի, վոր ցույց տվի չարաբաս-
տիկ նամակը:

— Ներիր, Մարգո, ներիր, — չարունակում եյի
յես, — ներիր քո Գուրգենին... յես չեյի յենթադրում,
թե քեզ վրա այդպէս կազդի... Աղաչում եմ հանդարտ-
վիր... յես քեզ առաջմանից շատ եմ սիրում...

(Ով Հարմարյան, խոստովանվիր, դու այդ կետին
եւ հասար, վոր փոխանակ սպանելու Մարգոյին, ներո-
ղություն եյիր հայցում նրանից):

Մարգոն վոչինչ չեր պատասխանում, բայց նկա-
տում եյի, վոր իմ «ներիր»-ների ազդեցութեան տակ
հետզհետեւ հանգստանում ե: Կարծում եյի, հենց այդ-
պէս նվաղած կքնի, բայց հանկարծ գլուխը բարձրաց-
րեց ու տրադիկ հայացքով նայելով ինձ, ասաց.

— Գուրգեն... ասա՛... հավատո՞ւմ ես այդ նամա-
կին...

— Վո՛չ, վո՛չ, յերբե՛ք... դա մի կեղտոտ զրպար-
տություն ե...

— Ո, յեթե իմանամ, վոր դեթ մի բոպե դու կարող
ես հավատալ, յես ինձ կսպանեմ...

Նորից սկսեցի հանգստացնել, համբուրներով ծած-
կելով դեմքը: Սկզբում Մարգոն թույլ կերպով դիմա-
դրում եր, իսկ հետո ինքն ել սկսեց համբուրել... և շատ
չանցած—մենք ընկանք այնպիսի բուռն սիրային տենդի
մեջ, ասես նոր եյինք սիրահարվել...

Այդ յերջանիկ բովի մեջ յես հալվեցի, մոռացա ա-
մեն ինչ. ու յեթե այդ մոմենտին մեկն հիշեցներ, թե
յեկել եմ «դավաճան» Մարգոյին սպանելու, անշուշտ
յես հենց այդ ասողին կսպանելիք...

...Անմոռաց, յերջանիկ բոպեներ, ժամեր եյին...
վողջ դիչերը մի անուշ յերազ դարձավ, մի աննման
«հարմոնյա»...

(Սակայն այժմ, յերբ անցել են որեր, յես հարց եմ
տալիս—ո՞վ կարող ե հասկանալ կնոջ «Ֆանդերը»...
ո՞վ կարող ե ասեղի ծայրով բաժանել իրարից կնոջ
գեղծն ու անկեղծը: Յես, Հարմարյանս, անդոր եմ այդ
հարցում... Ախ, Մարգո, դու կին ես... դու միաժամա-
նակ իմ յերջանկութեան ու տանջանքի աղբյուրն ես...):

Յերկու որ անցկացրի ամբողջովին տարված սիրո քըն-
քշանքով: Յես ընկել եյի այնպիսի անուշ հովվերգու-
թեան մեջ, վոր մեր ռացիոնալ դարում նույնիսկ հո-
վիվները չեն վայելում և վորի նկարագրութեանն իմ
գրչի ուժերից վեր ե:

Այն դժբախտ կապույտ նամակի կոշմարը մենք

վճռեցինք ընդմիջտ մտապաշտան տալ, այլևս նրա մասին չխոսել:

Ամեն ինչ լավ կրնթանար, և «հարմոնյան» ընդմիջտ կթեւալորեր ինձ, յետե յերկրորդ ուրը, յերեկոյան մեղ չհանդիպեր Գարիկը:

Նա մոտեցավ մեղ, վերադառնում եյինք զբոսանքից:

Նրան տեսնելուն պես վերքս նորոգվեց, կասկածները նորից շարժվեցին մեջս: Բայց յես ի մի հավաքելով Հարմարյանի սառնասրտութունը, կարողացա ինձ պահել հանգիստ: Մենք միասին գնացինք տուն ու թեյի ժամանակ շարունակեցինք մեր զրույցը զանազան հարցերի շուրջը: Ի միջի այլոց Գարիկը պատմեց իր մի ծանոթի մասին, վորի կնոջ հետապնդելիս և յեղել իր ընկերը. յերբ վերջինս նկատողութուն և ստացել այդ առթիւ, նա պատասխանել և.

— Ի՞նչ, դու քո կնոջը սեփականութիւնդ ես համարում...

Առիթից ոգտվելով, Գարիկն սկսեց մեծ ապրումբով, մաղերը թափահարելով խոսել կնոջ աղատաբեման մասին:

— Կինը պիտի անպայման աղատ լինի... Նրա առաջ չպետք և լինի վոչ մի խոչընդոտ վոչ ծնողներ, վոչ ամուսնու կողմից...

Յես համեստ կերպով առարկցի:

— Դա շատ անորոշ և անպայման աղատութիւնն անհասկանալի յես... Կան անխուսափելի կապանքներ, պարտականութիւններ, վոր գնում են կնոջ վրա բնութիւնը և ընտանիքը... որինակ, Ի՞նչպես ևք դուք վրձում յերեխաների հարցը...

Գարիկն իմ այս խոսքերի վրա ավելի թեւ տալ ու մի ամբողջ դասախոսութիւն թափեց գլխիս կնոջ տէտ կայութեան մասին, կրկնելով այն, ինչ շատ անգամ կարգացել ու լսել եյի:

— Դա ապագան և, — ասացի, — իսկ մենք խոսում ենք ներկայի մասին...

— Ի՞նչպես թեւ ապագա յես. դուք ընդունում ևք կոմմունիզմը, — հարցրեց նա շեշտակի.

Յես ընդունում եմ կոմմունիզմը... վորպես ապագայի... (քիչ մնաց ասելի — «ապագայի հարմոնյան», բայց ինքս ինձ զսպեցի և պահեցի լեզվիս ծայրին):

— Դա ի՞նչ կրոնական վերաբերմունք և. դուք կոմմունիզմը դարձրել ևք հանգիստի կյանք, ինչպես քրիստոնէյութիւնն եր անում... Ձեր ուղղումները տանում են կանանց հարցը դեպի բուրժուական հասարակական կարգը, յերբ կինը տղամարդու սեփականութիւնն եր համարւում:

Կարծես գլխիս փայտով խիեցին: Յես սկսեցի առարկել, թե ինձ սխալ և հասկացել, բայց տպովորութիւնն այն եր, վոր Գարիկն և հաղթողը, նա յես կանգնած նոր տեսակետի դրահազնացքի վրա...

Մարդոն զգուշ ջաղաքականութիւն եր վարում. — նա չեր մասնակցում վեճին: Յես յերկու անգամ նկատեցի, վոր նա դադարադողի ժպիտ նետեց Գարիկին ու իսկույն դեմքը դարձրեց իմ կողմը, ժպիտը փոխելով «պաշտոնական-ամուսնականի»:

Նա այնպես հանդիստ-դիջողական արտահայտութեամբ եր նայում ինձ, կարծես ասում եր —

— Թեպետ դու հին տեսակետն ես պաշտպանում,
բայց յես չեմ չարանում:

Յերբ Մարգոն նկատեց, վոր վեճը յերկարում ե,
նա միջամտեց.

— Իմ կարծիքով չարժե այդ շարուն հարցի շուրջը
յերկար խոսել, մանավանդ վոր յես նկատել եմ—տղա-
մարդիկ յերբեք լուրջ չեն խոսում կանանց մասին. ուս-
տի, իբրեւ կին, առաջարկում եմ այդ հարցն որակար-
դից հանել...

Բոպեյայես տիրեց լուսթյուն, վորից ողտվելով,
Մարգոն փոխեց խոսակցությունը:

— Ընկեր Գարիկ, ինչո՞ւ ձեր քույրը չի յերևում:

— Նա այժմ դրադված ե. արդեն ստացել ե իր ու-
ղած գրքերը և պատրաստվում ե քննության...

— Իսկ ձեր յեղբոր—Վադիկի վտաքը լավացա՞վ:

— Այո, բանից դուրս յեկավ, վոր բժիշկները չեն
հասկացել... Մի հասարակ բան ե յեղել...

Յերեւի դալով Մարգոյի գործելակերպից, վոր իր
յելույթն անտեղի յեր, Գարիկը վեր կացավ և հրաժեշտ
տալով, դուրս դնաց, վոչ մի խոսք չասելով իր ուղար-
կելիք նամակի մասին:

Գարիկի զնալուց հետո յերկար ժամանակ տրամա-
դրությունս յետ չեր դալիս: Յերեւիոն համարում եյի
թունավորված, մեր ընտանեկան հարմոնյան խանդար-
ված... Նորից յերկինքը մթնեց աչքերիս ու կասկած-
ներն սկսեցին ասեղների նման մարմինս ծակծկել:

«Այո, Մարգոն նրան սիրում ե... միմիջում եյի
յես,— նրա թաղուն սիրաժպիտ հայացքներն այդ եյին

ասում... պարզ ե... Գարիկը տիրել ե նրա սիրտը... իսկ
յես մի կողմնակի մարդ եմ...»:

Հետո—մի ուրիշ «կետ» ել եր ինձ դադում... Հո-
գուս խորը ծալքերում յես դգում եյի, վոր Գարիկը ճիշտ
եր ասում—ինձ կարծես սիրելի յե հին տեսակետը... Ա-
մեն անգամ, յերբ լսում եմ կանանց աղատադրման մա-
մին, թվում ե, թե Մարգոյիս պիտի խլեն ինձանից, և
սին, թվում ե, թե Մարգոյիս պիտի խլեն ինձանից, և
սկսում եմ մտածել մի ամուր, անբաժանելի կապ ստեղ-
ծելու մասին... Ներկա դրությունը, յերբ կինը աղատ
ծելու մասին... Ներկա դրությունը, յերբ կինը աղատ
կերպով կարող ե բաժանվել ամուսնուց—վախեցնում ե
ինձ, վորպես սպառնալիք իմ ստեղծած հարմոնյայի
դեմ:

...Այս ծախորդ տրամադրության մեջ յես Գարիկի
զնալուց հետո սկսեցի հարձակվել նրա «անհեթեթ» հա-
յացքների վրա: (Այսպես ե միշտ Հարմարյանը—նա
հարձակվում ե իր ախոյանի վրա, յերբ վերջինս բացա-
կայում ե...):

Մարգոն այժմ բացարձակ ինձ եր պաշտպանում:

— Գուրդեն, դու ուղղակի ինձ դարմացնում ես...
Չե՞ վոր Գարիկը մի անփորձ տղա յե և դադափար չունի
ընտանեկան կյանքի մասին... Արժե՞ արդյոք ուշադրու-
թյուն դարձնել նրա միամիտ դատողությունների
վրա: Թո՛ղ այդ փիլիսոփայությունը, արի մեր Սեդիկին
քնացնենք... սա յե մեր յերջանկությունը... Ես հյու-
րերը ուղղակի ցավ են—միշտ խանդարում են մեր իդիլ-
լիան...

Մարգոյին բերանում այնպես լավ հնչեց այդ «ի-
դիլլիան», վոր յես ամեն ինչ մոռացա. նորից հեռացան
ամպերն ու ընկա ընտանեկան յերջանկության մթնոլոր-
տը: Սեդիկին քնացնելուց հետո Մարգոն եքսպրոմտով

ընթերցեց պատրաստեց, վորը կերանք իրար անընդհատ հյուրասիրելով, ապա սկսեցինք սիրտ-սրտի զրուցել: Իսկ այնուհետև—կուպեյի բանաստեղծական վոճով դրել—«յերջանկության թևերով մենք սավառնեցինք դեպի յերազների աշխարհը»:



Առավոտը վեր կացա թարմացած, յերջանիկ տրամադրության մեջ: Ինձ թվում էր, թե այսուհետև մըշտապես հաստատվել եր վաղուց յերազած հարմոնյան ու այլ ևս վոչ մի ամպ չի կարող մթաղնել իմ յերկինքը...

Նախաճաշելուց հետո պատրաստվում էյի կայարան դնալու, յերբ յեկավ Գարեկը, հետը բերելով նամակը:

Յես նրան ընդունեցի բարեկամաբար ձեռքը սեղմելով ու վոչ մի թշնամանք չեյի դնում նրա դեմ: Բոլորս միասին դուրս յեկանք փողոց, վորտեղ ինձ սպասում էր կառքը: Յերկար համբույրներ տալով Մարգոյին ու Սեդիկին, յես այնուհետև առանձնապես դաացված պինդ սեղմեցի Գարեկի ձեռքն ու... հանկարծ, ինքս ել չգլտեմ թե ի՞նչպես յեղավ... համբույրվեցի նրա հետ...

Այդ րոպեյին դիմացի ամառանոցից լսից կանացի բարձրաձայն ծիծաղ, վորն ավելի ձիշ կարելի յեր համարել: Ծիծաղը նորից կրկնվեց, ավելի բարձրաձայն, բայց Մարգոն խիստն ուշադրությունս դրավեց իր կողմը: Յես նկատեցի նրա դեմքին մի դստված կատաղություն, վորը նա ամեն կերպ աշխատում էր քողարկել: Հանելով ծոցից «կապույտ» նամակը, նա մեկնեց ինձ, դեմքին շինծու ժպիտ ձևացնելով, ձեռքը կոկետորեն շարժելով:

— Գուրդեն, վերցրու այս նամակը, քեզ պետք կգա...

Այդ մոմենտին յես մի անմեղ բան համարեցի այդ քայլը, վորպես մեր հաշտության և սիրո մի նոր նվաճում, բայց այժմ կարծում եմ, վոր Մարգոն այդ արավ դիմացի որիորդներին դադելու համար, իրրե պատասխան նրանց ծիծաղին: Նա դրանով ասում էր—«այս անոնիմ նամակը յերեկ դուք եք գրել, բայց տեսե՛ք—նա իմ ձեռքին ե և յես շատ հանդիստ, նույնիսկ խնդալով վերադարձնում եմ իմ ամուսնուն, վորը վոչ մի ուշադրութուն չի դարձնում ձեր խժրժանքի վրա և շարունակում ե սիրել և պաշտել ինձ»...

Կառքը շարժվեց: Անցնելով ամառանոցի յերկար փողոցով, յես վերհիշեցի այն մռայլ տրամադրությունը, վորի մեջ գալիս էյի քաղաքից ու ինքս ինձ հարց տվի—«Հարմարյան, ի՞նչպես յեկար ե ինչպես ես դու նում... յեկար կատաղության սպանալիքներով, Մարգոյին սպանելու մտադրությամբ և դնում ես այնպես խաղաղ, ասես վոչինչ չի պատահել... խոստովանվի՛ր, Հարմարյան, ձիշտ չե՞ր գրել Մարգարյանը քո մասին—հավը չի կարող թուգել, Հարմարյանը չի կարող կրուկել»...

Սակայն այդ րոպեյին մեջս խոսեց հոգուս «ներքին պարունակությունը»—«Հարմարյան լռի՛ր և լռի՛ր... ասում եր ներքին ձայնը,—քո կյանքի հարմոնյան հաստատվել ե և քեզ մնում ե միայն պահպանել և պաշտպանել նրան...

Լուիս:

Քաղաք վերադառնալով, յերեք ուրից հետո նորից նամակ ստացա նույն կապույտ ծրարով։—

«Ընկեր Հարմարյան, գրում եր իմ անանուն թղթա-
կիցը, մինչև այժմ յես այն կարծիքին եյի, թե յերջան-
կությունը յերկուսով ե լինում... վորքա՛ն միամիտ եմ
յեղել... յես չգիտեյի, վոր յերեքով շատ ավելի համով
ե լինում... յերբայակ համբուլընեցով... յերբայակ սըր-
տարուղիս դեղումներով...»

Չամազանց ուրախ եմ այս գլուտի համար, վորի չը-
նորհողը դուք յեղաք... կաշխատեմ ամեն կերպ հետեել
ձեր յերջանիկ ուրինակին»...

«Ձեր բարեկամ—

Յերեք կետ(. . .)

«Իմ հասցեն— լուսնի վրա, հանդած հրաբխի
մոտ...»

«Հ. Գ.—Յեթե նորից գալու լինիք ամառանոց,
կույրի ակնոցներ դրեք ձեր աչքերին.— դա անհրաժեշտ
ե լիակատար յերջանկության համար...»

Նույնը»:

Կարդացի ու նորից ալեկոծվեց սիրտս, նորից ա-
ռաջս բացվեց անդունդը... Յես զգում եյի, վոր կապույտ
նամակի մեջ թույն կա, այդ պատճառով ել ստանալով
հիմնարկում, իսկույն չբացեցի ծրարը, այլ պահեցի
մոտս տանը կարգալու համար:

Քայլում եյի սենյակում ու անդոր ցասումի ալիքներ
ուղարկում տարածության մեջ:

«Ո՛ր, թույն ե, թույն ե Մարգոն ամբողջովին, —ա-
ռում եյի ինքս ինձ.— ի՛նչ դիվային նենդությամբ նա

կարողացավ վոչ միայն ճարպիկորեն քողարկել դաժա-
ճանությունը, այլ և ավելի սիրելի դառնալ իմ աչ-
քում»...

Ու նորից կանչում եյի մտքումս— «սպանել, սպանել
Մարգոյին... հետո ինքս ինձ.— վե՛րջ տալ ամեն ին-
չին»...

Բայց քանի քայլում եյի, այնքան ավելի յեր ուժե-
ղանում «հոգուս պարունակությունից» յեննող մի ձայն,
վորն ասում եր— «Հարմարյան, պետք ե ի նկատի առ-
նես, վոր կարող ես սխալվել Ոսելլոյի նման և զրկվել քո
Մարգոյից... ինչո՞ւ սպանել... Ձե՞ վոր հենց այդ Կն
թաղանթից... ինչո՞ւ չպետք ե ընկնես այդ վորոգայթի մեջ.
մար... վո՛չ, դու չպետք ե ընկնես այդ վորոգայթի մեջ.
մի՞թե վայել ե Հարմարյանին ատրճանակով վճռել հար-
ցը, այս սոցիալիստական դարում... ի՛նչու սպանել,
ցը, այս սոցիալիստական դարում... ի՛նչու սպանել,
քանի վոր կա խաղաղ միջոց, որինակ— բաժանվել Մար-
գոյից, յերեխային ել թողնել նրա մոտ»...

Բայց հենց վոր պատկերացրի այդ բաժանումը,
զղացի խորապես, վոր աչքերս պատվում են սգավոր ամ-
պերով: Ահա յերեւակայում եյի— Մարգոն, Սեդիկն ինձ
հետ չեն... Յես մենակ եմ, տխուր, վորպես մի բու... կոր
ծանվում ե իմ յերջանկությունը և յես տխուր խորհրդա-
ծում եմ— կարո՞ղ եր արդյոք գտնվել մի նոր Մարգո,
վոր վերականգնի նորից իմ հարմոնյան...

Վո՛չ, վո՛չ...

«Ուրեմն, յեթե չես ուզում բաժանվել,— շարունա-
կում եր ներքին ձայնը,— կնշանակի ընդունում ես Մար-
գոյին ախպես, ինչպես վոր կա...»

—Յեւ դիտեմ միայն, վոր չեմ կարող բաժանել
Մարդոյից—ասում եմ ինքս ինձ:

Այս վճռին հանդիմով, յետ արագացրի քայլերս, և
վերադարձեալ եկա դիշերից շատ եր անց, հարեալսս սկսեց
թիթիկացնել միջանկյալ դուռը, վորպէս բողոք իմ ամ-
մկալի քայլելու դեմ:

«Յեթե քո կիներն աշտակաւ լինէր,—ասացի մտ-
քումս,—կտեանէ յինք թե ինչպէս յերկու դուռը կոչիկ
կմաշէ յեր քայլելով»...

Ո՛, յերեմ'ը, յերեմ'ը, չեմ բաժանվիլ իմ Մարդոյից,
կրկնում եր մի ձայն իմ ներսում, յերբ յես անկողնում
պառկած յերազում էյի նրա մասին:

ՌԳՈՍՏՈՍԻ 20.

Նորից նստում եմ պատշգամբում, իմ հին բաղկա-
թոռի վրա ննջում—անքնում եմ...

Մտիս մեջ խաղաղություն և տիրում... ել չի տա-
տանդում իմ իդիլիան.—Մարդոն դարձյալ իմ անբաժան
կիներն ե...

Նստած բաղկաթոռի վրա նորից վերանում եմ մտ-
քով դեպի այն աշխարհը, ուր վարդապետն յերազն և
իշխում, ուր Մարդոն, վարպէս սիրտ գիցուհի, առաջ-
նորդում և ինձ դեպի յերջանկության տաճարը...

Բայց հենց այդ մոռացության մոմէնտին բախում
կանչում և աքաղաղը, թեւերը սպառնալից թափ տալիս,
նրան պատասխանում և դիլ կանչով իր ախոյանը հարեալս
բաղից, և ահա սկսվում և աքաղաղների մենամարտը—
բարձր ցանկապատի նեղ արանքից, վորից հազիվ են ան-
ցնում նրանց գլուխները:

Նայում եմ աքաղաղներին ու նորից հարց տալիս

ինքս ինձ—կարո՞ղ ե լինել ներդաշնակություն—հար-
մոնյա—այս կյանքում. յերբ նույնիսկ իբար հետ վոչ մի
աննշանություն չունեցող արարածները կատաղի կռիվ են
մղում իրար դեմ...

Արդյոք թյուրիմացություն չե՞ իմ խաղաղու-
թյունը... իմ փոքրիկ հարմոնյան, վորը մի փոքրիկ նա-
վակ և դուռ ալիքների մեջ... առադասաները պատառո-
տել են փոթորիկից, ղեկը ճեղքված և, իսկ յես համա-
ռությամբ կտոչում եմ նավակին ու յերազում փոթորիկի
մեջ...

Արդյոք ժամանակը չե՞ յերես դարձնելու դեպի այն
մեծ Հարմոնյան, վորի ալիքների մեջ եմ յես... վորին
ձղաում և մարդկության ծով-բաղմոթյունը...

...Բայց այդ հարցին յես չեմ պատասխանում. նո-
րից ննջում—անքնում եմ... մի քնքուշ չղարչ և իջնում
«հողուս պարունակության» վրա ու պարուշում ինձ
հարմոնյայի յերազներով...

1929.



Յ Ա Ն Կ

	Եջ
Կարմիր հարսնացուն	3
Մոզական օրջանում	33
Տեսիլք	46
Փուշ Աբելլ	60
Ճամբին	82
Լույսեր	106
Հազար գլխանի	118
Շեմփին	156
Հարմարյանի հուշատետրից	174

ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0328781

21327